MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

NELJAKÜMNE KAHEKSAS NUMBER : NOVEMBER 2015

TELLI MÜÜRILEHT! MUURILEHT.EE/TELLIMINE

HIND 2€

9 772346 662013

#48

Esikaanel Tõnis Kahu. Foto: Tõnu Tunnel

TOIMETUS KAASAUTORID

Jaak Tomberg on kirjandusteadlane, kes uurib praegu kirjanduse utoopilist potentsiaali. Ta näeb, kuidas meid ümbritsev tegelikkus muutub üha ulmelisemaks ning meid ümbritsev ulmekirjandus aina realistlikumaks, ning mõtleb, mis saab niisuguses olukorras kirjanduse võimest kujutada ette paremaid maailmu või arutleda lihtsalt vaikselt selle üle, kuidas muuta asju paremaks. *Jaak – või Jack, nagu meie (ja umbes kõik teised ka) teda kutsume – aitas utoopia- ja düstoopiaspetsialistina Müürilehe toimetusel selle lehenumbri mõtteid veeretama ja harutama hakata, olles seekordseks väliseks spetsialistiks ja mentoriks.*

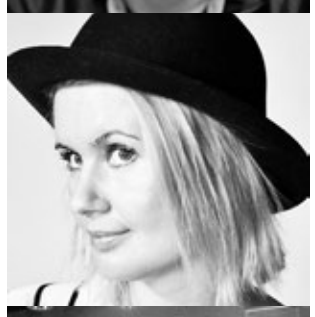

Laura Reiteri kaks suurimat kirge on kirjutamine ja disain ning nüüdseks on tal õnnestunud need oma igapäevatöös ühendada. Sõnade rittaseadmine valdkonnas, mis teda paelub, on puhas rõõm ja tal on hea meel, et saab sellega ka teistele lisaväärtust luua. Kirjutamine – see on olemine loomingulises voos, mil ajataju kaob ja mõtted saavad sõnadeks. *Laura on Müürilehele abiks disainiteemade kajastamisel ning käis Haiku disainistuudios külas aasta disaineril Kaupo Kõrval. Sellest külaskäigust saab lugeda õige pea Müürilehe veebiväljaandest.*

Ott Pärna on majanduseksper, ettevõtja ja spordiaktivist. Ta juhib tulevikuseire ja arendusettevõtet ESTCORP, veab Raadio Kuku majandussaadet „Buum" ning ehitab spordielustiili ettevõtet SCULT. Varem on ta olnud Eesti Arengufondi ja riskikapitalifirma SmartCap juht ning osalenud MTÜ FinanceEstonia ja Tallinna Teaduspargi TEHNOPOL käimalükkamisel. *Ott räägib (lk 10–11) meile sellest, miks tehnoloogiarevolutsioon on praeguseks peatunud ja kuidas kõik, mille saab leiutada, on juba leiutatud.*

Kaspar Kruup on mõtleja, kõneleja, ettevõtja. Huvitub veidralt paljudest asjadest ning ei oska neid kuidagi Twitteri-kõlbulikuks nimekirjaks vormistada. *Küll aga on Kaspar osanud väga hästi vormistada Müürilehe-sõbralikuks oma mõtted nüüdisaja ühe ambitsioonikaima ettevõtja, futuristide kaanepoisi Elon Muski kohta (lk 16–17).*

Mats Volberg omandas doktorikraadi filosoofias Yorki ülikoolis Inglismaal. Praegu on ta Tartu Ülikooli filosoofia osakonna nooremteadur. Tema peamiseks uurimisvaldkonnaks on poliitikafilosoofia. *Leheküljel 17 kirjutab Mats tehnoloogia ja eetika suhetest.*

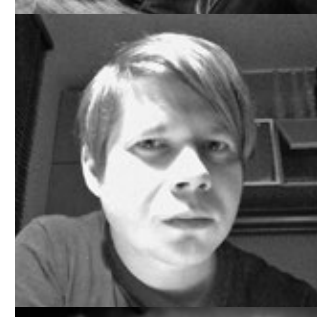

Neeme Lopp on multitalendist kirjandusteadlane ja kirjastaja, kes juhib praegu Eesti Kunstiakadeemia kirjastuse tööd. Varem on ta olnud ka teadur ja andnud kursusi kirjandusfilosoofiast Tartu Ülikoolis, kus oli kaheksa aastat doktorantuuris, mille lõpetamise mõtet pole ta siiani lõplikult maha matnud. Vabal ajal huvitub kõiksugu asjadest, mis puutuvad muusikasse. *Likes*: puutumata loodus, olla noor, oma rahvaga meeldib olla koos. *Dislikes*: väiklased inimesed, lörts. *Neeme ämblikuvõrguna hargnevat ja laiuvat Roland Barthes'i fragmentaariumit võime (püüda) tabada lehekülgedelt 26–27.*

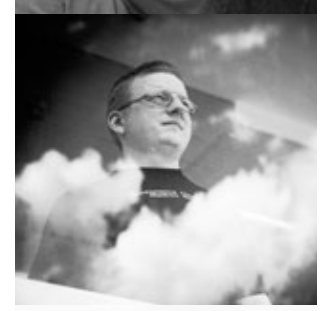

Tristan Priimägi toimetab igapäevaselt Sirbi filmiosakonda, mistõttu käivad tema sule alt läbi ja saavad analüüsitud mitmed veidrad ja vähem veidrad linateosed. Kirjutada meeldib talle kultuurist üldiselt ning enamasti konkureerib seal filmi kõrval muusika. *Tristan kuulas Kannelseelikute uut albumit „Kassikuld" ja räägib nüüd kuulдust meilegi (lk 29).*

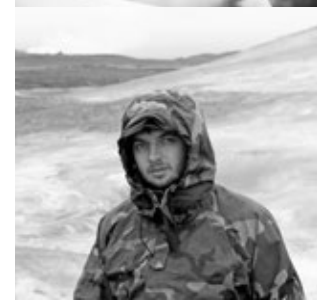

Ülo Pikkov on animatsioonfilmide režissöör ja EKA animatsiooniosakonna juhataja. Kogub looga asju ja veidraid lugusid, et neid siis filmides kasutada. *Ülo artikkel (lk 34) räägib ilust ja õõvast, Bretonist ja Freudist (või peaaegu), düstoopiast animafilmides.*

TOIMETAJALT KIRI

KAS NEOINFANTIILID UNISTAVAD PAREMAST TULEVIKUST?

See on nüüd ühe tagurliku neoludiidi pihtimus. Sellise, kellel pole nutitelefoni, kes ei säutsu Twitteris ja kes eelistab lugeda uudiseid paberkandjal. Olukorras, kus inimene usaldab ennast vabatahtlikult järjest rohkem tehnoloogia teenistusse, on iga väljavõideldud ruutmeeter tehnoloogiavabas oaasis kulla väärtusega. See on võimalus rebida ennast lahti kõikehaaravast olevikuhetkest, mille küüsi langenud kurdavad üha kiireneva elutempo üle, et otsida siis abi mõnest jooga- või ajaplaneerimisrakendusest. See on ilmselt nüüdisaja paradoks, et tehnoloogia eest põgenetakse tehnoloogiliste vidinate abiga.

Ekraanide orjastavasse rüppe langemine on tänapäeval loomulik. Räägitakse sellistest mõistetest nagu *clickbait*, *binge-watching*, *multitasking* ja *selfie*. Informatsioonist on saanud lakkamatu voog, mille edastamiseks tuleb luua järjest uuemaid (ja reeglina ka lühemaid) formaate. Hiljuti tuli Postimees välja uudse kontseptsiooniga – 10 päevauudist, mida peaksid teadma. See on edasiarendus *bit-sized* uudistest, kus oluline tuuakse lugejani punkthaaval. Seda, kas see tuleneb Powerpointist või veebikeskkonna spetsiifikast, ma ei tea, aga ajakirjandusväljaannete käsutuses on olnud pikka aega tehnoloogiad, mis näitavad täpselt, mida lugeja luges ja millal tema tähelepanu hajus. Pikkade punktideks jaotamata tekstide puhul hajub see kiiremini. Seepärast on mul kuri kahtlus, et kui kirjanik Mihkel Muti Loomingus ilmunud essee „Josef Knechti lootuste luhtumine. Märkmeid neoinfantiilsusest" ERRi veebiväljaandes avaldati, lugesid selle läbi vähesed. See oli *tl;dr*-tekst. #walloftekst

Mutt nimetab praegust ajastut neoinfantiilseks: noorus üha pikeneb, lapsevanemaks saadakse aina hiljem, vabaduste lisandumisega pole kaasas käinud suuremat vastutustunnet. „Üha enam elatakse absoluutses olevikus," nendib Mutt. Minevik on muutunud neoinfantiilse inimese jaoks turumajanduse toimimisloogika järgi kohandatud museaalseks vaatamisväärsuseks. Sidusat narratiivi isoleeritud antikvariaatsetest tükkidest koostada ei osata. Tulevik on aga lahustunud käesolevaks hetkeks. Neoinfantiilne inimene püüab päeva, kasutades ise selle tähistamiseks moodsamat ja lühemat väljendit #yolo. Kõikelämmatava olevikuhetke äärealadel kiduneb veel utopistlik mõtlemine, millest vaatab aga vastu seesama lapselik uskumus, et küll tehnoloogia meid maailma lõpust päästab.

Ma olen nõus Tõnis Kahuga, kes leiab Müürilehele antud usutluses, et tänapäeva ühiskonnal puudub utoopiline visioon. Sellele võib omistada erinevaid selgitusi, kuid kahtlemata mängib tehnoloogia naiivne kummardamine siin oma osa. Tehnoloogial on minu jaoks kaks puudust: see ei suuda unistada ega meid üllatada. Selle tulevikuhorisont on koodiga määratud. Paraku, kui inimene usaldab ennast turvaliselt tehnoloogia rüppe, kaotab ta niisamuti järk-järgult need võimed. Me adapteerume. Mõelgem kas või sellele, kuidas nn Gaussi koopula funktsiooni kasutamine riskide hindamisel päästis valla 2008. aasta majanduskriisi. Üht matemaatilist valemit usaldati rohkem kui omaenese teadmisi ja sisetunnet.

Me elame väga targal ajastul, kus meie käsutuses on suured andmepangad aastakümnete jooksul kogutud informatsiooniga ja algoritmid, mis võimaldavad ekstrapoleerida saadud andmeid 50–100 aasta kaugusesse tulevikku. Kui seda tarkust kasutab aga rumal, omakasupüüdlik, võimuahne ja neoinfantiilne seltskond, nagu Wall Streeti investeerimispankurid seda Gaussi koopula puhul olid, ei oota meid tulevikus hea uus ilm. Seepärast on minu jaoks kohati ka mõistetamatu, miks Steve Jobs või Elon Musk on omandanud sellise kultusoreooli. Või miks nimetatakse Twitterit geniaalseks ettevõtteks. Mida on geniaalset eneseväljenduse piiramises 140 tähemärgiga? Uute Skype'ide ja Twitterite kõrval vajab maailm rohkem kui kunagi varem mõtlejaid ja intellektuaale, kes sellest keerukusest ja teadmisest mõtestatud terviku suudaksid luua.

Henri Kõiv, tegev- ja sotsiaaliatoimetaja

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee	Sille Pihlak	arhitektuuritoimetaja	sille@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee	Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	veebi- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee	Liisa Lahtmets	turundus- ja müügijuht	liisa@muurileht.ee
Piret Karro	kunsti- ja teatritoimetaja	piret@muurileht.ee			
Maia Tammjärv	kirjandustoimetaja	maia@muurileht.ee	kujundus/küljendus	Madis Katz	
Emilie Toomela	filmitoimetaja	emilie@muurileht.ee	fotograafid	Renee Altrov, Patrik Tamm, Tõnu Tunnel, Janis Kokk, Aleksander Kelpman	

KOLLEEGIUM: KAISA EICHE, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, HELENA LÄKS, ELLEN MURULA, MARTIN OJA, MAARJA PÄRTNA, BERK VAHER, VERONIKA VALK, KEIU VIRRO · VÄLJAANDJA: MTÜ TARTU KULTUURITEHAS · TOETAJAD: TARTU LINN, TARTU KULTUURKAPITAL, EESTI KULTUURKAPITAL, AS POSTIMEES · TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

Jälgi Müürilehe tegemisi ka twitteris ja facebookis!

reklaam@muurileht.ee

Foto: Renee Altrov

Ühel päeval ennastunustavalt oma vaieldamatul lemmiksaidil *keeleveeb.ee* aega veetes sain osaks tõelisest õnnetundest. No vot, see juhtus minuga paradoksaalsel kombel just eesti keele sõnastike veebilehel, kui mõistsin ühtäkki, et olen mõelnud juba ligi tund aega, kuidas tõlkida üht lauset emakeelde nii, et oleks hästi tõlgitud. Kui asi puudutab virtuaalsõnastikke, siis selle koha pealt ei ole mul igasuguste tehnoloogiliste uuenduste vastu midagi. Selle ühe lause sees oli kogu maailm ja sellest hargnes korraga nii palju võimalusi. See tunne on kirjeldamatult hea, kui saad korraks rahulikult millegi üle sügavalt järele mõelda ja teha seda mitut erinevat moodi, et aru saada, kuidas on kõige parem.

Kui oleks ainult kõigega tegeledes sama palju aega, oleks maailm ilmselt natukene parem koht. Aga aega ei ole, sest vaja on täita plaani – viia lõpuni projekt, sellest aru anda, alustada uut projekti, juba kirjutada uut eelarvet ja olla maru produktiivne. Produktiivne olemine on olulisem kui ökonoomselt ja mõistlikult tegutsemine. Ja see paistab olevat fundamentaalne psühholoogiline häire, mis inimkonda kimbutab. Inimene muudkui toodab, mõtlemata, miks ta seda teeb või kas seda üleüldse vaja on. Tal ei olegi aega, et mõelda, sest ta on liialt hõivatud sellega, et pidada sammu muu maailmaga, mis tormab valguskiirusel mööda kaableid... ee, kuhu?!

Kui tehnoloogia areng ainult kiirendab tempot ja aina vähem aega jääb selleks, et mõelda, milleks üldse midagi teha, siis mis sellest kasu on?

Ma ei tea vist kedagi, kes saaks öelda, et tal on palju aega. Kõigil on ikka pigem pidevalt kiire. Neid, kes ei reageeri meilidele paari päeva jooksul, peetakse juba väga omamoodi tegelasteks. Tehnoloogia areng on asendanud küll tööjõu tehastes robotitega ja kiirendanud hüppeliselt asjaajamise kulgu, aga suuremat vabadust see tavalisele tööinimesele pole siiski andnud. Laias laastus pole endiselt muutunud mõttelaad, mis paneks kogu selle tehnoloogilise innovatsiooni inimkonna kasuks tööle. Enamik inimesi töötab ikka 40 tundi nädalas ja peab ennast igal hommikul kella peale oma laua äärde kohale vedama.

Üks tragi sõbranna kurtis ükskord, et ta teeb kogu töö, mis talle kontoris ette antakse, ära kolme päevaga ja ülejäänud aja tuleb tal töötamist bluffida, et ennast mitte katki rabeleda. Nii siis passitaksegi E–R hommikust õhtuni kontori vangistuses, peetakse järge, kas keegi välismaailmast ka mingeid sõnumeid toob, ja tehakse muul moel ekraanil aega parajaks. Tundub, et juba ongi jõudnud kätte see düstoopiline maatriks, mida ulmeromaanides ja -filmides kujutatakse. On meeletu hulk inimesi, kes on päevast päeva ühes ja samas kapslis ja tarbivad juhtmete kaudu illusiooni, mida neile ette kirjutatakse ning kuhu satub aeg-ajalt ka üksikute saadikute apokalüptilisi teateid tegelikkusest.

Huvitav, mis juhtuks, kui eestlased lepiksid kõik korraga kokku, et senise neljakümne töötunni asemel nädalas töötaksime hoopis kolmkümmend kaks. Mis juhtuks, kui nädalas oleks veel üks vaba päev selleks, et veeta aega oma perega, hoolitseda oma tervise eest, tegeleda oma hobidega või ennast harida? Väga paljudes ettevõtetes ja organisatsioonides on seda juba ammu võimalik teha, ilma et tööandja selle tõttu tegelikult otseselt kahju kannataks. Ilmselt oleksid kõik õnnelikumad ja tervemad ning ka tööajal tehtud töö seeläbi efektiivsem. Töötaja sotsiaalne heaolu kindlasti paraneks ja kõige hullem, mis saaks juhtuda, oleks see, et asjad liiguksid natukene aeglasemalt. No ja mis siis? Lõuna- ja isegi Kesk-Euroopas liiguvad asjad palju aeglasemalt kui Eestis kombeks, aga ka rahvas on keskmiselt õnnelikum kui eestlased. Olgem targad ja õppigem pöörama oma edevaid tehnoloogilisi vidinaid enda kasuks, selmet langeda nende lõksu.

Helen Tammemäe
peatoimetaja

LUULE

Željko Barišić

Horvaadi keelest tõlkis Rauno Alliksaar

Kevad ei ole kommunist

Majandusteaduse probleemid on käkitegu –
minge vaid turule või laadale ja see saab selgeks.
Ma lähen kirikusse, sääl lasen hinge kehast valla ja kõnelen Jeesusega.
Ta on täitsa *cool* tüüp ja ta ei muretse nende küsimuste/probleemide pärast.

Einstein oli keskkoolis läbikukkuja ja tekitas nõnda need probleemid,
ent isegi siis teadis ta, mis suunas see kõik peaks minema.
Hoonetes ma üldiselt ei kahtle, sest nende staatilisus rahustab mind,
täpselt nagu ka leopard ei mõtle ülemäära palju moraalist
ja see on okei, sest nõnda ei kaasne sellega segadusttekitavaid tagajärgi.

Ka hingedepäevas on mu jaoks teatavad kasud sees.
Et öelda lihtsalt – see on päev, mil mälestatakse neid surnuid,
kes kunagi meiega samu dilemmasid jagasid
ning kes on nüüd teispool ning teavad päris kindlasti enamat kui meie.
Sellest piisab, et neid hinnata.

Vein ja sigaretid tähistavad võimekust ja progressi.
Vesi voolab joana,
voolab rentslisse,
tilk tilga järel
tekitab lompe,
vooooooolaaaaab.
Need on need päevad, mil kurbus meis paisub.
Torm ja tuisk inspireerivad – nad huugavad,
huuu
huuuuuuu
hhhuuuuuuuuuu.
Siis mõtleme me kasvamisest.
Siis tärkab meis lapsepõlv ja me oleme üldplaanis rahulikud.

Probleemid tekivad sellest, et inimesed ei taha keskenduda,
vaid tormavad ringi ja mõtlevad, et see kiirustamine toob hingerahu.

Ma vaatan üha kasvavaid aedu ja neis õilmitsevaid lilli
ja aina lähemale jõuab kevad, mis ei vasta mitte kellegi küsimustele.

Kevad ei ole kommunist.
Kevad on mu vend ja me oleme poksiringis, sparrime.

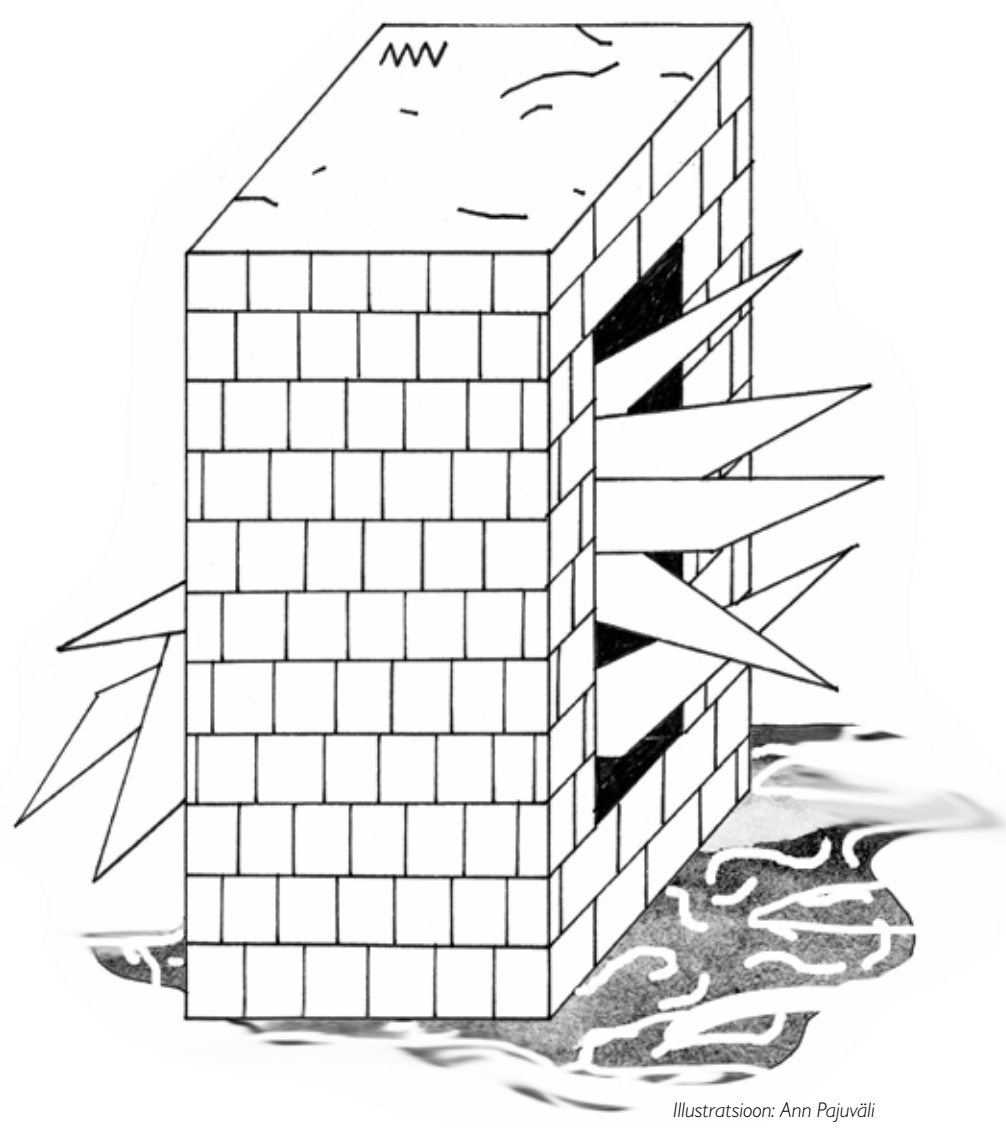

Illustratsioon: Ann Pajuväli

ŽELJKO BARIŠIĆ TULEB TARTUSSE! NIMELT OSALEB „HULL HORVAAT" 19.–21. NOVEMBRIL TARTUS *POETRY SLAM*'I EHK LUULEPRÕMMU EUROOPA MEISTRIVÕISTLUSTEL (VAATA LÄHEMALT UUDISTE RUBRIIGIST LK 5).

JOOME
POOLE
VÄHEM

poolevähem.ee

JOO POOLE VÄHEM. JÕUAD POOLE ROHKEM!

TERVE EESTI SIHTASUTUS

SOTSIAALMINISTEERIUM

norway grants

NOVEMBER

NOVEMBER ON TEDX-I KUU

Pime ja kõle talvekuu näikse justkui sobivat ideaalselt ideede jagamiseks. Miks muidu on novembrikuu pikitud tihedalt täis TEDx-i konverentse? Esmalt kogunetakse 13. novembril riigikogu konverentsisaali, kus peetakse esimest korda pretensioonika nimega TEDxToompea alapealkirjaga „Tabusid murdes!". Inspiratsioonikonverents on pühendatud Eesti ühiskonna arengut takistavate kitsaskohtade ületamisele. Korraldajad lubavad avatud aruteluruumi kasutades tirida vaiba alt välja kõik sinna peidetud ebamugavad küsimused. 14. novembril jätkub inspiratsioonimaraton Rocca al Mare koolis konverentsiga TEDxYouth@Tallinn, kus ideedega üllatavad kuulajaid Eesti tulevik ehk noored. 21. novembril tuleks kohalikel tedsteritel seada sammud Tartusse. Täpsemalt Teaduskeskusesse AHHAA, kus toimub TEDxTartu, mille raames üritatakse sellistele valdkondadele nagu haridus, kultuur, transport ja elukeskkond keskendudes sedakorda jätkusuutlikkuse laia temaatikat avada.

Lisainfo: *tedxtoompea.org*, *tedxtartu.org* ja *tedxyouthtallinn.com*

TARTUS KROONITAKSE EUROOPA MEISTER LUULELUGEMISES

Jaan „Hullunud Tartu" Malin on juba aastaid Taaralinnas Tar-Slämmi-nimelisi *poetry slam*'i võistlusi korraldanud ning nüüdseks on tema populariseerimispüüdlused ja -oskused nii kaugele jõudnud, et just Tartus peetakse 19.–21. novembrini luuleprõmmu Euroopa meistrivõistlused (European Poetry Slam Championship), kus pea 20 riigi meistrid omavahel luulelugemises mõõtu võtavad.

Luuleprõmm ei ole kindlasti kuiv etlemine või rahulik kirjandusõhtu, kaugelt vastupidi – kostab siin ka hääletõstmist, häälutamist ja jauramist, õlleklaaside kõlinat, krõbedamaid väljendeid – et siis jälle täiesti ootamatult publikut leebemalbema armastuslüürikaga üllatada. Iga luuleprõmm on erinev eelmistest ja järgmistest, iga etteaste sõltub ju kõige muu kõrval poeet-võistleja tujust, eelmise esineja etteastest, publiku meeleolust...

Luuleprõmmul esitavad meisterpoeedid iseenda paberkandjal avaldamata luulet, asjasse on segatud ka publik ja žürii, kellele võistlejatel vaid loetud minutid on aega muljet avaldada. Kui võistluste esimese vooru ja poolfinaali otsustusprotsessis osaleb aktiivselt publik, siis meistrivõistluste finaalis hindab esinejaid ehk valib lõpuks viie parima hulgast Euroopa meistri siiski vaid rahvusvaheline viieliikmeline žürii. Valitseva Eesti meistrina astub võistlustulle Merily Porovart.

EPSC 2015 peakorraldajad on Eesti Kirjanduse Selts, Eesti Kirjanike Liit ja Kultuurikorraldus MTÜ. Tegemist on ühega kirjanduslinna Tartu eelüritustest. Paralleelselt Euroopa meistrivõistlustega vallutab novembris linna ka järjekordne Hullunud Tartu festival, mille raames on võimalik näha lavalaudadel vabamas vormis – mitte võistlustules – nii kohalikke kui ka välismaiseid luulegurusid.

Euroopa meister kroonitakse Vilde lokaalis (Vallikraavi 4), rohkem infot saab aadressilt *tartuslam.ee* ning ürituse Facebooki lehelt.

ÖÖD TÄIS ANIMATSIOONI

Animated Dreams murrab eelarvamused, elustab fantaasia ning toob taaskord ekraanile loojutustamise piire kompava animafilmiformaadi. 18.–22. novembrini võib näha animafilmiseansse Tallinnas kinodes Sõprus ja Artis ning Kanuti Gildi SAALis.

Festival saab avapaugu 18. novembril kinos Sõprus, kus toimub uute filmide Eesti esilinastus. Näitamisele tulevad Ülo Pikkovi „Sebra ja kõik minu elu kardinad", Liis Viira ehk Liz Wirestringi „Magusam kui mesi", Hardi Volmeri ja Urmas Jõemehe „Urbanimatio" ning Kaspar Jancise „Piano".

Tänavu on festivali fookuses austria eksperimentaalanimatsioon. Nagu ikka, toimuvad selgi korral huumori- ja ööprogrammid. Täispikkadest animafilmidest jõuavad teiste hulgas ekraanile tõsielul põhinev „Adama", Poe õudusjuttudest inspireeritud „Edgar Allan Poe ebatavalised lood", animatsiooni „Üks kass Pariisis" režissööriduo uus linateos „Fantoompoiss" ning Karlovy Varys linastunud ja palju kiitust kogunud pooldokumentaalne „Võlumägi".

Tihedast programmist leiab peale pidude ja koomiksilaada ka huvitava ürituse Silent Movie Night. Tegu on formaadiga, kus vaataja ette tuuakse animatsioon ja *live*-muusika. 20. ja 22. novembril täidavad Kanuti Gildi SAALi lisaks filmidele spetsiaalselt nende jaoks loodud muusikapalad ning animatsioonid, millele muusikud kohapeal heli improviseerivad.

Lisainfo: *anima.ee*

Kaspar Jancis „Piano". Kaader filmist

Luuleprõmmu hing ja mootor, staarhäälutaja Jaan Malin luulepubliku ees. Foto: Uku Peterson

CRYSTAL MOSELLE'I „WOLFPACK" on pöörane dokumentaalfilm kuuest Manhattanil elavast vennast, kes ei ole kunagi õues käinud ning kelle side välise reaalsusega kujuneb vaid filmide vahendusel. Seda, missugune see side on, saab näha kino Sõprus dokiõhtul 9. novembril kell 19. Müürilehe veebiväljaandest saab lugeda ka Maris Nappa arvustust selle Sundance'i festivalil peaauhinnaga pärjatud filmi kohta.

EESTI VABARIIGI 100. sünnipäeva ettevalmistuste raames otsitakse häid ideid eeskavaks, millega käia eestlastest ja meie maast 2017. aasta sügisest kuni 2018. aasta lõpuni väljamaal head muljet jätmas. Samuti on välja kuulutatud konkurss avaliku ruumi täitmiseks veel rohkema kunstiga, millest lihtne inimene tavaliselt eriti midagi aru ei saa, või siis hoopis kunstiga, mille peale kõik kultuuriinimesed pärast pahased on. Mõlemale konkursile tööde esitamise tähtaeg on 25. novembril. Kandideerimistingimused ja registreerumine: *ev100.ee/et/konkursid*

NOVEMBRIKUU ON VEGANKUU, kuulutavad organisatsioonid Eesti Vegan Selts, Loomus ja Loomade Nimel, kutsudes 2.–30. novembrini üles peaaegu kuuks ajaks (pole isegi selge, miks siis mitte terveks kuuks) loobuma lihast ja kõigest muust, mis loomset päritolu (muna, piimatooted jne), et olla hea loomade ja keskkonna vastu. Näitamaks, et veganism ei tähenda heina- ja kapsasöömist, jagavad nimetatud organisatsioonid huvilistega iga päev asjakohaste retseptide, nõuannete ja uudiste kujul põnevat toitumisalast teavet. Lisainfot leiab Facebooki lehelt Vegan väljakutse 2015.

PRANTSUSE DOKUMENTAALFILMIDE NÄDAL toimub Prantsuse kultuurifestivali Accord raames 7.–12. novembril ja tähistab rahvusvahelist dokumentaalfilmide kuud novembris. Filmid linastuvad Kumu auditooriumis ja neid saab vaadata kas tasuta või kolme euro eest. Vaatajate ette tuuakse lisaks matemaatikast ja Luis Buñuelist rääkivatele filmidele veel näiteks lugu Prantsusmaa moodi pagulaspoliitikast linateoses „Paabli õu" ning „Uue laine kaks režissööri" paneb projektori huugama mälestustest: antakse põhjalik sissevaade 60ndatel filmitud kaadrite kaudu *vox populi*'sse kinosaalides ja François Truffaut' ning Jean-Luc Godard'i imelikku sõprusesse. Linastustel on külas prantsuse režissöörid ja filmitegijad, kes jutustavad oma filmidest. Lisainfo: *accord.ee*

INGMAR BERGMANI „PERSONA" Musta Kasti kollektiivi ja lavastaja Kaija M. Kalveti nägemuses esietendub 8. novembril Tartus Genialistide Klubis. Bergmani originaalne psühholoogilis-sugestiivne „Persona" ilmselt meist enamikule tutvustamist ei vaja, kuid eesti keeles on see senini stsenaariumina välja andmata ning just nimetatud lavastuse tarbeks on see nüüd Ülev Aaloe tõlkijakäe vahendusel eestikeelse publikuni kohe-kohe jõudmas. Täpsem info: *teatermustkast.ee*

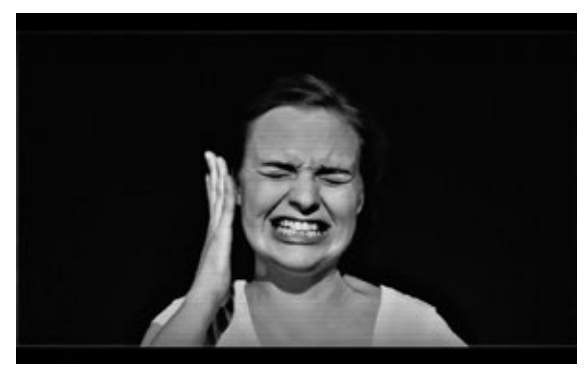

Kaader lavastuse videost

Foto: Helena Eslon

KAMA MARKET on Kama Restorani (endine Kamahouse – nüüd puha uue menüü ja interjööri ja kõigega, sestpeale kui Kalamaja hipsterite meka Topsi tegusad naised koha üle võtsid) *backstage*'is toimuv kirbuturg. Väidetavalt tuuakse lettidele kõige tuusam kama ja kohal on kõige trenditeadlikumad inimesed, näidatakse moefilme ja loomulikult keerutatakse plaate. 15. novembril kell 12–16 toimub turg aadressil Kopli 25 esimest, kuid loodetavasti mitte viimast korda. Lisainfo on saadaval KAMA Marketi Facebooki lehel.

OLEVIK ON HUVITAVAM KUI MIS TAHES FANTAASIAD TULEVIKUST

Intervjuu **Tõnis Kahuga**. Küsis **Mariliis Mõttus**

Heitsime Tallinna Ülikooli popkultuuriteooria lektori ning muusikakriitiku Tõnis Kahuga pilgu utopismi kuldaega, kus troonisid kosmoselennud ning õitsesid tulevikuvisioonid. Kuhu oleme me nende visioonidega nüüdseks jõudnud ning kas kõige selle on vahetanud välja düstoopiline *Zeitgeist*?

Oma 2014. aasta filmis „Tähtedevaheline" tõi Ameerika lavastaja Christopher Nolan kinolinale loo sellest, kuidas meist ajaliselt mitte väga kauges tulevikus on elu planeedil Maa pea võimatuks muutunud. Matthew McConaughey mängitaval NASA piloodil tuleb seega võtta ette missioon läbi kosmoses paikneva ussiaugu, et leida inimkonnale teisest galaktikast uus kodu.

Kirjandusteadlane Jaak Tomberg kirjutab samast filmist oma Sirbi essees „Ridadevaheline"[1] ning nõustub inglise kirjaniku George Monbioti sõnadega, et „selle asemel, et võimaliku katastroofi vältimiseks midagi kohe ette võtta (mis oleks Monbioti meelest ka määratult odavam), eelistatakse olukorraga leplikult kohaneda, olles samal ajal veendunud, et tulevases katastroofilises olukorras toob tehnoloogia nii või teisiti kastanid tulest." Kas me liigume suunas, et võimalikud kataklüsmid ei pane meid enam silmagi pilgutama ning reaalne nägemus tulevikust toetub sellele, et küll mõni imevidin meid hävingule määratud Maalt mugavalt kosmosesse viib? Tõnis Kahu valgustab meid, kuidas düstoopiline mõtlemine on põimunud läbi nii kultuurist kui ka kapitalismist ning mis rolli mängib meie passiivsuses tehnoloogia.

Te olete sündinud 1962. aastal. See oli utopismi kuldaeg: Gagarin lennutati kosmosesse kümnendi alguses, kolm aastat pärast teie sündi ilmus Frank Herberti „Düün", Stanisław Lemi „Solaris" aasta enne, kinolinale jõudsid „Ahvide planeet" ning Kubricku „Kosmoseodüsseia". Kuidas te lapsena nende utopistlike nähtustega kokku puutusite?

Lasteraamatutes. Helvi Jürissoni „Sputnikute nääriöö" kaudu näiteks. Või Vladimir Beekmani „Aatomiku". Ka kõik need väiksed mänguasjad – kosmonaudid ja nii edasi – olid osa sellest reaalsusest, milles üks poisslaps elas.

Ma mäletan veel juttu sellest, kes on Gagarin, raadioreportaaži tema matustest. Kui Nõukogude Liidu ametlik uudisteprogramm „Vremja" õhtuti algas, siis tihtipeale just ülevaatega järjekordsest kosmoselennust. Kosmosemaailm oli kogu aeg teema ja ulmeküsimus üleval. See oli Ameerika ja NSV Liidu võidujooks. Kõik suured utopistlikud ja futuristlikud projektid saavadki sündida ajal, mil on tugevad riiklikud struktuurid. Eraettevõtlus ei suuda selliseid asju teha. Eraettevõtlus ei saa näiteks aastakümneid küberneetikaga eksperimenteerida, kuna selleks puuduvad vahendid. Üks põhjus, miks sellised projektid ära on vajunud, peitub vist selles, et riigi roll maailmas on muutunud. Nõukogude Liit oli riigina maksimaalselt kinni keeratud, aga kogu jõud läks muu hulgas nendesse suurtesse projektidesse. Ja kuna Nõukogude Liit oli militaarse taustaga, siis teatud piirini see ka toimis.

Kas ligipääs Lääne utopistlikele teostele ja ideedele oli teie nooruses üldse võimalik?

Ei saa öelda, et seda oleks olnud. Küsimus ei ole selles, et sa aeg-ajalt kuuled midagi, näed filmi või proovid midagi mõista. Selleks et midagi taibata, peaks olema natukenegi süsteemne arusaam. See maailm kohtus minuga vähem unistuste sfääris ja rohkem ultraindustriaalses ja räpases dehumaniseeritud maailmas.

Tollases ajalehes Sirp ja Vasar tutvustati muide küll futuroloogilisi ideid, mis tegelesid just selgitusega, kui suurel määral ikkagi erineb tulevik praegusest. Nüüd on meil tulevikuga hoopis teistsugused suhted. Ulmekirjanik ning raamatu „Neuromancer" autor William Gibson on öelnud, et olevik on huvitavam kui mis tahes fantaasiad tulevikust ja sellist sõna nagu „tulevik" polegi varsti enam vaja, sest kõik realiseerub nagunii kohe. Mäletan Sirbist ja Vasarast ka tõlkeartiklit, mis rääkis sellest, kuidas tulevikus juhtuvad asjad, milleks me praegu valmis ei ole. Tulevad uued esemed, demograafilised muutused ja liikumised ning räägiti terminist „*future shock*" (*futuroloog Alvin Toffleri kohaselt tähendas see, et lühikese ajaperioodi jooksul toimub liiga palju muutuseid* – M.M.). Selliseid futuroloogilisi pilte igatahes maaliti ja see oli tolle ajastu märk.

Kas tolleaegsed utoopiad tundusid tulevikule mõeldes usutavad?

Ma küsiksin vastu, kas utoopia peab olema usutav? Utoopia ei pea usutav olema. Sõna, mida ma pigem kasutaksin, on „võimalik". Või „mõeldav"... Esimesena aduvad inimesed utoopiaga seoses, et see ei realiseeru mingites tajutavates piirides. Võib-olla keegi kuskil proovis sõnastada ideed, et kunagi hakatakse kosmoses puhkusel käima. Iseasi kui palju oli selles veendunud lubadust tulevikuks ja kui palju lihtsalt jõudemonstratsiooni selles mõttes, et näe, mida me juba praegu suudame. Siin tuleb mängu seesama vana renessansiajast pärit maailma allutamise mudel, kus inimesele sai selgeks, et kuigi ta pole oma päritolu peremees, on tal maailmas eriline koht ja see lubab tal selle maailmaga üht-teist ette võtta.

Nüüdisaegses popkultuuris on utoopia asemel kesksel kohal üha enam düstoopia. Kirjanduses ja filmikunstis troonivad näiteks düstoopilistes ühiskondades toimuvad „Näljamängud", „Lahkulööja" või postapokalüptilises maailmas kulgev „Tee". Millega teie arvates düstoopiate järjest kasvavat populaarsust põhjendada saab?

See on popkultuuris üks võimalikke unistamise viise. Nagu ma ütlesin, on utoopia tulevikukontseptsioon paljuski toimimast lakanud, sest ei ole mingisugust tulevikuhorisonti, mille poole püüelda. Vaadakem või fantaasiakirjandust – kuhu see läheb? See ei lähe tulevikku, vaid modernsusele eelnenud lohede ja vampiiride maailma. Me eksisteerime kehadena pidevas laetud olevikuseisundis, kus tuleviku mõiste on näiteks tehnilises plaanis ammendatud. Me oleme seotud tehniliselt igasuguste masinatega, arvutite ja telefonidega, seadnud endale lõputult külge uusi rakendusi ja eksisteerime selles reaalsuses. See on ühest küljest kõik väga futuristlik, aga samas on see ühiskond, millel pole utoopilist visiooni. Kogu oma austuses Steve Jobsi ja paljude teiste nn visionääride vastu – meie aja tehnoloogiline innovatsioon muudab meid passiivsemaks, mitte aktiivsemaks. See ei tekita mingeid uusi horisonte. Me elame tehnoloogilises maailmas, kus tehnoloogia väärtus peitub selles, kuidas see kohaneb meie kehaga ja meie sellega. Sel ei ole ruumi suurteks utoopilisteks projektideks, rääkimata poliitilistest utoopiatest. Teie põlvkonnast kõneletakse küllap aastasadu kui generatsioonist, kes ei kujutanud ette näiteks alternatiive kapitalismile. Žižek vist on öelnud, et kergem on kujutada ette maailma lõppu kui kapitalismi lõppu. Kui unistada suurelt, siis see nõuab mingite hirmude ületamist. Meie reaalsus on seotud selle asemel afektide ja ihade kaudu süsteemsesse ringlusse, võrgustikesse – näiteks neisse, mis on seotud tarbimisega.

Ka üha enam kultuuri kolitakse praegu just vanadesse tööstushoonetesse ja tehastesse.

Mul on endal eriline sisemine häire selliste klassikaliste düstoopiliste ruumidega, nagu mahajäetud tehased. Kogu see tavoti ja rooste lõhn ning piinariistu meenutavad masinad. See õhkkond ja sealsed hääled mõjuvad hirmutavalt ja häirivalt.

Kui te mõtlete seda, et Tartus kogunevad noored Aparaaditehase kanti... (*Jääb mõtlema.*) Jah, nagu igasugune eksootika. Minu arvates, muide, Kultuurikatlast ja teistest taolistest kohtadest seda vaimu ära ei saa. Kuigi tulevad noored inimesed ja toovad sinna oma vaimsuse, jääb minu jaoks püsima see vana. Mulle oli see ikkagi reaalsus. Kooli ajal pidi konservivabrikutes tööl käima, nii et kuidagi sattusid nendesse tehastesse, ja muidugi kõik sõja jälgedega seonduv, mida minu põlvkond nägi juba suhteliselt vähe. See düstoopiline moment oli siiski kogu aeg olemas. Düstoopia selles tähenduses oli nii-öelda suure nõukogude utoopia jahvatamise ülejääk. Inimesed sõidavad kosmosesse ja realiseerivad mingisugust suurt visiooni, aga düstoopia on kogu see reaalne praht, mis sellest unistusest maha jääb. Eesti punkarid kasutasid muide kogu aeg düstoopilist imagot, poseerides näiteks tehaste ja raudteede taustal.

Muusikas kannab düstoopia vaimu näiteks küberpunk, mille nüüdisaegse vastena kerkis 2010. aastal esile ka selline žanr nagu *vaporwave*, mis peaks ideaalis kritiseerima tänapäevast kapitalistlikku ühiskonda ning olema nekroloogiks 90ndatel õitsenud optimistlikule majanduslikule globaliseerumisele. Milliseid näiteid düstoopia kohalolust muusikas te veel oskate tuua?

Üks esimesi düstoopilisi hirme oli rokkmuusikas näiteks The Doorsi lugu „The End" 1967. aastast. Loos on intsestimotiiv, aga kogu laulu karakter ütleb, et ihade järgimine annab tagasilöögi ja kõik laguneb koost. The Doorsil oli palju utoopilisi lugusid sellest, kuidas ihade vabanemine aitab kogeda maailma uuest ja erilisest perspektiivist. Aitab ehk isegi tuua surematuse, kui veidi liialdada. Aga „The End" oli teistsugune. Veel üks selline bänd oli näiteks Black Sabbath, kes rajas algusest peale ideed sellele, et meie ihad ongi rusutud, surve all, maadligi surutud, ja sellest tuli ka nende muusika düstoopiline toon. Mudane *sound* ja aeglane ränk minek, mis hiljem ka uuemasse *metal*'isse üle kandus. See oli 60ndate fenomen, aga praegu enam sellist ihaldamise mudelit ei ole. Ihad on tehnitsistlikud, hästi paigas, toimivad teisiti.

Räppmuusikas öeldi 90ndate lõpul, et aasta 2000 ei ole mingisugune murranguline aasta, vaid apokalüpsis on toimunud juba varem. Et düstoopiline maailm on juba päral, aga me ei näe seda, ei tunne ära, ning sellist asja nagu maailma lõpp tegelikult ei olegi. See on nagu „Blade Runneri" stsenaarium, kus meie keskel elavad robotid, aga me ei näe neid läbi. Me oleme tehnoloogiast ja kapitali survest vaikselt juba ammu üle võetud ning meil ei ole midagi oodata. Nii nagu me ei oska enam suurelt unistada, ei tunne me ära ka düstoopiat, sest me ise oleme selle düstoopia koostisosad. Meie kehad on üle võetud. Seda ideed on kuuldud nii räpparitelt kui ka rokkmuusikutelt.

Kui aga uurida popmuusika puhul seda, mis on selles utoopilist või düstoopilist, on see ehk helide spetsiifiline konfiguratsioon. Mitte tingimata need ideed, mida on väljendatud laulutekstides – pigem see, mida näiteks helid, mürad ja nii edasi eri aegadel tähendavad. Sa ei pea rääkima mingisugust lugu nagu filmis. Muusikas tood sa selle ängi lihtsalt välja – see läbistab su keha. Piisab, kui kuulata natuke 2000ndate piiril tehtud räppi, näiteks Onyxit või Public Enemy „Welcome to the Terrordome'i". Kõik need sireenid seal on heliefektid, mis kütavad atmosfääri üles veel enne, kui sa aru saad, millest laulud räägivad. Või siis industriaalroki laenud tehaste kõlapildist ja kogu see suruhaamri moodi rütm seal.

Kas sellisel muusikal on teie arvates ka reaalne sotsiaalne tagamõte või võib see olla pelgalt moeröögatus?

Üks ei välista teist. Ma ei arva, et kui miski on moeröögatus, siis see on selle võrra kuidagi diskvalifitseeritum. Igatahes on neil kõladel potentsiaali. Theodor Adorno tõi oma popmuusikat käsitlevas teoses välja sellise kuulajatüübi nagu „rütmikuulekas tüüp" ning rääkis sel puhul rütmist kui afektiivsest kategooriast. Ta ei rääkinud seal rütmist „päris" muusika plaanis, vaid just olmelises mõttes – see oli seesama industriaalse kapitalismi pulss, tehaste drilli poolmilitaarne režiim. Ja talle tundus väga hirmutav, et tervet ühiskonda saab sel viisil valitseda. Adornole tähendas see seda, et tehniline kontroll meie tööprotsessi üle laieneb meie vaimumaailma. Hilisemast ajast kasutab näiteks *techno* võtteid, mis pole lihtsalt muusikaline rütm, vaid üldisem afektiivne masinavärk. *Techno* puhul arutati päris palju, kas see on üldse muusika või mitte. Sel justkui puudusid „päris" kultuurile omased parameetrid. See on rütm, mis mõjub otse kehasse, ilma et sel oleks juures emotsionaalse mõtestatuse aspekt. Ja need helid ei pruugi ju ka iseenesest nauditavad olla. See on osa nüüdse popkultuuri sõnumist – helid, tihti lihtsalt toores müra, mis iseenesest ei ole nauditav, on ometigi osa kõnelemise viisist. Ma ei kujuta ette düstoopilist ideed nii filigraanses muusikas nagu džäss, mis tugineb peenelt kontrollitud eneseväljendusele. Sa pead siis justkui muusika esteetilistest piiridest välja minema ja tooma sisse signaale elu enese jõhkrast afektiivsusest, mis on läbistanud meie kehad ja hoiab meid surve all. Rokkmuusika ja popmuusika erijoon ongi selles, et sa muudad igapäevaelu düstoopilised aspektid, nagu kurdistav müra ja valus rütm, enda jaoks kuidagipidi toimivaks. Popmuusikas tuleb see tänu elektrifitseeritusele väga hästi välja. Kui me elame selliste signaalide sees, siis küllap elamegi düstoopilises maailmas. Selle jaoks ei ole vaja enam raudteele veidraid maastikke pildistama minna.

Kultuuriteoreetik Mark Fisher kirjutab samuti, et tänapäeva popkultuur pole eriline uute mõttevoolude sünnitaja, vaid tegemist on pigem minevikust pärit osakeste uuesti kokku lappimisega.

Fisher on kirjutanud aktseleratsioonist. Tuues näiteks kapitalismi, tähendab see seda, et olukorras, kus klassikalise vasakpoolsuse kõik avenüüd ja teed on kinni ning sealt ei ole

Fotod: Tõnu Tunnel

enam midagi huvitavat tulemas, on näha, et kapitali jõud on tugevam. Selle asemel katsutakse jõuda piltlikult öeldes selleni, et kultuuris kiirendatakse kunstlikult kapitalismi enda omadusi – vastukaaluks stagnatsioonile, milles me praegu elame. Nostalgiale ja retrole, mida rokkmuusikas nõnda palju kohtab. Ajaloos on need olnud erilised hetked, mil aktseleratsioon on kultuuris aset leidnud. Näiteks 60ndatel. Need on sellised pidevas voolus tekkivad plahvatuslikkuse hetked. Kapitalismi puhul on täheldatud nn deterritorialiseerivat jõudu, mis tähendab muu hulgas seda, et see justkui hävitab olemasolevaid kogukondlikke inimsuhteid. Paiskab meid situatsioonidesse, kus inimene pole harjunud olema. See on, jah, kriis, aga seda võib vaadelda ka omamoodi vabastamisena. Mina käsitleks deterritorialisatsioonina näiteks ka seda, kuidas inimesest saab tarbija. Tarbijal on tohutud võimalused ja vabadused, aga tarbija ei ole seesama mis inimene. Pigem võtab ta inimese keha üle ning paiskab meid mingisse uude dimensiooni. On osutatud, et kapitalismil pole pühaduse mõõdet. See on ülim õudus – kõik on konverteeritav rahaks, kõik on desakraliseeritud. See on ju ka tegelikult väga düstoopiline pilt. Kapitalismi ainus alternatiiv on see, kui me kiirendame kapitalismi ja laseme sel iseennast hävitada, kuni jõuame mingisugusele uuele tasemele, sest need vanad vasakpoolsed mudelid ei toimi nagunii. Kapitalism vallandab mingisugused ihad, kas või fännifantaasiad, aga see ei kontrolli neid ja lõpuks juhtub ikkagi mingi tagasilöök – näiteks laseb Mark Chapman John Lennoni maha.

Kas te olete täheldanud mõnes kultuurivoolus viimasel ajal mingeid tõeliselt huvitavaid edasiminekuid?

Ma ei seo seda kuidagi mingi edasiminekuga popkultuuris, aga üks subkultuur, millesse mina olen jõudumööda süvenenud, on korea popmuusika – samuti näide sellest, kuidas kapitalism areneb ebahumaansuse piirini välja. Kõige tähtsamad figuurid seal polegi bändid ega tütarlapsed, kes seda teevad, vaid kompaniid, kes asja veavad. Ja need produktid pole tegelikult traditsioonilises mõttes kuigi „inimlikud" – nad isegi ei varja, et on lihtsalt produktid. Jaapani teadlasel Masahiro Moril on selline mõiste nagu „*uncanny valley*", mis on samuti seotav düstoopia ja aktseleratsiooniga. See tähendab, et kui me näeme inimesesarnast nukku, siis esialgu vaatame, et see on nunnu ja nii inimese moodi, aga mingil hetkel hakkame me tajuma seda kui midagi, mis tekitab õudust, õõva ja jälkust. Korea popmuusika toimib suuresti sedamoodi – sa keerad efektid maksimaalseks, koormad kogu selle maailma üle, nii et tulemus hakkab mõjuma õõvastavalt ja õõnestavalt. See on üks võimalikke suundumusi, mis on tõesti uus ja düstoopiline maailm ning mis ei meenuta samas enam neid vanu mahajäetud tehaseid, millest ma algul rääkisin. See uus aktseleratsioonile rajanev printsiip on katse kohaneda sellega, et utoopilist visiooni enam ei ole. On sädelev, kaunis ja seest tühi olevikuhetk, mis on samas omamoodi hirmutav. Me lihtsalt oleme intensiivistanud maailma, milles me elame. *Techno*-muusika, millest juba rääkisime, tegi sedasama. See muudab su tehniliseks ja intensiivistab su kui anonüümse mittesubjekti. See ei räägi mingit düstoopilist lugu suurest pettumusest või utoopia kokkuvarisemisest. Sa oled lihtsalt sellises lõputus krambis, *beats per minute*'ite mõjuväljas. Veel üks aktseleratsiooni näide võiks olla muide ka 20. sajandi alguse futurism – omamoodi *techno*-muusika pretsedent. Futuristide idee oli mitte lihtsalt kadestada masinaid nende võimsuse pärast, vaid lootus saada tulevikus ise inimestena võimalikult masinatega sarnaseks. See oli vist Gabriele D'Annunzio, kes ütles, et ta tahab jõuda seisundisse, milles uni ei häiriks teda. Sa arendad, intensiivistad ennast halastamatult tehnitsistlikku seisundisse, millel ei ole inimlikuga enam midagi pistmist. Ma arvan, et futuristid ei olnud suures osas üldse utoopilised. Nad ei kujutanud ette mingisugust paremat ja säravamat maailma, vaid vajadust kohaneda sellega, mida nad nägid, ja see juba tegelikult aimab ka seda aktseleratsioonilise düstoopia mudelit. Inimene on suuteline ellu jääma, kui ta end metalliseerib, masinaks muudab.

Neal Stephensonil on näiteks apokalüptiliste tulevikuvisioonide populaarsusest villand saanud. Tema väitel peab ulmekirjandus olema võimeline inspireerima teadlasi, et nad suudaksid projekteerida midagi täiesti uut, mis võiks lahendada inimkonna jaoks akuutseid probleeme. Selle tarbeks on ta loonud projekti nimega Hieroglüüf, mille raames ulmekirjanikud teevad koostööd teadlastega. Kui oluline roll on ulmekirjandusel tehnoloogilises arengus?

Loomulikult, uued ideed tehnoloogia vallas ei tule tingimata inseneridelt või teadlastelt. Nii kunst, muusika kui ka kirjandus on need, mis tekitavad uut reaalsust, mis on kõik omamoodi ka teoreetilised avaldused. Popkultuuril, populaarsel meedial on selles mõttes tohutu võim, mida see ei ole seni kasutanud – mõelge, mida kõike oleks võinud avalikus ruumis korda saata näiteks raadio abiga, selle asemel et hitte mängida!

Samas on näiteks uuele tehnoloogiale spetsialiseerunud investeerimisfond Founders Fund öelnud oma manifestis „Mis juhtus tulevikuga?" tabavalt järgmist: „We wanted flying cars, instead we got 140 characters." Mida te mõtlete, kui kuulete järjekordsest *start-up*'ist, mis võimaldab üürida välja oma korterit, kui sind ennast kodus pole, või kas või Skype'ist. Kas see on tõeline innovatsioon või lihtsalt hea bränding koos suurepärase tootedisainiga?

Nende *start-up*'ide puhul, jah, mõtlen ma kõigepealt, et see on selline uue ajastu tehno-konformism, sulgev ja siluv, aga mitte avav. Mõtlen sõnale „innovatsioon", mis on just tulnud selle kõige asemele, mis tähistas varem utoopilist ja fantastilist. Siis aga mõtlen, et kes teab... Me ju ei kontrolli selle kõige saatust, mida me leiutame.

[1] *Tomberg, Jaak 2014. Ridadevaheline. – Sirp, 19.12.*

KOHVIK · CAFE
MUST PUUDEL

NOVEMBRIKUU MUSTAS PUUDLIS:

06.11 SÄMPLER
07.11 KALAMARI UNIOON
13.11 MUST MESI
14.11 REGGAEDISKO
20.11 HALLO-PIDU
21.11 PUUDEL AJEE
27.11 VIRMALISED
28.11 MOJO

KOHVIK MUST PUUDEL
MÜÜRIVAHE 20
TALLINN

PIDU, MIDA EI TASU MAHA MAGADA

Sinilinnus astub üles UK *techno*-eklektik Randomer

27. novembril maandub Sinilinnus UK pinnase viimaste aastate üks eklektilisima elektroonilise muusika pagasiga produtsent Randomer.

Kodanikuna nimele Rohan Walder reageeriv mees tegi suurema läbimurde oma 2013. aastal Hemlock Recordingsi alt välja antud tummise *techno*'ga lajatava singliga „Bring" ning tema viimane, septembris ilmavalgust näinud EP „Kids Play" ilmus juba tuttava Brooklyni leibeli L.I.E.S. alt.

Nagu viitab artisti nimigi, oskab Walder panna üsna erinevatest äärmustest kogutud tükkidest, olgu nendeks siis üksikud veidrad vokaalsämplid või puidused perkussioonid, kokku millegi, mis harva samasse auku astub, kuid on endiselt vägagi Randomer. Kõige rohkem on tema signatuuriks põhjapanevalt võimsad biidid ja bassid, mis haamerdavad läbi *jungle*'i, *techno, dub*'i, *house*'i (ja nimekiri jätkub) hämarate väljade. Mees on sealjuures muusika tegemise kohta öelnud, et asi sureb momendil, mil sa kõike liiga tõsiselt hakkad võtma.

Randomerile sekundeerivad DJ-puldi taga Nikolajev (Jäck!), Kris Luigend (Haigla Pidu) ja Sebastian Holm (Tehno112).

Ansome. Foto: pressifoto

Tallinnas avab uksed uus elektroonilise muusika klubi Asum

27. novembril avatakse Tallinnas aadressil Tulika 9/11 (jah, sealsamas, kus asus varem klubi Ulme) alternatiivsele elektroonilisele muusikale suunatud klubi ASUM, mille nimi tuleneb Isaac Asimovi kirjutatud samanimelisest ulmeteosest. Asumi ideoloogia toob järjepidevalt kohale värskeid välismaiseid ja kodumaiseid artiste, kes on parasjagu tõusulainel, ning kavas on ka nädala keskel toimuvad elektroonilise muusika *workshop*'id, vestlusringid ja filmiõhtud.

Klubi avaürituse peaesinejaks on kõrgelennuline UK *techno*-muusika produtsent Ansome. Londonis elektroonilist muusikat ja helidisaini õppiv Kieran Whitefield on muutunud oma eksperimentaalse ja industriaalse suunitlusega *live*'idega mõne aastaga paljunõutud esinejaks, kelle taset võib võrrelda Surgeoni, Regise, James Ruskini, The 65D Mavericksi ja teiste UK artistidega.

Avapidu jätkub ka 28. ja 29. novembril ning kaasa teevad tuntud DJd ja *techno*-artistid Eestist ja Soomest!

Tjuun Ini 16. sünnipäeva erikülalised on Calyx & TeeBee

7. novembril tähistab Kultuurikatlas oma 16. sünnipäeva Eesti vanim trummi ja bassi üritustesari Tjuun In – sama nime kannab ka Raadio 2 reedeõhtune saade –, mille raames astub väliskülalisena üles austatud *dnb*-duo Calyx & TeeBee.

Calyx & TeeBee on produtsendid, kes hakkasid koos muusikat tegema 2004. aastal. Neile omane helipilt ning kvaliteetne produktsioon tõi meestele eksklusiivlepingu plaadifirmaga RAM, mille tulemusel ilmus 2012. aastal paljukiidetud ja auhinnatud album „All or Nothing". Sama aasta Drum & Bass Arena auhindade jagamisel (*maailma suurim Suurbritannias toimuv trummi ja bassi küsitlus* – toim.) noppis nende lugu „Elevate This Sound" singlite esikoha ning „Pure Gold" parima video auhinna. Calyx & TeeBee nomineeriti aga parima produtsendi tiitliga. Duo pole siiski puhkama jäänud ning peatselt on neilt oodata uut albumit ja ridamisi remikse.

Kahes saalis mängivad muusikat veel kodumaised HeadRead, Hurmet Ilus, Ivo Naries, Armukahur, Paap ning residendid Qba, To-Sha ja L.Eazy.

Rütmika esitleb: Andrew James Gustav

20. novembril külastab seekord Tartus Aparaaditehases toimuvat Rütmikat Londoni klubiringkondade tõusev täht Andrew James Gustav.

Andrew' edulugu on orgaaniline – selle alguspunktiks sai pühendunud muusikakogumine, soov vaadata kaugemale laiemalt kajastatud muusikast ning avastada selle unustatud äärealasid. Mees on ise oma kollektsiooni kohta öelnud, et teda paelub „kiiksuga, kindlasti natuke ebaharilik muusika". Pühendumust ja Andrew' suurepärast annet kogutud *house*'i, *techno*'t ja *electro*'t meisterlikult ja ülimalt tantsitaval kombel üheks sulatada on märganud teiste seas ka Londoni legendaarne peosari Toi Toi ning samuti Berliini peomeka Club der Visionaere. Praegu realiseerib Andrew oma nägemust, tuuritades üha rohkem rahvusvahelisel peoareenil ning korraldades koos partnerite Gwenani ning Bruno Schmidtiga Londoni *underground*-pidu HiFi, mille ideeks on seada põhirõhk muusikale võimalikult kvaliteetses, segamatus ja sõbralikus atmosfääris.

Peo peakülalise juhatavad sisse Rütmika residendid Paul ja klmn.

Peosari TIKS toob Erinevate Tubade Klubisse DJ Ioniku

Ionik on Soomest Turust pärit DJ, vinüülientusiast ja *trendsetter*, keda võiks nimetada vabalt Skandinaavia Gilles Petersoniks. Viimase viieteistkümne aasta jooksul on Ionik, kodanikunimega Masa Sutela, mänginud plaate maailma erinevais paigus, New Yorgist Tōkyōni, Rovaniemist Kaplinnani, ning andnud oma plaadifirmade kaudu välja üle viiekümne plaadi erinevatelt artistidelt.

Tema kolm leibelit Traveller Records, Kojak Giant Sounds ja Black Economy on äärmiselt laiaulatusliku kataloogiga. Traveller keskendub originaalloomingule – TIKSu lemmikuteks on soulised Combo De La Musica ja The Northern Lights –, Kojak annab välja peamiselt *disco edit*'eid ning Black Economy on orienteeritud tumedamale *techno*-suunale. Ioniku setid koondavad nende kolme plaadifirma välja antud muusikat, ulatudes džässist soulini ja hiphopist *house*'ini.

Seekordne, 14. novembril Erinevate Tubade Klubis toimuv TIKS leiab aset koostöös PÖFFi alafestivali Just Filmiga, tähistamaks nende 15. sünnipäeva. Lisaks DJ Ionikule mängivad plaate ka Yo!Hoovi üks vedajaid PhilGood ning TIKSu DJd Peeter Ehala ja Sander Mölder.

PANE MÜÜRILEHE VÄLJAANDMISELE ÕLG ALLA!

VORMISTA ENDALE TELLIMUS VÕI OLE MEILE TOEKS ÜHEKORDSE TOETUSEGA AADRESSIL

MUURILEHT.EE/TELLIMINE

MAAILM SUURE LEIUTAJA RE-INKARNATSIOONI OOTUSES

Ott Pärna

Tehnoloogiauudiseid lugedes võib tekkida tunne, et iga päev toob mõne uue revolutsioonilise nutividina või maailma uueks loova rakenduse. Kainem pilk annab aga tunnistust, et riigid on innovatsooniveduritena tagasi tõmbunud, üleüldine riskijulgus langenud ning murrangulistena reklaamitud uuendused pigem inkrementaalsed.

Kuldne veerand – nii nimetab briti teadusajakirjanik Michael Hanlon[1] aastaid 1945–1971. Ajavahemikku, mille vältel pandi alus pea kõigele, mis defineerib moodsat maailma. Vähem kui ühe inimpõlvkonna tegevuse tulemuseks on televisioon, elektroonika, arvutid, internet, tuumaenergia, antibiootikumid, sündimuse kontroll (ingl *The Pill*), kosmonautika, inimõigused, feminism, roheline revolutsioon, dekoloniseerimine, popkultuur ja -muusika, massilennundus, kiirrongid, kättesaadavad ja vastupidavad autod, geiõiguste liikumine jpm. Inimene saadeti Kuule ja sond Marsile, saadi jagu rõugetest ja avastati n-ö topeltspiraalne elu võti.

Kuigi meile meeldib mõelda, et elame tõeliselt progressiivsel ajastul, mida iseloomustab pidev tehnoloogiline innovatsioon, on tõeline areng seiskunud. Praegust progressi defineerivad peamiselt tarbijate nõudlused, milleks on tihti banaalsed infotehnoloogilised edasiarendused. USA majandusteadlane Tyler Cowen väidab oma raamatus „The Great Stagnation" (2011), et vähemalt Ameerikas pole uusarendused enam võrreldavad kuldse veerandi radikaalsete leiutistega. Tehnoloogiaguru Peter Thieli sõnadega: „Me tahtsime lendavaid autosid, aga saime 140-tähelised tekstsõnumid."[2] Viidatud Twitteri teadus- ja arendustegevuse (T&A) osakaal käibest on muuseas USA firmade seas üks suurimaid (46%). Paraku aga ei ole me võitnud president Richard Nixoni alustatud 'sõda vähi vastu', halvatud ei saa kõndima ega pimedad nägema, nagu ütleb Hanlon. Ja viimased 40 aastat pole inimene käinud Kuul. Ka lennunduses näeme masinaid, mis on edasiarendused sellest, mida teame juba 1960ndatest. 1971. aastal kulus tavalise lennukiga Londonist New Yorki lendamiseks kaheksa tundi ja praegu läheb selleks sama kaua. Kuuekümnendate lõpus loodud Concorde suutis teha seda kolme tunniga, kuid on nüüdseks surnud. Autod on natuke kiiremad, turvalisemad ja võtavad vähem kütust, kuid erilist paradigmamuutust pole toimunud.

„Kõik, mida on võimalik leiutada, on leiutatud" – seda 1899. aasta tsitaati omistatakse tihti USA patendiameti juhile Charles H. Duellile. Tegelikult on see pärit sama aasta koomiksiajakirjast Punch, mis pakkus oma sajandilõpuaasta jaanuarinumbris vaadet „järgmisse sajandisse". Nimelt küsis ühes ajakirja episoodis geenius patendiametis sekretäri, kes võiks hinnata patente. Selle peale vastati järgmiselt: „Üsna tarbetu, söör. Kõik, mida saab leiutada, on juba leiutatud."

Aga millest ikkagi selline stagnatsioon? Raha taha asi ei jää. SKP arvestuses on praegune maailm kaks kuni kolm korda rikkam kui tollane – raha on piisavalt nii Kuule lendamiseks kui ka revolutsioonideks erinevates valdkondades. Tõsi, suur osa nüüdsest rikkusest on kontsentreerunud piiratud eliidi kätte. Üks protsent maailma rikastest omab poolt maailma varadest – kui palju sellest kulutatakse teaduslike 'avastusretkede' finantseerimiseks, kui palju luksusjahtidele, on iseasi. Hanlon näeb suuremat probleemi riskijulguses. Regulatsioonid on pikendanud ravimikandidaatide turule jõudmist vähem kui kaheksalt aastalt 1960ndatel 13 aastale 1990ndatel. Praegu kulub ravimi turule jõudmiseks enam kui 20 aastat. Hanlon võtab oma mõttekäigu tabavalt kokku: „Unustagem kolooniad Kuul; kui kuldne veerand oleks kujunenud kuldseks sajandiks, kestaks 'maagilise' nutitelefoni aku kauem kui üks päev."

Aga äkki on raha vales kohas või valedes kätes? Seda argumenti peetakse üldiselt pädevaks. Eriti kui räägime pikema perspektiiviga T&A investeeringutest.

Kui vaatame ajavahemikku 2014. aasta novembrist kuni 2015. aasta märtsini, siis USA ettevõtted investeerivad arendustegevusse viimasel ajal 'hullu moodi' – aasta baasil arvutades 316 miljardit dollarit, mis teeb 1,8% riigi SKPst[3]. Seda on rohkem kui eales varem ja see ei saa olla ometi stagnatsiooni põhjuseks, ütleb selle kohta Renaissance Macro Researchi majanduseksperdi Neil Dutta. Ja majandusteadlased loodavadki, et turgude survest tingitud ettevõtete lühiajalisele 'kvartalikasumile' keskendumise ajad on lõpuks ometi möödas.

Kui jätame kõrvale mõned valdkonnad, nagu ravimitööstus, on erasektori arendustegevus siiski turulähedane, pigem lühikese horisondiga ja valdavalt IT-keskne. Tooted, teenused või protsessid võivad olla küll uued nii ettevõttele kui ka turule, kuid oma olemuselt on need siiski inkrementaalsed, mitte radikaalsed uuendused, kui kasutada innovatsiooniteooria väljendeid. Ja sinna pole ka midagi parata – vaid nii suudetakse näha praktilist seost T&A investeeringu ja firma tootlikkuse kasvu vahel. Siit leiame vähemalt ühe koha (USA näitel), kuhu koer on maetud. Nimelt pärast oma absoluutset tippu Apollo-ajastu kosmose võidujooksul 50 aastat tagasi on USA föderaalvalitsuse T&A investeeringud kukkunud enam kui kaks korda – kahelt protsendilt 0,8-le protsendile, mis on madalaim tase pärast teist maailmasõda[3]. Kuna leiutise ja turukõlbuliku toote vahel pole enamasti lineaarset seost, toimis pärast sõda suurepäraselt riigi ning erasektori koostöö, mille käigus pöörati baasteaduse parimad leiutised valitsuse laboratooriumides 'geniaalseteks toodeteks', nagu GPS ja Internet. Massachusettsi tehnoloogiainstituudi (MIT) endine loodusteaduste dekaan Marc Kastner kirjutas oma kolleegidega kevadel selleteemalise raporti „Tulevik edasi lükatud"[4], kus nad kritiseerivad föderaalinvesteeringute vähenemist baasteadustesse ja toovad 'innovatsioonidefitsiidi' näiteid kaheksast erinevast eluvaldkonnast.

Paradoksaalsel kombel suurendab tootearenduse pinnapealsus (evolutsioonilisus, mitte revolutsioonilisus) konkurentsi kasvu turul, mis omakorda teeb keskmise ettevõtte juhi jaoks üsna keeruliseks pikema perspektiiviga turukauge uurimistöö finantseerimise. Samas on ajalugu näinud ka teisi aegu. Näiteks käisid nii IBM kui ka AT&T oma uurimiskuludega üsna pillavalt ringi, kuni mõlemad nautisid pea monopoolset rolli turul ja väikest survet marginaalidele.

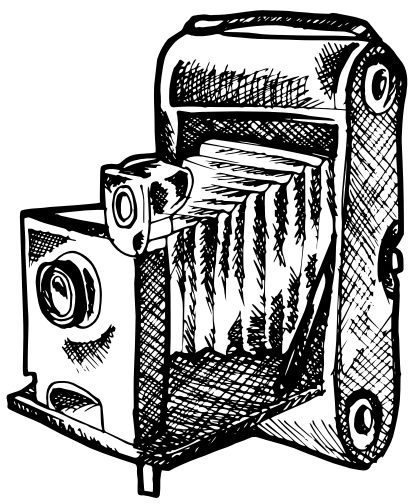

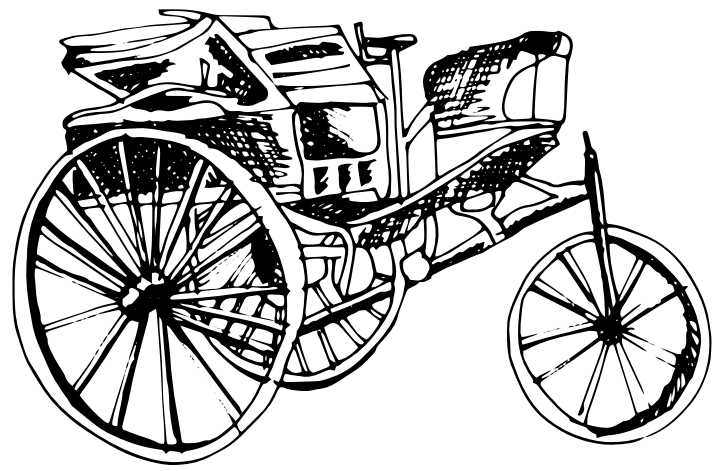

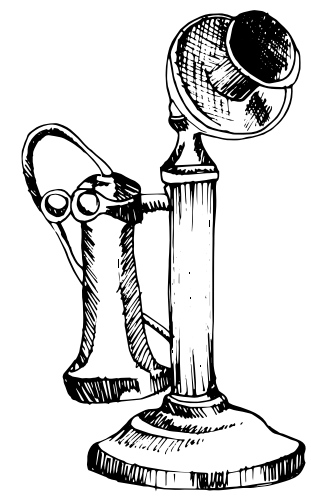

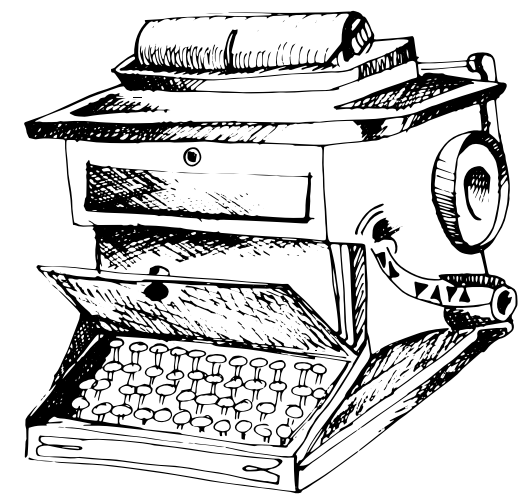

Illustratsioonide autor Patricia Canales Odriozola (CC)

„Seal, kus vaim ei tee koostööd käega, puudub ka kunst" – nii on öelnud Leonardo da Vinci, oma aja suurkuju ja itaalia multitalent. Omajagu teaduskunsti ehk radikaalsete innovatsioonide põuast tuleb kirjutada nüüdisaegse haridussüsteemi arvele. Kui üldhariduses prevaleerib faktipõhine õpe lahenduspõhise ees, siis massikõrgharidus on üleilmselt niivõrd standardiseerunud, et inimestel on üsna raske millegagi eristuda. Nii aitabki pigem disainer ettevõttel konkurentide seast välja paista ja saab kraadiga ärijuhtidest rohkem palka, kuna neist kõik on 'saanud targaks' samade firmade juhtumianalüüse retrospektiivselt lugedes. Siinkohal meenub lugu kahest USA usuteaduste professorist, kellest üks küsis teiselt, mida tema parim tudeng uurib. Saanud vastuseks, et viitamise kasutamist 1700ndate aastate inglise kirjanduses, küsis ta omakorda: „Kas tõesti ei ole maailmas ühtegi usuteadusega seotud põletavamat probleemi, mida uurida ja millele lahendusi pakkuda?" Ehk massikõrgharidus on toonud kaasa küll formaalselt harituma ühiskonna, kuid samal ajal ka hariduse ülespetsialiseerumise, omandatud oskuste hektilisuse ja uurimisteemade marginaliseerumise. Võrrelgem seda siis Leonardo-aegse meistrilt sellile õpetamisega.

Kõrgharidussüsteemile esitab omakorda väljakutseid ettearvamatu tööturg. Ühelt poolt ei ole arenenud maailm leidnud globaliseerumisjärgset majandusmudelit, teisalt ei eksisteerinud USA endise haridusministri Richard Riley sõnul 2004. aastal kümmet 2020. aastal enim nõutud ametikohta[5]. Kusjuures, kui praegused trendid jätkuvad, võib keskmine kanadalane arvestada oma karjääri jooksul 15 erineva töökohaga[6]. Veelgi enam, tööturul kasvab ekspansiivselt vabakutseliste töötajate osakaal, keda on USA tööhõivest lausa 34% ehk 53 miljonit inimest[7]. Seega moodustub inimese karjäär tulevikus 'tuhandest' osaajaga ülesandest, mille leidmiseks on vaja ettevõtlikkust, enesemüügioskust, iseseisva projektileidmise ja -juhtimise ning lepingusõlmimise võimekust, sobilikke sedalaadi töö leidmise platvorme jne. Omaette väljakutse esitab see valitsustele, kelle jaoks muutub üha keerukamaks näiteks maksutulu kogumine.

Kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem. Kui otsida ratsionaalseid vihjeid lahenduskäikudest, siis vähemalt kaks neist väärivad esiletõstmist. Esiteks kollektiivne probleemikäsitlus, kus erinevate väljakutsetega tegelemisse kaasatakse terve vastava valdkonna kogukond maailmas. Nii on näiteks võimalik otsida eestlaste loodud maailma suurimas inseneride võrgustikus GrabCAD (üle miljoni inseneri) kollektiivselt vastust erinevatele inseneritehnilistele küsimustele (vt *grabcad.com/challenges*). Geniaalseid lahendusi on leitud nii General Electricu, NASA kui ka väikeste idufirmade püstitatud tehnilistele probleemidele. Teiseks koidavad uudsed tehnoloogilised lähenemised ka kõrgharidusmaastikul. Ülikoolide monopoolset diplomite väljastamise õigust püüab murda üha suurem ring e-hariduse ettevõtteid ning organisatsioone, nagu Coursera, Udacity, Lynda ja iTunes U. Internetis on vabalt kättesaadavad maailma parimate õpetlaste loengud, ülikoolide rolli suhtevõrgustike arendamisel on võtnud üle teised keskkonnad ning paljud formaalse kõrghariduse ja õppelaenudega noored on töötud – see esitab ülikoolidele suure väljakutse. Futurist Thomas Frey ennustab aastaks 2030 lausa pooltele maailma ülikoolidele ja kolledžitele kollapsi[8].

Niisiis, emake loodus tühja kohta ei salli. Tõeliste innovaatorite esilekerkimine tuleb – ühel või teisel viisil – varem või hiljem. Ja mida hiljem, seda geniaalsemad peavad olema lahendused. Kas või selleks, et mereäärsete linnadega maailm suudaks panna vastu sajandiga üle meetri tõusvale maailmamere tasemele.

[1] *Hanlon, Michael 2014. The Golden Quarter. – Aeon, 03.12.*
[2] *Packer, George 2011. No Death, No Taxes. – The New Yorker, 28.11. Peter Thiel on PayPali kaasasutaja, Facebooki esimene firmaväline investor ja riskikapitalifondi Founders Fund asutaja.*
[3] *Philips, Matthew; Coy, Peter 2015. Look Who's Driving R&D Now. – Bloomberg Businessweek, 04.06.*
[4] *Kastner, Marc A.;* et al. *2015. The Future Postponed. Why Declining Investment in Basic Research Threatens a U.S. Innovation Deficit. – Massachusetts Institute of Technology.*
[5] *Laubenthal, Christopher 2014. Occupations vs. Jobs, Part II. – Kauffman Foundation, 12.12.*
[6] *Harris, Peter 2014. How Many Jobs Do Canadians Hold in a Lifetime? – Workopolis, 04.12.*
[7] *Giang, Vivian 2015. 5 Major Ways Freelancers Will Change The Economy By 2040. – Fast Company, 24.08.*
[8] *Frey, Thomas 2013. By 2030 over 50% of Colleges will Collapse. – FuturistSpeaker, 05.07.*

KOLDiTS ASHiLEVi
MOPPEL NiiNEMETS PiHLA

KEEGi Ei RÄÄGi
KOERAGA NORMAALSELT

esietendus 31.10 www.vonkrahl.ee

Toetajad: Eesti Kultuurkapital, Kultuuriministeerium, Cramo, Avision, SYS Print

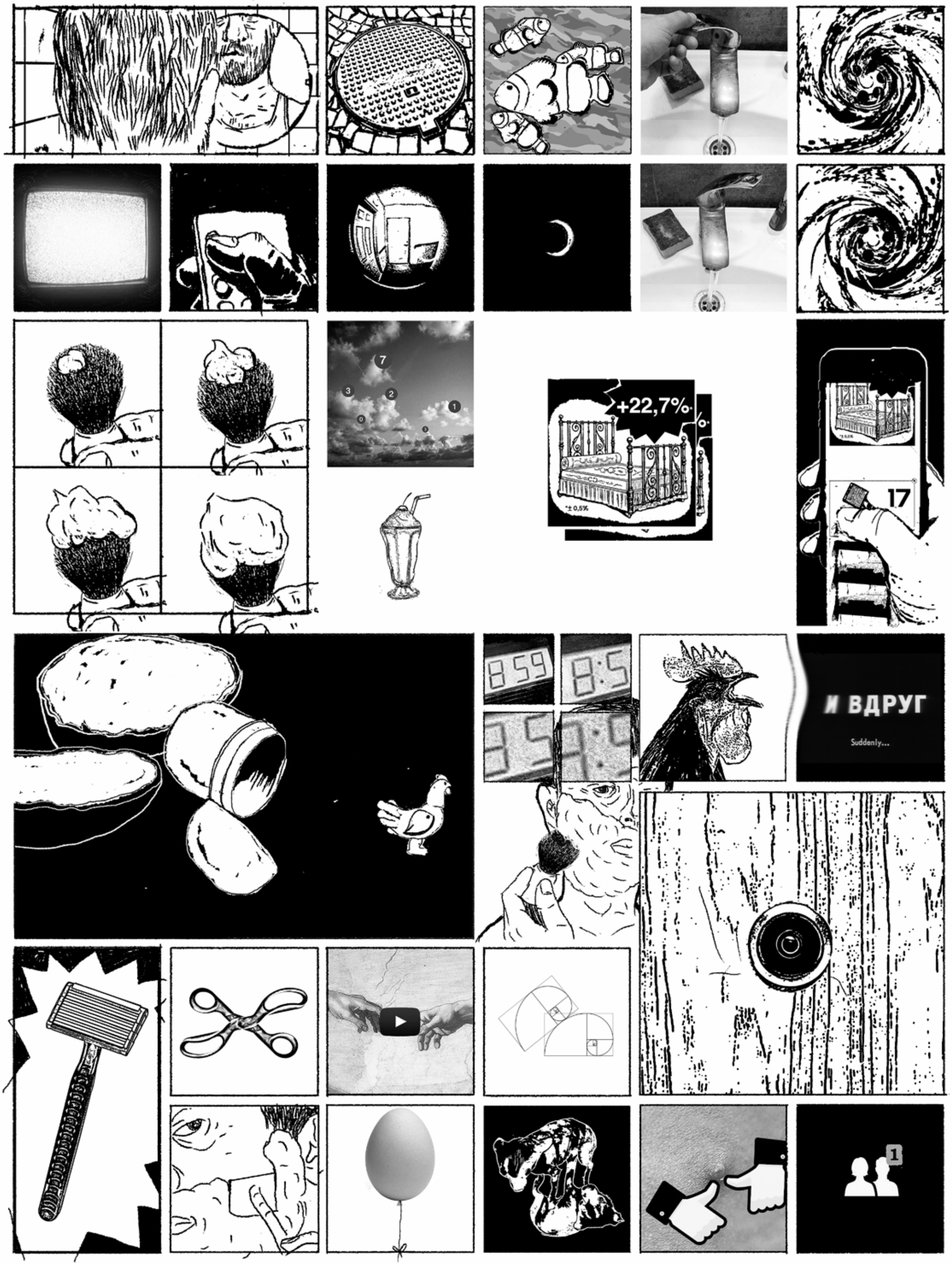
+22,7%
*± 0,5%
17
И ВДРУГ
Suddenly...
1

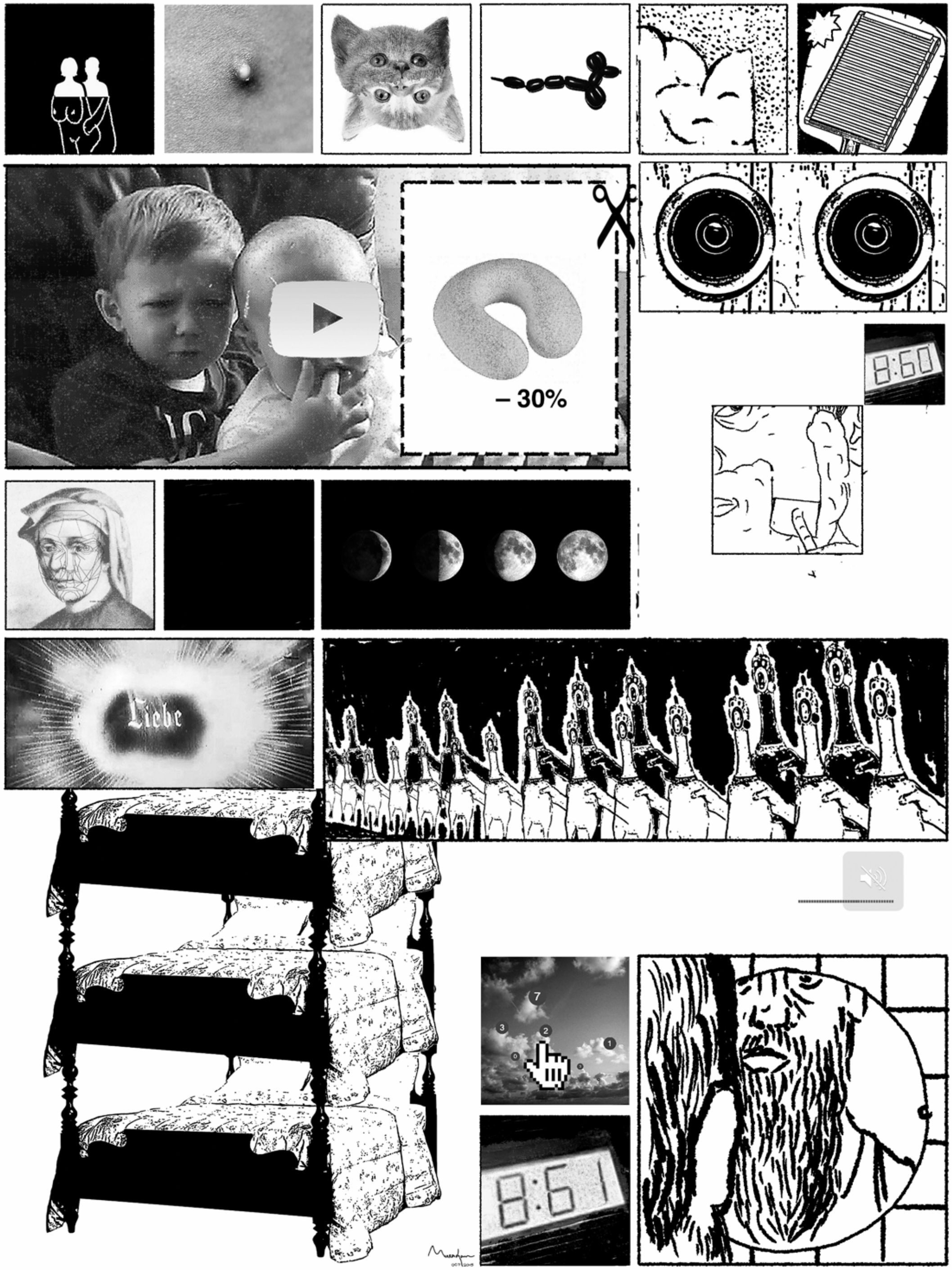

Illustratsioon: Vahram Muradyan – instagram.com/VahramMuradyan – twitter.com/VahramMuradyan

RÄNIORG IROONILISES KÕVERPEEGLIS

Sander-Ingemar Kasak

Steve Jobs ja Mark Zuckerberg on omandanud juba ammu mütoloogilise oreooli. Silicon Valleyst on saanud nende Olümpos. Parim viis heeroste inimlikesse mõõtmetesse toomiseks on olnud alati huumor.

Igasugune looming, mis analüüsib, kuidas infotehnoloogia areng muudab inimeste elusid ja annab ühiskonnale progressivaimu, kannab endas ka kurjakuulutavat düstoopilist potentsiaali. „Silicon Valleyt" esmapilgul selliseks teleseriaaliks ei peaks, sest maailma tehnokultuuristumist on kujutatud siin läbi groteskse huumoriprisma, kuid süvenedes avaneb ka selle loo düstoopilisus. Viimaste aastate jooksul on kultuuriuuringute diskursuses kogunud järjest enam populaarsust kontseptsioon, et teadusulme ning realism ei erine üksteisest nii palju, kui arvata võiks, sest tegelikkuse representatsiooniks kasutatakse sarnast poeetikat, kuid erineva intensiivsusega. Sama väidab ka kirjandusteadlane Jaak Tomberg[1]. Realismi ning teadusulme läbipõimumist võib leida kahtlemata ka seriaalist „Silicon Valley". Nimetatud teleteoses on palju aspekte, mida oleks võinud pidada mõnikümmend aastat tagasi ahhetamapanevaks teaduslikuks fantastikaks – banaalse näitena võiks tuua isesõitvad autod ja tegelikult ka nutitelefonid. Kuigi nüüd on need noovumid saanud osaks reaalsusest, ei ole inimeste tehnoloogiline tunnetus nendele järele jõudnud ning me ei ole endiselt uuendustega täielikult ära harjunud.

Kõige jõulisem ning kõneainet pakkuv düstoopilisuse aspekt „Silicon Valleys" tuleb välja esimese hooaja kuuendas osas, kus üks tegelastest jääb autosse lõksu ja sõidab vastu tahtmist pardakompuutri juhitud autoga tehissaarele, mida ehitavad parasjagu samuti ainult masinad, ning saarel ja selle ümbruses ei ole mitme tuhande kilomeetri raadiuses ainsamatki inimhinge. Osa näitab meile värvikat ettekuulutust sellest, mis võib juhtuda, kui maailm muutub liialt automatiseerituks. Tegemist ei ole äreva paranoiaga, mida on esitlenud meile oma aja menukid, nagu „The Matrix". Pigem demonstreeritakse käesolevas seriaalis inimlikust kontaktist võõrdumist – näeme, et isegi kui tehisintellektiga masinad ei ole pahasoovlikud, puudub inimestel kontroll nende toimimise üle. Selle asemel on mehhanism programmeeritud ajama oma rida ning kõrvaline isik ei suuda seda mõjutada ja muutub masinatega suheldes jõuetuks. Teinekord tungivad inimeste erinevad tarkvaralahendused nende eraellu ning võivad teha privaatse info kättesaadavaks nii kuritahtlikele indiviididele kui ka masinatele. Seriaalis on esitletud probleemi nalja võtmes. Üks sarja tegelane loob „fantastilist potentsiaali" omava rakenduse Nip Alert, mis tuvastab lähiümbruses viibivate naiste erekteerunud nibusid.

„Silicon Valley" peategelane Richard Hendricks püüab IT-ettevõtjana oma idufirmat edasi viia ning tehnoloogilisele revolutsioonile kaasa aidata. Suured kompaniid üritavad teda aga välja süüa ning lõpuks kulub kiusataval rohkem ressursse oma töö kaitsmisele kui idee täiustamisele. Selle asemel et tekiks kirev mitmekesine ettevõtluskultuur, domi-

DAVE EGGERSI KRIITILISE DÜSTOOPIA RING

Tanel Pern

Suve viimastel päevadel ilmus eesti keeles Dave Eggersi ,,Ring'' (,,The Circle'', 2013), mis astub oma problemaatilise utoopiakäsitlusega dialoogi näiteks Orwelli klassikalise teosega ,,1984'' ning Huxley võrreldavalt klassikalise ,,Hea uue ilmaga'', kuid oma tehnoloogiliselt nüüdisaegse käsitlusega puudutab see tänapäevasemaid inimesi ehk otsesemalt.

Dave Eggersi „Ringi" võiks võrrelda lauale valatud mahlaga, mis igas suunas aeglaselt laiali hakkab vajuma, et siis kohekohe üle serva põrandale niriseda. Just niimoodi valgub järjest laiali Ring ehk Circulus, raamatu keskmes olev suurkorporatsioon, mille ilmseteks eeskujudeks on Facebook, Twitter ning eelkõige Google. „Ring" ei ole küll kaugeltki dokumentaalromaan – Eggers kuulutas raamatu valmimisel koguni uhkusega, et ta ei teinud selle kirjutamisel mingit uurimistööd. Sellest hoolimata leiab palju tuttavat. Circulus sai alguse lihtsast ühendatud veebiidentiteedi ideest: igal inimesel on internetis vaid üks konto, tema „Tõeline Sina", mis on seotud tema isikuga. See idee on lühikese ajaga terve interneti pea peale pööranud, peletades muu hulgas tagasi varjudesse kõik trollid. Viimane on ehk raamatu absurdseim väide: praktika näitab, et inimesed on suure rõõmuga valmis internetis oma tõelise nime all paska loopima. Samamoodi viiakse paljud jälgid teod ellu avalikult, koguni demonstratiivselt. Ega „Ringiski" seda teemat õieti puudutata; see on vaid üks näide sellest, mida ettevõte on korda saatnud.

Raamatu sündmustiku alguseks on Ring hõivanud olulise osa internetist, olles neelanud muu hulgas alla pankrotistunud Facebooki; selle sotsiaalvõrgustikke kasutab enamik inimesi ning ettevõte toob turule järjest uusi tooteid, et hõivata üha suurem osa informatsiooniruumist ning seda veelgi laiendada, muutes inimeste igapäevaelu järjest rohkem avalikult kättesaadavaks. „Kõik, mis toimub, peab olema teada," kuulutab Ring.

Sellesse maailma astub Mae Holland, väikelinnast pärit tubli neiu, kes asub tööle Ringi klienditoe osakonda. Talle näib, et tema uus töökoht on tõeline paradiis, ning Mae ise sobib sinna vaat et ideaalselt – juba esimesel päeval saab tema töö ülikõrgeid hindeid. Tänu oma tublidusele lisandub talle järjest uusi ülesandeid, mis täidavad tema aja samamoodi, nagu mõistujutus täidavad liiv ja vesi tühimikud klaasi valatud kivikeste vahel: ta osaleb aktiivselt sotsiaalvõrgustikus, vastab tarbijaküsitlustele ja teeb sadat muud asja, sulandudes üha enam Ringi korporatiivsesse organismi. Tööasjade vahele mahub Mae perekondlik draama (mille jaoks tal jääb üha vähem aega) ning armastuslood töökaaslastega – tarkvaraarendaja Francise ning salapärase Kaldeniga –, mis on pannud kriitikuid „Ringi" „50 halli varjundiga" võrdlema. See võrdlus pole küll päris kohane, kuna „Ring" ei võta ennast kaugeltki nii tõsiselt. Õieti on see päris koomiline. Ükski selle tegelastest ei hiilga erilise sümpaatsusega, meenutades tugevalt situatsioonikomöödiate (või näiteks „Kontori") kangelasi. Mae on saanud ülikoolis „234 000-dollarise parima laiapõhjalise humanitaarhariduse", mis on sünonüüm kasutule kõrgharidusele. Ta tunneb suurt muret selle üle, mida teised temast arvavad, ning tegeleb obsessiivselt sellega, et sotsiaalmeedias nähtav olla – nagu mõne keskkooliseebika tegelane. Ainuke toimuvate muutuste suhtes negatiivselt meelestatud tegelane, Mae endine kallim Mercer, on (Mae pilgu läbi) eemaletõukav nii välimuselt kui ka elukutselt – ta valmistab hirvesarvedest lühtreid. Ja nii edasi. Raamatus vahetult esitatud sotsiaalkriitika jääb seega mõnevõrra pealiskaudseks ning võimalikud küsimused privaatsuse, demokraatia, mälu ja ajaloo kohta väga paksu pintsliga (ning guaššvärvidega) paberile visatuiks. Kuid häiriv tunne jääb „Ringi" lugedes ikkagi – ebamugavus, mis ei tule ainult tõlke ebapiisavast toimetamisest. Selle selgitamiseks tundub olevat mõistlik laskuda teksti pealispinna alla ning püüda raamatut žanriliselt määratleda, kuna see aitaks panna paika teatud lugemisraami.

Lähtepunktiks võib siin võtta „Ringi" enesemääratluse. Raamatu peategelane Mae Holland nimetab oma uut töökohta *utoopiaks*: „Kes veel, kui mitte utopistid, suudaksid luua Utoopia?" (lk 27) Selline vaade on osalt ka põhjendatud, kuna Ring-ettevõte evib tõesti teatavaid utoopilisi jooni. Kõige olulisem neist on ruumiline distants. Ringi linnaku eraldatus ei ole küll ehk nii äärmuslik nagu klassikalistel utoopiatel (Thomas More'i Utoopia on lõigatud muust maailmast ära laia kanaliga, Tommaso Campanella Päikeselinn on piiratud seitsme müüriga jne), kuid moodustab sotsiaalselt siiski eraldi ruumi, mis vastandub välismaailmale: „Väljaspool Ringi müüre oli ainult lärm ja rüselemine, läbikukkumine ja räpasus. Kuid siin oli kõik täiuseni viidud. Parimad inimesed olid loonud parimad süsteemid ja parimad süsteemid olid toonud sellise tulu, piiramatu raha, mis tegi selle, parima töökoha, võimalikuks." (lk 27) Kuigi selles suletud maailmas eksisteerib raha, on see sisuliselt kaotanud oma tähtsuse ja tähenduse, kuna kõik vajalik on vabalt saadaval. Väidaksin siiski, et tegemist ei ole mitte utoopilise, vaid idüllilise või pastoraalse maailmaga, *eutoopiaga*. Utoopias luuakse uus maailm sisuliselt puhtale lehele, mis on pühitud puhtaks millegi eituse kaudu. Utoopia pakutav „rohi" on loomult negatiivne: see kutsub üles kõrvaldama kõige kurja juurt, millest kõik teised pahed tulenevad, kõrvaldama kannatuse allikaid. Elu Ringis on aga pelgalt idealiseeritud „lihtne elu", kus toimivad põhimõtteliselt samad ühiskondlikud suhted ja normid nagu välismaailmas. Ringi ammendamatud rahalised vahendid ja piiramatu sotsiaalne kapital muudavad küll kõik hüved, nagu uusimad tehnoloogilised vidinad, brändirõivad ja tipptasemel meelelahutus, tasuta kättesaadavaks, kuid neile kohaldatakse samu väärtushinnanguid kui väljaspool. Need on tasuta just nende ihaldusväärsuse (ja Ringi mõjukuse) tõttu, mitte seepärast, et neil puudub uues maailmas väärtus.

Eelnevast tulenevalt ei saa nimetada „Ringi" ka antiutoopiaks. Pigem võiks selle arvata Tom Moylani kirjeldatud *kriitiliste düstoopiate* kategooriasse[1]. Mõlemaid iseloomustab küll pessimistlik suhtumine utoopilistesse lahendustesse, kuid antiutoopia on olemuselt miinusmärgiga utoopia, muutuste vastu suunatud hoiatus, kuna düstoopia käsitleb juba eksisteerivate nähtuste ja ideede loogilise arengu tagajärgi (põhimõttel „kui see niimoodi jätkub, siis..."). Kriitilist düstoopiat kui alamžanri iseloomustab omakorda enesereflekssiivsus ning tõlgendatavuse suurem avatus, mille teeb eelkõige võimalikuks žanripiiride ähmastumine, teatud konventsioonide laenamine teistest žanritest[2]. Enesereflekssiivsus seondub omakorda tagasivaatamisega žanri ajaloole ning sellest oma järelduste tegemisega. „Ringi" jaoks on selles plaanis oluliseks pidepunktiks Orwelli „1984", kuigi arusaama, et inimesed puhtast mugavusest oma vabaduse loovutavad, võib seostada ka Huxley „Hea uue ilmaga". Samas on „Ringi" lähenemine Orwellile pigem paroodiline, mis avaldub näiteks ingsotsi lipukirju matkivates loosungites „Saladused on valed, jagamine on hoolimine, privaatsus on vargus". Õigupoolest tundubki Orwelli romaan mõnevõrra naeruväärsena, kuna üksikisik, olgu ta kui tahes tugevalt partei võimule allutatud, jääb seal kõigele vaatamata üksikisikuks, sellal kui „Ringis" on inimene osa Ringist ja Ring on osa temast. Erinevalt Winston Smithist ei saaks Mae Holland üritadagi Ringi hävitada, kuna ta hävitaks sellega iseenda. Maest saab romaani

neerivad korporatsioonid, kes neelavad väiksemaid alla ning suruvad väikeettevõtteid kasumist ilma jättes läbi monopolipoliitikat, toetavad kultuuri massistumist ning takistavad heade ideede arengut.

Kuid infotehnoloogilise revolutsiooni düstoopilise potentsiaali realiseerumine ei piirdu vaid juba nimetatud näidetega. Ka kõnealuses teleseriaalis tegevuse kandva raskuskeskmena kujutatud programm Pied Piper aitab sellele suuresti kaasa. Tegemist on tarkvaraga, mis põhineb algoritmil, mille eesmärgiks on võimalikult kvaliteetse pildi ja heliga meediumisiu voogedastamine. Siinkohal kaasan düstoopilisuse lahkamiseks Bernard Stiegleri perspektiivi ürgse nartsissismi lahtumisest[2].

Ürgne nartsissism on lihtsustatult öeldes armastus enese vastu, mis võimaldab meil tunda sümpaatiat ka teiste suunas. Selle tulemusena on meil võimalik tunnetada *meie*-kollektiivi. Kuid nüüdisaegne, eelkõige hiliskapitalistlik ning hüperindustriaalne ühiskond lämmatab oma olemusega seda nähtust. Seda põhjustab protsess, kus ei ole tähtsad *mina* ja *meie*, vaid *nemad* ehk tarbijad. Inimestel on raske säilitada nüüdses inimsootsiumis individualistlikku eripära, mis takistab neil ka kollektiivse ühistel jõududel töötava organismi olemuse mõistmist. Seda seetõttu, et kogu kultuuri- ning meediatarbimine on muutunud liialt sünkroonseks (tänu ajastatud televisioonile, „mäluproteesidele", nagu vinüülid, videokassetid, DVDd jne) ning enam ei teki eristavat düsharmooniat, mis aitab luua isikupära.

Kuidas seostub see kõik Pied Piperi ja düstoopilise potentsiaaliga? Pied Piper on just selline tarkvara, mis lubab võimalikult paljudele inimestele võimalikult kiiresti ühesugust meediumisisu voogedastada. Seetõttu aitab Richard Hendricksi algoritm kaasa ühiskonna massistumisele, karjamentaliteedile, mis kapitalistlikus ühiskonnas tegelikult lokkab, kuigi meile üritatakse sisendada, et probleemiks on liigne individualism. Eripäradeta ühiskond, kus subjektid on töödeldud tarbivateks zombideks, on vägagi düstoopiline kuvand. Kui on soovi millegi sellise järele, mis on oma düstoopilise potentsiaaliga niivõrd konkreetne, et lööb hinge kinni, oleks sobivam vaatamine „Black Mirror". „Silicon Valley" on pigem ironiseeriv perspektiiv „süngele nutiajastule" ja soe ajaviitesoovitus igale IT-huvilisele.

[1] *Tomberg, Jaak 2015. Teadusulme ja representatsiooniline energia. – Sirp, 25.09.*

[2] *Stiegler, Bernard 2009. The Destruction of Primordial Narcissism. – Acting Out. Stanford: Stanford University Press, lk 39–59.*

„Silicon Valley" (2014–..., USA). Autorid John Altschuler, Mike Judge, Dave Krinsky, osades Thomas Middleditch, T.J. Miller, Josh Brener jt. 30 min.

Akvarell Eesti Arhitektuurimuuseumi kogust

KUNSTI-TEOS FOOKUSES

„AUGUSTITORM ARHITEKTUURIS", 1982
Autor: Avo-Himm Looveer (1941–2002)

Mis on sinu arusaam düstoopilisest ruumist Eestis? Kas seda on esinenud enamasti arhitektuuris või pigem filmimaastikul?

Arhitektuur on üldiselt positivistlik valdkond, juba olemuslikult suunatud ülesehitamisele, lahenduste otsimisele, teistsuguse ja/või parema ruumi kujutlemisele. Nii et arhitektuuris domineerib enamasti utopistlik mõõde. Düstoopia teadlik loomine omandab selles kontekstis radikaalse enesekriitika rolli. Kui otsida Eesti arhitektuurist düstoopilisi momente, siis esimesena meenub muidugi 1970. aastate Tallinna kooli modernismikriitika – sotsialistliku modernismi paneellinnalise utoopia paljastamine düstoopiana. Näiteks Leonhard Lapini „Elavate linn – surnute linn", kus Õismäe paneelikahoov leiab kasutust kalmistuna, või Avo-Himm Looveeri „Augustitorm arhitektuuris", kus paneelmajad ulbivad Tallinna rannikul tormise mere stiihias. 1980. aastate lõpu üleminekuajas tegid radikaalset ruumi- ja enesekriitikat Rühm T arhitektid Raoul Kurvitz, Urmas Muru ja Peeter Pere. Nende arhitektuurirepresentatsioonid, aga veel enam mõned performatiivsed aktsioonid, on suunatud otseselt ruumi destabiliseerimisele, vägivallale arhitektuurse ruumi suhtes. Ma usun, et nende loomingut võib tõlgendada düstoopiliste momentide loomisena ajal, kui valdaval osal ühiskonnast oli silme ees taas üks uus, kapitalistlik-demokraatlik utoopia.

Ingrid Ruudi
arhitektuurikriitik, hiljutise Soolalao näituse "Ehitamata. Visioonid uuest ühiskonnast 1986-1994" kuraator

lõpuks puhtakujuline Ringi kehastus; tema tõeline mina on tema „Tõeline Sina".

See, mis „Ringi" lugedes ebamugavustunnet tekitab ning romaani kriitilise tuuma moodustab, ongi Mae (kriitilisest teooriast pärit terminit kasutades) võõrandumine, kontrolli kaotamine iseenda üle ning muutumine pelgalt osaks teatud mehhanismist. Marxi väitel on tööline võõrandunud kapitalismis neljal erineval tasandil: ta on võõrandunud oma tööriistadest, oma tootest, oma tootlikust tegevusest ja oma töökaaslastest. Poolteist sajandit hiljem kuulutab Guy Debord „Vaatemänguühiskonnas", et hiliskapitalistlikus ühiskonnas on võõrandumine muutunud universaalseks: „Kõik, mida kord otseselt läbi elati, on kaugenenud representatsiooni valdkonda."[3] „Ring" viib Mae tegelaskujus selle võõrandumise loogilise lõpuni. Ringi töötajana on ta võõrandunud vabast ajast, kuna lõbutsemine on kohustuslik ning lõbutsedes tuleb ühtaegu olla kohal ja eemal – näidata, et sa oled seal, ent toimuvast mitte päriselt osa võtta, kuna igaühe kohustus on pidevalt maailmaga suhelda. Nagu ütleb Giorgio Agamben „Vaatemänguühiskonda" kommenteerides: „See, mis takistab kommunikatsiooni, on kommunikeeritavus ise; inimesi eraldab see, mis neid ühendab."[4] Kõige jagatavus („jagamine on hoolimine") tähendab, et midagi ei jagata *tegelikult*; jagatakse ainult seda, mida kujuteldav teine näha ja kuulda tahab. Kui internetti on nimetatud globaalkülaks, siis Eggersi kujutatav digitaalne kogukond on globaalne külakool, kus kõik tunnevad üksteist ja on päevast päeva kogukonna pilgu all, mis sunnib neid oma tegelikku mina varjama, kuna eristuda tähendaks kogukonda mitte kuuluda. Ennast täielikult jagava, „läbipaistva" inimese (endast täielikult võõrandunud inimese) ainsateks privaatseteks hetkedeks jäävad enese kergendamine – kuna arvatakse, et keegi ei taha sellega kaasnevaid hääli kuulda – ning uni, kuigi viimane tõsiasi tekitab Maele tõsist meelehärmi.

Mae tunneb tohutut rahuldust numbritest, mis kirjeldavad tema elutegevuse üht või teist aspekti (klienditeeninduse keskmine hinne, piltide arv tema kogus, südame löögisagedus). Need annavad talle kontrollitunde, kuid see kontroll on vaid osaline, see on kontrolli kuvand. Tõelised kriisihetked on Mae jaoks sellised, kus ta oma kuvandit ei kontrolli, ning teda ennast tajutakse samamoodi vaid osaliselt. Üheks selliseks näiteks on kohtinguprogramm, mis loetleb piinliku täpsusega tema allergiaid, restorane, kus ta on käinud, jne: „Kas asi oli algoritmide hämmastavas täpsuses? Võib-olla. Kuid samas polnud need ju täiesti täpsed – ehk oli põhjuseks hoopis see? Kas teda häiris, et tema eelistuste maatriksit esitati kui kõige tähtsamat osa inimesest, nagu inimeses muud ei olekski? Võib-olla oligi asi just selles. See oli justkui peegelpilt, kuid see oli ebatäielik ja moonutatud." (lk 97)

Kuigi „Ringis" visandatav tulevik on ebameeldiv, ei tundu see tingimata hirmutav, kuna teksti satiirilisus jätab lugejale erinevaid tõlgendusvõimalusi. Tehnoloogia pakutavatest võimalustest tundub Eggers siiski olevat vaimustunud. Nõnda ei tulene Mae võõrandumine romaanis otseselt utoopilisest ihast võimalikult palju teada – Ringi suurimad kriitikudki peavad probleemiks pigem kapitalistlikku ahnust. Teistsuguse tuleviku võimalikkuse lootus, olgu see siis tehnoloogia kütkeist vaba või tehnoloogiline tulevik, jääb alles. Kui just kliimamuutus ning sellega kaasnevad probleemid (raamatu „elevant toas") meid kõiki enne minema ei pühi.

[1] *Moylan, Tom 2000. Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia. Boulder, CO: Westview.*

[2] *Samas, lk 189.*

[3] *Tees 1, Debord, Guy 2013. Vaatemänguühiskond. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.*

[4] *Agamben, Giorgio 2015. Tulevane kogukond. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 55.*

„Ring" (Varrak, 2015). Autor Dave Eggers. 363 lk.

FUTURISTIDE KAANEPOISS KOLIMAS INIMKONDA MARSILE

Kaspar Kruup

Kui keegi peaks tahtma panna kokku nüüdisaja kõige ambitsioonikamate ettevõtjate edetabelit, trooniks seda suure tõenäosusega Elon Musk. Mees, kes üritab keskkonnasõbralikke elektriautosid ning odavaid kosmoserakette projekteerides maailma päästa. *A man on a mission.*

Illustratsioon: Andrei Kedrin

Ajalugu on mõnikord anomaalne. Meie keskele satuvad aegajalt inimesed, kelle mõju tsivilisatsiooni edasisele käekäigule näib ebaproportsionaalselt suureks kujunevat. Genka räpib „Jeesus Presleys": „Ma olen ka kõik need Shakespeare'id, Jobsid ja Disneyd..." Nende olemasolu trotsib ebatõenäolisust ning spekuleerime, kas nad on geniaalsed või hullumeelsed, tühikargajad või *the real deal*. Elon Musk on seda viimast.

Ta on ettevõtja ja insener. Enda sõnutsi püüab ta nende kahe rolli kombineerimisel inimkonna suurimaid probleeme lahendada. Näiteks kuidas panna inimesed elektriautodega sõitma ja vähendada seega kliimasoojenemise ohte? Või kuidas teha nii, et inimkond jääks kestma, kui Maaga midagi juhtuma peaks? Teisisõnu on ta plakatipoiss pragmaatilistele futuristidele ja ambitsioonikatele tehnokraat-ettevõtjatele, keda Räniorus kohata võib. Ning kuigi tema tegevusaladeks on eelkõige elektriautod ja raketid, peaks see hoopis nn pehmete alade esindajates tähelepanu pälvima.

Musk sündis 44 aastat tagasi Lõuna-Aafrika Vabariigis. Selle ja praeguse hetke vahel omandas ta füüsikahariduse Pennsylvania ülikoolis, kaasasutas veebimaksete teenuse PayPal, õppis selgeks raketiteaduse, asutas raketifirma SpaceX, asus selle kõrvalt elektriautosid tootva Tesla tegevjuhiks, andis tõuke päikeseenergiaga tegeleva SolarCity asutamisele, visandas futuristliku transporditeenuse Hyperloop, sai kuus last ning hullutas teiste seas nohikuid, Wall Streeti ja Twitterit.

Pole mõtet jutustada ümber kogu Muski mütoloogiat. Seda on teinud hiljuti väga hästi *waitbutwhy.com* ja Ashlee Vance'i kirjutatud biograafia. Ettevõtluses kehastab ta mitmeid olulisi peetavaid aspekte. Kahe eduka tippettevõtte juhtimine 80+ tundi nädalas on praeguses maailmas vägagi kõva sõna. Isiklikust varast kümnete miljonite panustamine millessegi nii riskantsesse nagu elektriauto *start-up* paneb investorid päid pöörama. Rohkem kui saja miljoni investeerimine kosmosefirmasse on aga suisa hullumeelne käitumine, kuivõrd edukate kosmoselendudega ei tule toime isegi suurem osa riike. Kui Musk üle noatera maailma ajaloo kõige odavama raketi kosmosesse lennutas, tõusis orbiidile ka tema respektisaldo.

Seda vastuolulisem on see, mida Musk jt võrreldavad uue ajastu ettevõtjad (nt Gates, Zuckerberg, Brin ja Page) selle respekti ja rahaga teha loodavad või vähemasti lubavad – ikka maailma parandada. Alates 1970. aastast on Milton Friedmani mõjutuse tõttu tõusnud ettevõtluse kõrgeimaks eesmärgiks omaniku kasumi maksimeerimine. Ettevõttelt oodatakse, et nad saavutaksid kasumlikkuse ning annaksid selle kasumi omanikele „tagasi". Üha sagedamini põlgavad ettevõtted aga sellise eesmärgi ära. Muski Tesla ja SpaceX niisamuti. Selle asemel investeerivad nad kasumi keskkonna, töötajaskonna ja ühiskonna heaolusse ning eelkõige sellistesse arendustesse, mis klienti õnnelikuks teevad. Need ettevõtted täidavad oma eesmärki isegi siis, kui nende tulude ja kulude summast aktsionärile just palju üle ei jää.

Tesla eesmärk on näiteks kiirendada jätkusuutliku transpordi massidesse jõudmist. Sel põhjusel ehitavad nad elektriautosid, mis on ilusad, turvalised (Tesla Model S on kõige turvalisem auto maailmas) ning võimsad. Tesla ei pürgi turuliidriks, vaid püüab konkurente piisavalt hirmutada, et nad samaga vastaksid. Ning see töötab – sellised autotootjad nagu BMW, Mercedes-Benz, Volkswagen jt astuvad järjest suuremaid samme elektriautode suunas. Tesla investeerib miljardeid ning on kasumlikkusest kaugel, kuid täidab ikkagi oma eesmärki. Musk on öelnud, et ta ei ohverda Tesla pikaajalist missiooni aktsionäride lühiajalistele huvidele ning kasum ei ole nende peamine eesmärk. Vastupidi, demonstreerimaks oma strateegilist kindlameelsust, muutis Tesla kõik oma patendid vabalt kasutatavaks.

SpaceXi missioon on veel suurejoonelisem. Lihtsa arutluskäiguga on võimalik tõendada Marsi koloniseerimise vajalikkust: tõenäosus, et Maad tabab inimkonda ohustav katastroof, läheneb ajas ühele. Me ei tea, millal see hetk saabub, seega on tark eeldada, et see juhtub pigem varem kui hiljem. See võib olla kliimasoojenemine või suur kivi kosmosest – võimalusi on palju. Igal juhul oleme me rumalad, kui panustame ainult ühele planeedile. Selliselt arutledes jõudis Musk järeldusele, et selleks, et halb õnn kõike tuksi ei keeraks, peab inimkond tsivilisatsioonist „*backupi*" tegema. Parim variant on koloniseerida Mars. See on aga kohutavalt kallis ja keeruline. Seega ehitab SpaceX maailma kõige odavamaid rakette ning sunnib konkurente arenema, et inimkonda Marsile viiv tehnoloogia siiski valmis saaks. Kasum investeeritakse sellesse, et kosmoseränne inimeste jaoks võimalikult odavaks muuta.

Sääraste eesmärkidega ettevõtlusesse on lihtne küüniliselt suhtuda. Inimestel on komme kahtlustada neid, kes oma suure missiooni täitmiseks palju vahendeid ja võimu koguvad. Maailmapäästmisretoorika viljelejaid süüdistatakse sagedasti selles, et tegu on vaid PR-looriga kasumiahnuse kohal, või et positiivne programm peidab enda taga piiritut võimujanu. Mõnikord on hirmudel ehk alust, kuid kas meil on häid kriteeriume, mille põhjal ettevõtjate siirust hinnata? Varjatud motiivide kahtlustus on sageli popkultuurist laenatud mõttemall, mille arukus on küsitav, kui kaalukausil on risk suurejoonelised algatused sootuks lämmatada. Küünilisest positsioonist vaieldes on väga raske globaalsetele probleemidele lahendust otsida. Alternatiivina võiksime ehk oodata komplekssete probleemide lahendamist riikidelt, kuid poliitilise süsteemi painete tõttu on suured, riskantsed ja pika perspektiiviga algatused sellest suunast üha ebatõenäolisemad. Selles ebamugavas olukorras on mõistetav, miks suur osa inimesi ambitsioonikaid ja karismaatilisi ettevõtjaid usaldada soovivad – nood astuvad vähemalt konkreetseid samme probleemide lahendamise suunas.

Kuid siin tuleb mängu „aga". Põhjus, miks Musk peaks huvitama inimesi, kes ei ole ettevõtjad ega insenerid. Püstitan võib-olla ebaõiglase stereotüübi, kuid ka tugeva sotsiaalse meelega leiutaja ei pruugi mõista, et tehnoloogia on väärtuselt neutraalne. Kuna ta lahendab diskreetset probleemi, ei pruugi ta teadvustada lahenduse laiemat mõju maailmale. Hullem veel, kui positiivsed tunded seoses leiutise loodetud mõjuga teda võimalike soovimatute tagajärgede suhtes sootuks pimestavad. Iga tehnoloogiat kasutavad lõppeks ikkagi inimesed, kes on emotsionaalsed, irratsionaalsed, veaaltid. Inimeste kätes võib iga tehnoloogia probleeme nii lahendada kui ka tekitada. Ükski leiutis ei lahenda iseenesest probleeme, mis tulenevad inimeste lühiajalisest otsusehorisondist, poliitilisest tahte(tuse)st, oskamatult loodud institutsioonidest jne. Tehnoloogiaid kasutame me oma puuduste kiuste. Ning kuigi Muskile säärast mõtlematust ehk keskmisest vähem süüks saaks panna, on ka tema vaid inimene, kes püüab lahendada suuri probleeme. Ajalugu õpetab, et suurte probleemide lahendused toovad endaga uusi väljakutseid. Nende kohta on inseneridel meile vähe öelda.

Inseneri pilk leiab probleemidele lahenduse füüsilise maailma kujundamise kaudu. Sotsiaal- ja humanitaarteadlased otsivad lahendusi inimeste mõttemaailmast. Globaalsete probleemide lahendamiseks on vaja mõlemat perspektiivi. SpaceXi eesmärk – Marsi koloniseerimine – on humanistlikus plaanis tõenäoliselt ainuõige samm. Seda võimaldavad tehnoloogiad on aga võimsad ja ohtlikud. Pole põhjust arvata, et mitmel planeedil eksisteeriv tsivilisatsioon ei too endaga kaasa ennenägematuid poliitilisi, õiguslikke ja sotsiaalseid peavalusid. Nende leevendamisel ei pruugi reaalteadustest aga abi olla. Elon Musk on siinkohal sümbol – eesmärk on õige, kuid lahendus ebatäiuslik. Humanitaar- ja sotsiaalteadlased teavad, et täpseid ja probleemideta lahendusi ei eksisteeri, kui süsteemis tegutseb inimene. Uued probleemid nõuavad lahendusi kultuuris, hariduses, psühholoogias jne – igas valdkonnas, kus uurimisobjektiks on inimene. Ülevoolav tehnoloogiline optimism peaks olema signaaliks nende valdkondade esindajatele – vaata siia, siit sünnivad inimkonna järgmised väljakutsed.

On mõttetu Muski jt püüdlusi parastavalt ulmeks või naiivsuseks nimetada. Ajalugu näitab, et kui insenerid ja ettevõtjad võtavad pähe, et vaja on mingi probleem lahendada, siis varem või hiljem nad seda ka teevad. Kõik ülejäänud inimesed peavad aga nende lahendustega päriselt elama. Me peame elama lennukite ja sõjadroonide, sotsiaalmeedia ja kübersõja, tuumaenergia ja aatompommiga. Neid ei saa kuidagi visionääride pähe tagasi toppida. Kõik olulised tehnoloogiad on ühiskonda nii positiivse kui ka negatiivse jälje vajutanud. Väga võimsa tehnoloogia puhul tuleks alustada lahenduste otsimist varem, sest hiljem võib juba hilja olla. Aatompommiga sai inimkond imenapilt oma leiutisel sabast kinni, enne kui lugu hapuks läks. Osooniaugud tekkisid meie rumalusest kemikaalide kasutamisel, järgides tinast torude ja asbestist

KAS EETIKAL ON MIDAGI UUTE TEHNOLOOGIATE KOHTA ÖELDA?

Mats Volberg

Isesõitvad autod on tulnud, et jääda. Oktoobri keskpaigas jõudis seni rohkem ulmefilmidest ja seriaalist „Knight Rider" tuntud autopiloot tänu Tesla tarkvarauuendusele esimest korda massidesse. Kui aga autopiloodil KITT põrkaks kokku autopiloodil Teslaga, siis kas avariis tuleks päästa Michael Knight või Teslas istuv perekond?

seinte lollakat eeskuju. Kliimat soojendame tehnoloogia tõttu jätkuvalt edukalt – kas elektriautod suudavad hullema ära hoida? Kas jõuab lõpuks mõistus leiutistest ette?

Kes ja millal mõtleb sellele, milline on futuristliku kosmosetehnoloogia mõju ühiskonnale? Kas inimliik on valmis mitmel planeedil eksisteerima? Kas me suudame piirata seda võimaldava tehnoloogia kasutamist sõjanduses? Kas me suudame luua teisele planeedile jätkusuutliku ühiskonna? Kas me suudame end seni oma praegust elukeskkonda hävitamast hoida? Nendele küsimustele peavad vastama haridusteadlased, psühholoogid, sotsioloogid, politoloogid, filosoofid, disainerid, ajakirjanikud, kunstnikud jt, kes inimeste vaimset maailma kujundavad. Musk annab meile ette ajatelje – aastal 2070 elab Marsil miljon inimest. Usu või ära usu, selleks hetkeks peab inimest otseselt puudutav teadus tegema edusamme, mis meile ka sellistes tingimustes pika ea tagaksid. Elon Musk ei oota.

Tulevikus elamiseks tuleb vahetada perspektiivi, võtta tõsiselt neid, kes tulevikku rajavad. 19. ja 20. sajandi visionäär-leidurite töö võis näida tollal kui võlukunst. Kujutlege, et te pole kunagi näinud elektrit, helikopterit või liikuvat pilti. Kas keegi meie seast usuks nende võimalikkusesse enne nende nägemist? Marsil elamisega on natuke sama lugu. Musk näib tallavat rada, kus on käinud varem Wrightid, Tesla, Edison, Ford, Lumière'id jt. Ning kuigi Genka riimis oli Shakespeare'i kõrval Steve Jobs, ei saa ilusamat telefoni ja mugavamat sülerit siiski tsivilisatsiooni ajaloo kulminatsiooniks pidada. Visionääri tiitlit võiks omistada millegi mõjusama eest, nagu odav kosmoseränne, teiste planeetide koloniseerimine ja inimkonna kestvuse põlistamine seda on. Kuid selle tiitliga ei saa delegeerida mujale vastutust tsivilisatsiooni käekäigu eest. Elon Musk võib ajada õiget asja, kuid see vajab ka nende inimeste panust, kes tema tegemiste peale muidu silmi pööritaksid. Jälgi Teslat, SpaceXi ja Muski Twitteris ja mõtle kaasa, mis meist edasi saab.

Kui teadlaste ja inseneride pärusmaaks on leida lahendus, kuidas midagi teha – kuidas ehitada tuumapomme või pikendada sureva inimese eluiga –, siis filosoofide ülesanne on vastata küsimusele, miks midagi teha. Mida enam laieneb teaduslik teadmine ümbritsevast maailmast ja mida enam rakendatakse neid teadmisi tehnoloogias, seda tihedamini leiame end olukorrast, kus peaksime hetkeks mõtlema: „Me küll oskame teha asja X, kuid kas me ikka peaksime seda tegema?" Kui näiteks 1970ndatel maadlesid bioeetikud *in vitro* viljastamise küsimusega – sellele uudsele protseduurile oli väga suur vastuseis –, siis nüüdseks on sellest saanud täiesti tavaline meditsiiniline vahend laste saamiseks, mille abiga on sündinud miljoneid, ja ühtlasi on jäänud ära suuremat sorti moraalne allakäik. Praeguse aja üks sarnane probleemipundar on seotud tehisintellekti ning nutikate masinatega. Isegi nii nutikatega, et neile võiks omistada moraalse staatuse.

Ütlemine, et kellelgi on moraalne staatus, tähendab seda, et peaksime võtma teda arvesse oma moraalsetes kaalutlustes ning saame talle liiga teha. On mitmeid erinevaid teooriaid selle kohta, mis kriteeriumitele peab vastama, et moraalset staatust omada. Üks neist keskendub vaimsetele võimetele: kui vaatluse all olev olend on ratsionaalne, st toetub tegutsemisel impulsside asemel põhjustele, on tal moraalne staatus.

See teooria jätab moraalse staatuseta need, kes meie intuitsioonide järgi peaksid selle saama, näiteks loomad. Tehisintellekti puhul, mis on oma vaimsetelt võimetelt inimesega sarnane, jõuame vastupidise olukorrani – me peaksime omistama moraalse staatuse olendile, kes peaks meie intuitsioonide kohaselt sellest ilma jääma. Programmil, mis mõtleb ning tegutseb sarnaselt inimesega, mis on võimeline mõistma oma tegude tagajärgi ja neile hinnanguid andma ning vastavalt sellele oma käitumist kujundama, peaks olema eespool kirjeldatud teooria järgi inimesega võrdne moraalne staatus. Nendega tuleks arvestada samamoodi nagu teiste inimestega. Seega võib telefoni mittelaadimine olla tulevikus moraalselt halvem tegu kui oma kassi nälga jätmine.

Loomulikult on praegu keeruline öelda, kuidas me hakkame tulevikus tehisintellekti kohtlema, ja võib-olla me ei peaks panema neid kriteeriume paika enne, kui eksisteerivad konkreetsed tehnoloogiad. Ehk peaksime pöörama oma tähelepanu hoopis sellistele tehnoloogiat puudutavatele eetilistele küsimustele, mis on aktuaalsed juba nüüd ja praegu.

Oktoobri keskpaigas väljastas Tesla Motors tarkvarauuenduse, mis lubas Model S-idel autopilooti kasutama hakata. Samamoodi on Google testinud juba aastaid erinevaid versioone isesõitvast autost (ISA). Teisisõnu ei ole ISAd tulevikutehnoloogia. Hoolimata sellest, et ISAd on ilmselt kordades turvalisemad kui praegused inimjuhid, on selge, et kerkib üles küsimus, kes jääb süüdi ja vastutab, kui ISA satub liiklusõnnetusse. Küsimus on eriti oluline situatsioonis, kus ohvrite vältimine ei ole võimalik. ISA ei ole moraalne agent. Tegu on siiski masinaga. Olgugi et see on väga võimekas, lähtub masin oma toimimises siiski programmist. Seega langeb tootjate õlule vastutus luua autodele reeglid, mis vastaksid meie parimale arusaamisele eetiliselt õigest käitumisest liiklusohtlikus olukorras. ISAl ei ole iseloomu, mida see saaks arendada, ja seetõttu ei saa see oma käitumises vooruslik olla – vooruseetika on siinkohal tähtsusetu. Kuna ISA järgib programmi ja rangelt võttes ei vali see oma tegusid, pole sel ka tahet. See ei saa teha asju õigetel ega valedel motiividel, mis tähendab, et deontoloogilisel eetikal pole siinkohal samuti meile midagi öelda. Seega saab see auto lähtuda vaid teatud tüüpi konsekventsialismist ehk õige toimimise liiklusohtlikus olukorras määravad vaid head tagajärjed.

Selline vastus ütleb meile üsna vähe, sest fraasi „hea tagajärg" saab mitmeti mõista. Näiteks millegi (õnn, mõnu) suurendamine või hoopis millegi halva (ebaõnn, valu) vähendamine, kuid välistatud ei ole ka tagajärje headuse hindamine rahalise kahju alusel. Olenemata sellest, mis on täpselt „hea tagajärje" sisu, saab ISA lähtuda valikute hindamisel vaid andmetest, mis on sellele vastaval hetkel kättesaadavad ning mis on mingil moel kvantitatiivsed. Liiklusohtliku olukorra lahendamisel pole tõenäoliselt väga palju andmeid saadaval. Võimalike ohvrite arvu, tüüpi ja vanust on ilmselt kerge tuvastada ning need näitajad on üsna lihtsalt kvantifitseeritavad: ohvrite arv ning vanus on esitatud numbrina ning inimesed lähevad rohkem arvesse kui loomad ja vara. Kuid ei tundu kuigi realistlik, et andurid suudaksid tabada inimese tervislikku seisundit või tema panust ühiskonda, mida olukorras arvesse võtta. Mis tähendab, et arutelud teemal, kas auto peaks valima noore, kuid rikka ja haige, ning vana, kuid vaese ja terve, inimese vahel, jäävad (vähemalt esialgu) siiski vaid filosoofiaseminaridesse.

Isegi kui pidada silmas üksnes võimalikku ohvrite arvu, tõstatuvad keerukad olukorrad, sest mõned inimesed – meie ise – on teistest olulisemad. Kui „hea tagajärg" määratakse ohvrite väikseima võimaliku arvu alusel, peab ühe inimesega ISA liiklusohtlikus olukorras vastu puud sõitma, et vältida kahele jalakäijale otsasõitmist. Kuid kes tahaks istuda masinasse, mis on programmeeritud teda vajalikul hetkel tapma? Seega tundub mulle, et iga ISA esimene eesmärk peab olema hoida elus oma kaasreisijad ning alles seejärel mõelda teiste võimalike ohvrite peale. Vastasel juhul oleks inimestel ilmselt väga keeruline oma autot usaldada ning seetõttu ka kasutada. Sarnaselt ei tahaks ju keegi meist käia arsti juures, kelle kohta teaksime, et ta võib meid igal hetkel uinutada ja meie organid laiali jagada, kui nii saaks päästa mitme teise inimese elu.

Optimistlik vaade ütleb meile, et 1970ndate bioeetikute näitel ei peaks me liiga palju uute tehnoloogiatega seotud moraaliküsimuste peale mõtlema, sest ajaga kujunevad need asjad iseenesest mingil moel välja. Kerge huumoriga võiks ühtlasi öelda, et me ei peaks oma päid üldse nende küsimustega vaevama, küll meie uued robotvalitsejad ütlevad, mis on õige ja mis väär.

TÄNANE SOODUSPAKKUMINE: INIMSUHTED KAALUHINNAGA

Piret Karro

Tallinnas on kõikidest Euroopa pealinnadest kõige rohkem kommertspinda elanike kohta. Pole põhjust arvata, et neoliberalism ehk äärmuslik kapitalism, mis USAst jõudsalt siiapoole ookeani levima on hakanud, meid ei puuduta. Soome kunstnik Jaana Kokko püüab leida vahendeid, kuidas kõike kaubastavat ideoloogiat õõnestada ja inimesi taas inimestena võtta.

Septembri keskpaigast oktoobri keskpaigani oli Y-galeriis avatud Helsingis tegutseva kunstniku Jaana Kokko näitus „Kujutledes tulevikku", mille majandusmagistrist autori kontseptuaalne pinnas lähtus neoliberalismi kriitikast. Äärmuslik kapitalism on õhk, mida hingame – ideoloogiana on see sama iseenesestmõistetav ja kõikjalolev. Kokko, kellega artikli tarvis vestlesin, pakub oma näitusel kapitalismi kritiseerimiseks välja feminismi vahendid.

„Majanduslikule ekspluateerimisele vastu astumiseks on vaja õppida ja mõista feminismi struktuure ja ajalugu. Seda tuleb mõista mitte ainult kui soolist võitlust, vaid kui vastuseisu kapitalismi ebaõiglasele loogikale, mis tekitab ekspluatatsioonil ja ebavõrdsusel põhinevaid inimsuhteid," seisab Kokko näitusetekstis[1]. „Neoliberalism põhineb allasurumisel, inimeste ekspluateerimisel kasumi eesmärgil. Inimesi tuleks võrdselt kohelda," lausub Kokko.

Y-galerii kuraator Tanel Rander kirjeldab samast näitusest ajendatud artiklis neoliberalismi tunnustena deregulatsiooni, privatiseerimist ja finantsialiseerimist ning kinnitab, et see kapitalistlik ideoloogia ei ole ainult majanduslik probleem. „Deregulatsioon tähendab riigivõimu oma kohustustest eemaldumist, mis toimub privatiseerimise kaudu, s.t turu avanemise kaudu seal, kus varem asus avalikkus ja poliitika. Näiteks sellistes valdkondades nagu haridus, kultuur, tervishoid, sotsiaalhoolekanne. Finantsialiseerimine on teekond kapitaliturgudest keelde ning inimpsüühikasse ja -käitumisse. See on ka neoliberaalse subjekti tekkelugu: tema ülesandeks on moodustada iseennast reguleeriv ühiskondlik sidekude."[2]

Kui feministlik inimeseksolemise viis on subjektiivne, kehaline, sooline, siis neoliberalism näeb subjekti tarbija, kasutava objektina, mida turuloogikale allutada, tunnistamata, et inimesed on ise need, kes on ühiskonna reeglid loonud ning neid iga päev taastoodavad. Selles seisnebki neoliberaalne subjektsus ehk „iseennast reguleeriv ühiskondlik sidekude". Kokko sõnul aitab teda feminismiteooria majanduskriitikase rakendamisel see, kui ta ei mõtle mitte soolisusest, vaid kehast. Elavast ja tundeid tundvast kehast („*the living body*"). „Neoliberalism näeb inimese keha statistilise instrumentaalse ühikuna. Feminism ei pea keerlema ainult soolisuse ümber," ütleb Kokko. Siinkohal tuleb meeles pidada mitte tõlgendada feminismi kui nišivaldkonda, mille ülesanne on võidelda soolise võrdõiguslikkuse eest, vaid kui laiemat inimlikkuse mõtestamise viisi, kus inimene on eelkõige humanistlik subjekt.

Jaana Kokko Tallinna loomaaias miilude, pea välja surnud hirvlaste taustal. Foto: Aleksander Kelpman

Rander selgitab kapitalismi ja soolisuse seost samas artiklis, viidates Argentina semiootikule Walter Mignolole ja feministile Maria Lugonesile. Mignolo sõnul põhineb neoliberaalne globaalkapitalism koloniaalsel võimumaatriksi mudelil, mida tunneme nüüdisaegse Läänena. Mudel sisaldab alajaotustena majandust, sugu ja seksuaalsust, autoriteeti, teadmisi ja subjektiivsust, mida kõiki on mõjutanud läbivalt patriarhaalsus ja rassism. Lugonesi sõnul hävitab Lääs teisi rahvaid, kosmoloogiaid ja kommuune, et end nende pinnale ehitada, kasutades sotsiaalset sugu võimu rakendamise vahendina. Regionaalsed identiteedid hakkavad end allutama Lääne arusaamale soolisusest.[3,4] Niisiis laiub äärmuslik kapitalism tunduvalt sügavamale, kui esialgu tunduda võib. Seda, milline on sotsiaalse soo normaalsus, manavad meie peadesse igal õhtul kommertstelekanalitel jooksvad USAst sisse ostetud mängufilmid ning veebist voogedastatavad ingliskeelsed popseriaalid.

Kuidas neoliberalismiga võidelda? Kokko näeb kapitalismi-

ÜKS KÜSIMUS

Kuidas kritiseerida feminismi kaudu neoliberalismi?

ANNA-MARIA PENU

kirjanik

Neoliberalism on äriloogika rakendamine elule. Majandusliku tootmise raskuskese (ja seega töösuhete iseloom) on nihkunud materiaalsetelt varadelt kognitiivsele kapitalismile ning immateriaalsete, kognitiivsete ja afektiivsete ressursside kaubastamisele, mis on omane biomajandusele. See aga tähendab, et kapitalism ei toimi enam ainult väljaspool meid, vaid on osa meie olemusest, identiteedist ja psüühikast. Enam ei kaubelda ainult meie kehadega, vaid ka meie keele (mis on teadmiste alus ja edasiandmise viis) ja suhete võrgustikuga. Samal ajal takistab nn „hajutatud vabriku" fenomen hiiglasliku eksisteeriva prekaarse massi ühinemist, mida tuleks teha halvenevate töötingimuste ja palkade vastu võitlemiseks. Kõik on küll vaesed, ekspluateeritud, ent otsekui individuaalselt, teistest eraldatult.

Lisaks on immateriaalse töö tegemiseks vajaminevat aega ja ruumi raske mõõta. Ajalooliselt sarnaneb see naiste privaatsfääris tehtud „nähtamatu töö" eristamisega meeste avalikus ruumis tehtud „tööst" – esimest ei tasustata ja see pole seega produktiivne, teist tasustatakse ja see on seega produktiivne. Sageli on immateriaalne töö tegelikke töötunde arvesse võttes halvasti tasustatud. Kognitiivses kapitalismis ületatakse tööaeg ja vaba aeg ning hägustub töökoha ja kodu vahe. Kõik, mida tehakse ja kogetakse, võib olla võimalik teenimisallikas ja ollakse ööpäevaringselt kättesaadav, ning kodukontorites pikenevad töötunnid sujuvalt.

Osa autoreid on nimetanud toimuvat vaesumist ka terve ühiskonna feminiseerumiseks. Taolises ühiskonnas tuleb ära keelata, kaotada, unustada kõik, mis takistab kulude optimeerimist ja/või ei luba maksimumkasumit lühikese ajaga, näiteks õigused vabale ajale ja puhkusele, sotsiaalhoolekanne, lapsehoolduspuhkus jne. Sellise ühiskonna peente mehhanismide toimimise mõistmiseks on feministlik kriitika asendamatu.

Ebavõrdsetest võimusuhetest tingitud pingete, dünaamika ja tagajärgede analüüsimiseks on feminismi kogemused, alustades naiste ajaloolisest vaesusest, tasuta tööjõu staatusest ja kehade kasutamisest ning lõpetades raskustega, mida feministid kogevad siiani avalikus ruumis erinevatest ebavõrdsetest nähtustest rääkimisel, äärmiselt vajalikud.

Kognitiivsele kapitalismile vastuhakus on kommunikatsioonil vaieldamatult keskne roll: oskus sõnumeid efektiivselt edastada (mis pole teatavasti sugugi lihtne) ning oma sõnumi sisu ellu viia. Tõsta teadlikkust, et inimesed oskaksid asetada oma elus toimuvat suuremasse sotsiaalpoliitilisse konteksti. Tavapärasest poliitilisest võitlusest ning ametiühingute survest enam ei piisa. Me peame mõtlema välja uusi teabeloome ja -edastuse viise ning looma uue poliitilise kujutelma, mis suudaks valitsevale sõjaloogikale ja neoliberaalsele ideoloogiale kui hegemooniliste väärtuste ning tõe tootjatele tõhusalt vastu astuda. Ainuüksi riiklike institutsioonide rünnakust seega ei piisa, tähtis on käituda, rääkida, mõelda ja tunda teistmoodi. Ja see kõik on palju raskem, kuigi mitte võimatu.

TERJE TOOMISTU

antropoloog

Feminism kui kriitiline idee on teinud aegade jooksul läbi mitmesuguseid muutuseid ning praegugi ei ole ühest vastust küsimusele, mis on feminism. Oma algses vormis püüdis feminism seista selle eest, et ka naisi võiks asetada mütsi alla, mida mõisteti 18.–19. sajandil „inimesena". Seejärel pingutati, et vabaneda meestepool-

kriitilise kunsti tegemise ühe võimalusena institutsiooni seest lähenemist, mida ta ei välista võimukriitika positsioonina. Näiteks ülikoolis töötamine – kuigi see ei ole Kokko sõnul lihtne, kuna ülikoolegi allutatakse üha enam turuloogikale. Tihti räägitakse kapitalismist vabaks saamise ainsa võimalusena n-ö „süsteemist välja astumisest", nt metsa elama kolimisest ja igasugusest ühiskondlikkusest loobumisest. Kokko ei leia, et see on ainus variant, kuna kriitilise mõtlemisega inimesi läheb ka süsteemi sisse vaja, muidu suubumegi protestideta lõputusse kaubastamisse. Vajame oma antineoliberalistlikke agente ka süsteemi sisse. On võimalik olla süsteemi suhtes kriitiline kunstnik, olles ise osa sellest toimemehhanismist.

Isiklikul tasandil kirjeldab Kokko neoliberalismi illusoorse individualismitunde tekitajana. Ideoloogia tekitab olukordi, kus inimestele hakkab tunduma, et nad töötavad omapäi ja saavutavad tulemusi tänu oma isiklikule kompetentsile, unustades ära, et me ei eksisteeri täielikult eraldiseisvalt teistest, vaid alati kontekstis, ühiskondlikult, sotsiaalsetes suhetes. Neoliberalism püüab Kokko sõnul inimesi lahus hoida, seega on parim viis kapitalistliku ideoloogia vastu võitlemiseks koos tegutseda, säilitades kriitilist meelt.

Feminism, millel on küll mitu lainet ja vaatepunkti, millest kõigiga Kokko ei nõustu, annab siinkohal meile aimu, kuidas inimesed on varem rõhuvale süsteemile vastu astunud. Samas tunnistab Kokko intervjuus, vastupidi oma Y-galerii näitusetekstile, et praeguses neoliberalismiteemalises diskussioonis jääb feminism üksinda argumenteerimisvahendina nõrgaks.

Kui küsin olukorra kohta Soomes, ei näe Kokko põhjust rõõmustamiseks. Soomes on tema hinnangul olukord praegu väga düstoopiline. Pagulaskriis on tekitanud ühiskonnas ebainimlikkuse laineid. Saab järjest rohkem ilmsiks, kui ebainimlikud me olla võime. Sisserändajaid ei kohelda võrdselt, isegi mitte oma mõtetes – neist ei mõelda kui inimestest. „Meie praegused juhid on nõrgad – nad ei mõista, mis on inimlikkus, kuidas see toimib. Ja kuidas toimib inimlikkus üle maailma. Otsuseid tehakse ainult lühiajalist perspektiivi silmas pidades. Kuhu see meid viib?" Kokko kardab, et asjad võivad hullemaks minna, kui tuleb ette ökoloogiline lagi, kuna lõputult järjest rohkem tarbimine pole võimalik. „Meie poliitika on ehitatud üles kasvavale majandusele, mis ökoloogiliselt ei toimi pikas perspektiivis. Aga meie juhid ei näe pika aja taha. Ülemaailmsest vaatepunktist on oluline, kuidas me kohtleme inimesi, kui hästi me mõistame üleilmset olukorda ning kui hästi suudame sündmuseid ette näha. Me oleme osa toimuvatest sõdadest. Praegused juhid on lühinägelikud."

Pakun koostegutsemise, mida Kokko kõike sööva, õigemini kõike kaubastava turuloogika vastu seisva vahendina näeb, näideteks internetiajastu vilju, nagu Facebook, mille kaudu saab luua kontakti inimestega olenemata nende asukohast planeedil, ja Airbnb, mis viib kokku peavarju vajava rännulise oma kodu pakkuva korteriomanikuga. Kokko neist näidetest ei vaimustu ning ütleb, et need võrgustikud on lühiajaliste vajaduste rahuldamiseks. Koos tegutsemise all peab ta silmas pikaajalist, aastakümneid kestvat koostööd mitmelt mandrilt pärit inimeste vahel. Neoliberalism rõhutab lühiajalisi lahendusi ja lühiajaliste vajaduste rahuldamist. Düstoopiast pääsemiseks peame otsima kestvaid lahendusi.

[1] *„Kujutledes tulevikku" näitusetekst, kättesaadav Y-galerii kodulehel.*
[2] *Rander, Tanel 2015. Kus me asume, kui mõtleme neoliberalismist? – Sirp, 09.10.*
[3] *Vt samas.*
[4] *Seda, et soolisusel ja feminismil on Ida-Euroopas ajalooliselt erinev tähendusväli kui Läänes, kinnitavad vihaselt eskaleeruvad soolisust adresseerivate näituste ja aruteluringide pealkirjad, millest esimene toimus 2009. aastal Viinis: „Gender Check" („Sookontroll") → „Check Instead: The Colonial Matrix of Power" („Kontrolli asendus: võimu koloniaalne maatriks") → „Femininity and Masculinity in the Art of Eastern Europe" („Feminiinsus ja maskuliinsus Ida-Euroopa kunstis") → „Can Gender Speak East?" („Kas sugu suudab rääkida idast?") → „Fuck Your Gender" („Pista persse oma sugu"). Loe täpsemalt Randeri artiklist.*

Katkendid koomiksist „Shaking the Habitual" (2013). Autor Live Strömquist

sest rõhumisest ja saavutada võrdsed õigused. On olnud feministe, kes näevad kõikjal fallose türanniat, on neid, kes näevad marksistlikku ängistust kogu maailma naiste õlgadel.

Alates 1980. aastatest märgati aga üha enam, et mitte kõikide naiste kannatused pole ühesugused – on suur erinevus Pariisi, Londoni, Lagose, Jakarta või mõne India väikeküla naiste vahel. Lisaks mõisteti, et ei saa kuidagi vaadata mööda rassi ja klassi erinevustest ega ka meeste, laste ning alternatiivse soo- või seksuaalse identiteediga inimeste õigustest, mis tõi nii kolonialismi kui ka globaalse majanduse problemaatika feministide kontseptuaalsete tööriistade pärusmaale.

Mitme nüüdisaegse feminismiga suhestuva mõtleja laual on sellised terminid nagu habras elu (Judith Butler), julm optimism (Lauren Berlant), afektiivne majandus (Sara Ahmed), farmakopornograafiline režiim (Beatriz Preciado). Need autorid, nagu ka paljud teised, ei vaata mööda, vaid suhtuvad aktiivselt ja kriitiliselt neoliberalistlikku majandussüsteemi kui maailmakorda, mis praeguses maailmas ilmselgelt meie elusid kõige enam mõjutab. Kuigi feminismi objektiks on olnud ajalooliselt naiste õigused, siis minu meelest võiks selleks olla sama hästi ka elamisväärne elu ja tööriistaks erinevatele rõhuvatele režiimidele osutamine.

Nüüd pole küsimus niivõrd selles, kuidas neoliberalistlikku süsteemi kritiseerida, vaid kuidas see kriitika meid teenima panna, nii et iga inimene oleks oluline ja iga elu elamisväärne.

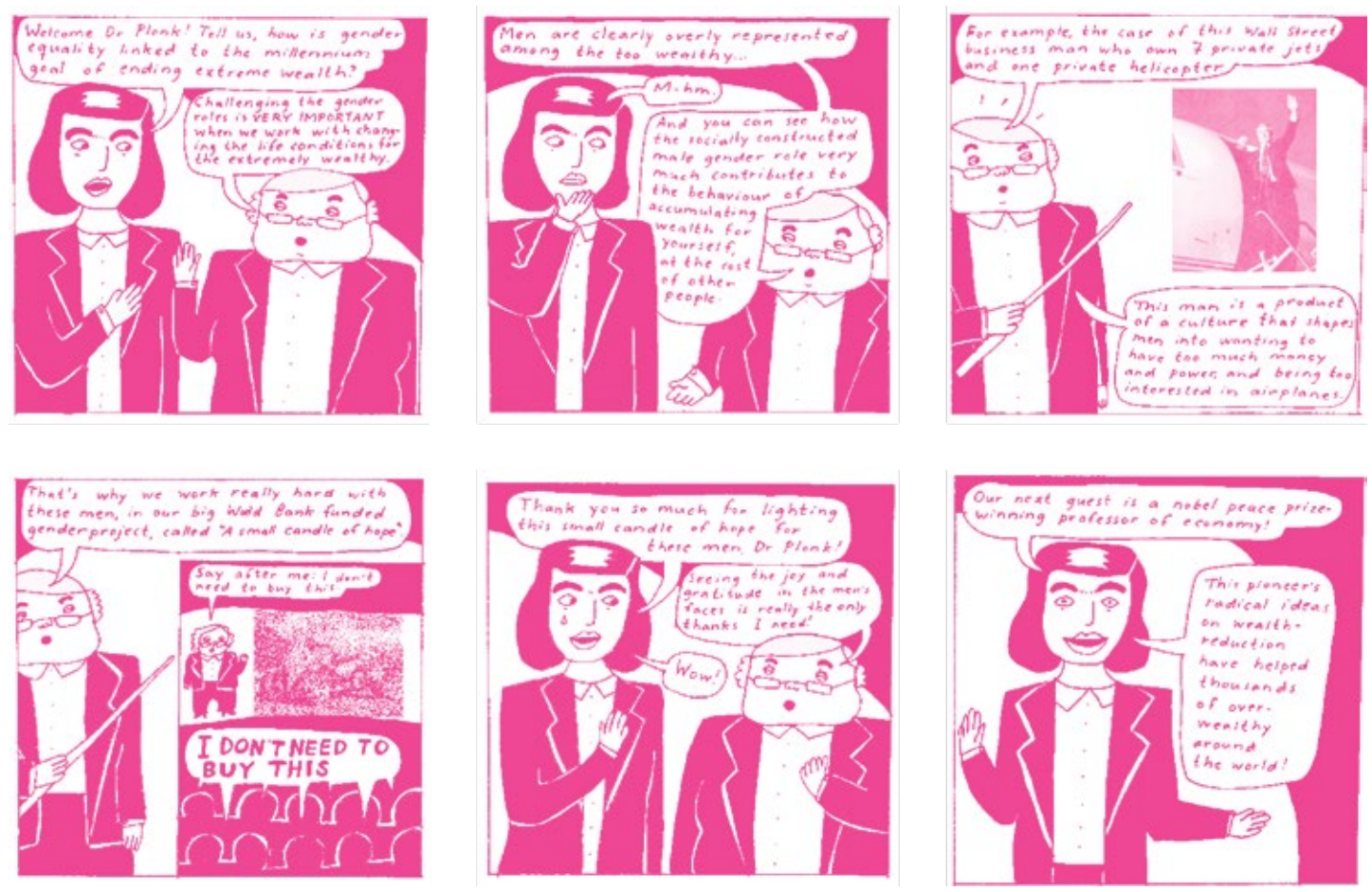

TTIP – MEIE OMASÜÜLINE DÜSTOOPIA

Märt Põder

Taavi Rõivase ja Jean-Claude Junckeri sõnutsi peaks TTIP ehk Euroopa Liidu ja USA vabakaubandusleping looma Atlandi-ülese hea uue ilma. Kodanikuühendused räägivad lepinguga seoses demokraatia erosioonist ja suurkorporatsioonide huvide eelistamisest. Eestlasi on käimasolev diskussioon seni aga pigem külmaks jätnud.

„Meie võitlus vabakaubanduse eest on kandnud vilja. Väärtuspõhine koostöö partneritega siin ja sealpool Atlanti ning ühise vabakaubandustsooni laiendamine teisele poole Vaikset ookeani on taganud meile konkurentsivõime globaalses majandustegelikkuses. Euroopa Parlament tegi 2017. aastal targa ja võimalikest parima otsuse ning oli ühel meelel Jean-Claude „Atlandi-ülese partnerluse isa" Junckeri kabinetiga TTIP ja CETA kaubanduslepingute vastuvõtmises. Ilma selle ajaloolise otsuseta puuduks meil võimalus rääkida Washingtonis kaasa otsustes, mis tagavad praegu meie ettevõtetele neile hädavajalikud turud ja teevad meie inimestele kättesaadavaks teenused, mida nad iga päev tarbivad. Ent peame õppima tunnistama ka mööda laskmisi. Meie võimalusi panustada väärtiliselt ühisesse võitlusse läänelikest väärtustest lähtuva heaolumudeli edendamisel vähendavad veel üksikud nn TTIP-vabad tsoonid otse meie oma Euroopa südames. Me ei saa vaadata mööda majandus- ja mainekahjust, mida teevad meile noorte meeste, naiste ja küborgite radikaalsed ühendused, mis okupeerivad kõiki Atlandi-üleseid norme eirates jätkuvalt küll väikest, aga siiski olulist hulka Euroopa linnadest Amsterdamist kuni Tallinnani ning ulatuslikke maapiirkondi Suurbritanniast kuni Itaaliani. Meil on aeg vaadata endale sügavalt silma ning tunnistada, et see on oluline möödalaskmine meie ja liikmesriikide kodanikuhariduses. Me oleme suutnud küll näidata vabakaubanduse jõudu globaalses vastanduses lõunapoolkera disruptsete majandustega, ka sõbralikus konkurentsis Hiinaga oleme teinud edusamme, kuid me pole suutnud selgitada vabakaubanduse tähendust enda inimestele. Jätkuvad okupatsioonid meie ülikoolides, väikese ja keskmise suurusega ettevõtete soovimatus osaleda kasutoovates frantsiisiprogrammides, põllupidajate kõrvalehoidmine teaduslikult tõendatud saagikusmeetmetest ja kariloomade kannatusi vähendavate kasvukiirendite tõrjumine loomakasvatajate poolt on ainult jäämäe veepealne osa. Probleemi tuumaks on inimeste mõistmatus litsentsitud hüveteenuste suhtes ning ikka ja jälle esile kerkiv soov leida ning leiutada kõrvalteid garanteeritud kvaliteetelule, kultiveerida nn alternatiivset heaolu. Me peame koondama kõik meie käsutuses olevad vahendid, et panna lõpuks ometi piir sellele vastutustundetule eksperimenteerimisele, mis ohustab nii meie ühiseid Euroopa väärtusi kui ka neid õnnetuid inimesi endid, kes on läinud kaasa radikaalseid praktikaid kultiveerivate manipulaatoritega. Me peame lõpetama siseokupatsiooni Euroopas!"

Kas Euroopa Komisjoni president võiks oma 2027. aastal peetavas TTIP vastuvõtmise 10. aastapäevale pühendatud kõnes näha Euroopa ees just neid või siiski teisi väljakutseid, see jääb lõpuks lugeja otsustada, kuid raske on eitada, et samavõrra groteskselt kõlab samasse aastasse projitseeritud positiivne visioon, mida väljendab Suurbritannia CEPRi instituudilt tellitud ametlik uuring TTIP majanduslike mõjude kohta.

Kui ELi ja USA vabakaubandusleppe raames suudetaks kaotada kõik tollimaksud ja mitterahalised tollipiirangud, lisaks see ühe spetsiifilise mudeli järgi hinnates Euroopa Liidu sisemajanduse koguproduktile 2027. aastaks juurde 0,48 protsenti. See tähendab, et lepingu vastuvõtmise järel peaks olema iga-aastane lisandus 0,048 protsenti[1].

VASTUOLULISED MAJANDUSPROGNOOSID

See pole kuidagi võrreldav hiiglasliku tõukega Euroopa majandusele, millest räägitakse. Lisaks sellele sisaldab Euroopa Komisjoni uuring „ambitsioonika" stsenaariumi kõrval ka realistlikku stsenaariumit, mille kohaselt ei suudeta päris kõiki mitterahalisi tollipiiranguid kaotada. Selle tulemusena oleks tõus veel poole väiksem, st kõigest 0,027 protsenti aastas. See sarnaneb pigem maast leitud peenrahaga, nagu kirjeldab analüüsi konkureeriva CEPRi instituudi direktor teiselt poolt Atlanti[2].

Euroopa vasakpoolsete tellitud analüüs ühelt Austria instituudilt toob sama mudelit kasutades aga välja, et Euroopa Liidu sisene kaubavahetus väheneb lepingu vastuvõtmise tulemusel 30% ja leping toob kaasa tööpuuduse kasvu[3]. Üks värskem ja tööturu spetsiifikaga paremini arvestavat mudelit kasutav uuring kinnitab, et TTIP tulemusel kaoks 2025. aastaks 600 000 töökohta ja TTIP üldine mõju regioonile tervikuna oleks negatiivne. Euroopa Liidu riikide sisemajanduse koguprodukt hoopis langeks[4].

Ühe Saksamaa instituudi uuringu järgi väheneb TTIP vastuvõtmise järel kaubavahetus Põhja-Aafrika ja Ida-Euroopa riikidega 5%, Lääne-Aafrika riikidega suisa 7%. Üldiselt oleksid sealsed arengumaad suunal EL-USA intensiivistuva kaubavahetuse tõttu suurimad kaotajad. Lepingust tulenev jõukus tuleks selle negatiivsete mõjude leevendamiseks elik globaalse kriisi ärahoidmiseks kiiresti sõlmitava Doha stiilis arengukoostöö lisalepinguga ümber jagada: „Hoolimata kaotustest paljude kolmandate riikide jaoks saab maailm ELi ja USA kaubandusleppe tõttu keskmiselt 0,1 protsenti rikkamaks."[5]

EBATRADITSIOONILINE KAUBANDUSLEPE

Meie presidendi nobelistist Twitteri-vestluspartner ja vabakaubanduse eestkõneleja Paul Krugman kinnitab, et TTIPl ega muudel USA läbirääkimistel lepetel pole pistmist ei vabakaubanduse ega isegi mitte kaubandusega üldse. Suhtelise eelise teooria ja David Ricardo ei puutu asjasse, lepingutele vastuseisjate süüdistamine protektsionismis on lollus: „Omaaegsed kaubanduslepped on omaenda edu ohvrid, sest seda elimineeritavat protektsionismi pole lihtsalt enam kuigivõrd alles. /---/ Tänapäeva „kaubanduslepped" puudutavad peamiselt muid asju. Mida need tegelikult puudutavad, on iseäranis omandiõigus – sellised asjad nagu võimalus jõustada ravimipatente ja autoriõigust filmidele." Riigid loobuvad samm-sammult demokraatiast, et „tõsta teatud suurettevõtete võimalusi hoida oma kontrolli all intellektuaalset omandit".[6]

TTIP läbirääkimised algatati vastusena 2007./2008. aasta majanduskriisile, mille vallandajaks oli soovmõtlemine finantssektoris ja selle valdkonna praktikate liigne usaldamine. ELi ja USA vabakaubandusleppelt oodatakse, et see annaks regiooni majandusele tõuke ja tooks meid välja kriiside ahelast, kuhu me sattunud oleme. Aga lisaks sellele, et uuringute valguses ei saa TTIPst ennustada ühemõtteliselt isegi elementaarset majanduskasu, on ilmselt erakordselt rumal ette kujutada, et USA ja Euroopa suudavad kriisi ületada või isegi leevendada, intensiivistades sedasama majandusmudelit, mis meid tegelikult kriisidesse toonud on.

MUNITSIPAALPROTEST JA KODANIKUVASTUPANU

Ilmekalt väljendab kodanikuühiskonna vastuseisu vabakaubanduslepetele Amsterdami linnavolikogu, mis kuulutas linna oma otsusega alates 2. juulist 2015 TTIP-vabaks tsooniks, sest leping „kujutab endast ohtu kohalikule demokraatiale Amsterdamis ja kahjustab kohalikku regulatsiooni seoses ühiskondlike normide, keskkonna, majanduse, tervishoiu, põllumajanduse, intellektuaalomandi ja kultuuriga".

Juba praegu on kuulutanud end rohkem kui 2000 Euroopa omavalitsuse seas TTIP-vabaks alaks nii ELi ja USA vabakaubandusleppe läbirääkimiste Euroopa keskuseks olev Brüssel[7] kui ka loendamatu hulk Suurbritannia, Austria, Prantsusmaa, Saksamaa, Hollandi, Hispaania ja Itaalia omavalitsusi[8]. Oktoobris lõpliku kuju saanud TTIP Vaikse ookeani ülese sõsarleppe TTP vabaks tsooniks on end kuulutanud nii New York kui ka mõne nädala eest lõppenud viimast läbirääkimiste vooru võõrustanud Miami.

Kuigi lepingu lõppteksti formuleerimisest ollakse ilmselt veel aastate kaugusel, kogusid kodanikuühiskonna organisatsioonid aastaga üle 3,2 miljoni allkirja TTIP ja CETA vabakaubanduslepete peatamiseks ja esitasid need komisjonile. Oktoobri keskel kogunes Berliini TTIP ja CETA vabakaubanduslepete peatamise eest meelt avaldama enneolematu 250 000-pealine rahvahulk. Kuna neis lepingutes reguleeritav läbib pea kõiki ühiskonnaelu valdkondi, on protestiliikumise taha koondunud erakordselt lai spekter keskkonna-, tarbija-, inimõiguste, kultuuri-, infoühiskonna, tervishoiu-, põllumajandus- jpm organisatsioone, lisaks usuühendusi ja teadusinstituute, ei puudu ka tavapärased kahtlusalused ametiühingud ja globaliseerumisvastased. Meeleavalduse üleskutset toetasid iseenesest mõista kõik Saksamaa opositsioonierakonnad.

Hoolimata Euroopa Komisjoni püüetest patsutada endale õlale läbirääkimiste enneolematu läbipaistvuse ja eeskujuliku kodanikuühiskonna kaasamise eest, on kodanikuühiskond saanud olulisima info siiski lekkinud läbirääkimisdokumentidest. Ametnike kohtumistest huvigruppidega moodustavad 88% kohtumised suurettevõtete lobistidega[9]. Läbirääkimisi endid dikteerib aga USA, kes ei luba Euroopa Komisjonil avalikustada materjale, mida läbirääkimistel esitatakse, kuigi komisjon on väljendanud oma valmisolekut suuremaks läbipaistvuseks. Praegu on seetõttu komisjoni leheküljel naljakas ülevaade dialoogist kahe osapoole vahel, kus teise dialoogipartneri sõnavõtud on eemaldatud ja jääb mulje, nagu vanadusnõder Euroopa Komisjon jutustaks omaette midagi arusaamatut vabakaubandusest.

LIIKMESRIIKIDE SUVERÄÄNSUS OHUS

Lisaks lepingu üldistele majandustaotlustele on sisuliselt vaidlustatav iga selle detail. Tõsi küll, Euroopa Komisjoni kodulehel on avaldatud ainult valitud peatükid ja kodanikuaktivistid on pidanud toetuma analüüsides hoopis loendamatutele leketele. See on kodanikuühiskonna jaoks lõputu võitlus hüdraga, sest iga probleemi väljatoomise järel antakse sellele uus probleemne kuju. Nii on näiteks tekitanud palju vaidlusi investorite huvisid kaitsvad arbitraažikohtud, kuhu välismaa ettevõtted saavad kaevata riike, kui need muudavad regu-

Illustratsioon: Elise Tragel

latsiooni nii, et nende investeeringutes väljendatud pikaajalised ärihuvid või -plaanid saavad kahjustada. Kui algselt räägiti investorite ja riikide vaheliste vaidluste lahendamise mehhanismist ISDS, siis nüüd on kõne all investeerimiskohtud, mida luuakse endiselt sõltumatuna riikide õigussüsteemidest.

Euroopa Liidu ja liikmesriikide suveräänsusest loobumine rahvusvaheliste äriettevõtete huvide kasuks ongi selle lepingu teine põhimõtteline puudus. Jutud, kuidas see toetab väikseid või keskmise suurusega ettevõtteid, on mõeldud mee moka peale määrimiseks pudrumägedest unistavatele väikeettevõtjatele, kes ei näe, et lepingu tuumaks olevad regulatiivse koostöö ja investorite kaitse paragrahvid tagavad ligipääsu lepingu hüvedele just ja eelkõige rahvusvahelistele suurettevõtetele.

Kodanikuühendustest on Euroopa Liidus igaüks võidelnud oma valdkonnas aastate jooksul välja standardid, mis neid valdkondi parimal võimalikul viisil reguleerivad. Standardid võivad küll olla rahvusvahelise äri silmis kaubandustõketeks, ent need täidavad ka ühiskondlikku heaolu tagavat funktsiooni. Nende leevendamisel on oma sotsiaalne hind, mida aga enamik uuringuid ei arvesta. Standardite niivõrd ulatuslik langetamine toob kaasa euroopaliku ettevõtlus- ja kultuurikeskkonna ulatusliku ümberkujundamise. Enamikku standardeid ei ühtlustata mitte vastuvõetava lepingu enda tekstis, vaid tegu on – nagu komisjonile meeldib rõhutada – „elava lepinguga". See tähendab, et ühtlustamine toimub lepingu sõlmimisele järgnevate aastate jooksul regulatiivse koostöö kaudu.

Senine kogemus ELi ja USA regulatsioonide ühtlustamisel on see, et enamasti ei suudeta leppida kokku mitte kuldses kesktees mõlema poole standardite vahel – kuigi ka see tähendaks enamikul juhtudest ELi standardite langetamist –, vaid minnakse pigem standardite „vastastikuse tunnustamise" teed. See tähendab omakorda, et mõlema poole standardid jäävad küll vormiliselt kehtima, aga reaalse konkurentsi tingimustes hakkab sageli toimuma võidujooks madalaima taseme poole, sest just see tagab ettevõtjatele majandusliku edu. Kuna eeldatavasti Euroopa Komisjoni juures tegutsema hakkav regulatiivkoostööd koordineeriv õiguskehand on ligipääsetav eelkõige vajalikku juriidilist kompetentsi valdavatele suurettevõtetele, hakkavad eelkõige nemad ELi ja USA standardeid suunama. Kuigi Euroopa Komisjoni ettepanek regulatiivkoostöö korraldamiseks rõhutab igal sammul läbipaistvust, pole läbirääkimiste endi salastatuse taustal erilist alust arvata, et USA pool soostuks pärast lepingu ratifitseerimist võtma omaks euroopalikke nõudeid läbipaistvuse ja kodanikuühiskonna osaluse tagamisele. Standardite ühtlustamine hakkab toimuma suletud uste taga.

SILDISTAME JA VÄLDIME DISKUSSIOONI

Kuna TTIP eesmärk on soodustada Atlandi-ülest kaubavahetust ja eeldatakse, et 80% lepingust oodatavast tulust tuleb just regulatsioonide ühtlustamisest, tähendab see igal juhul ELi regulatsioonide olulist leevenemist. Kui tulu pole, siis lepingut ei tule. Euroopa Liidu standardite alandamine ongi selle leppe põhisisu. Euroopa Komisjoni kinnitused selle kohta, et ELi standardites järele ei anta ja need isegi tugevnevad lepingu tulemusel, solvavad iga kaasamõtlevat kodanikku.

Tegelikult ongi iga kodanikuühendus esitanud oma valdkonnas Euroopa Komisjonile kas otse või mõne muu institutsiooni kaudu nõudmise, et nende valdkond välistataks regulatsioonide ühtlustamise programmist. Kui kodanikuühendustele järele antaks, kaoks igasugune lootus, et see leping lõpuks mingit majanduslikku kasu võiks tuua. Komisjon teeb aga näo, nagu protestivaid rahvamasse ei eksisteeriksk, ja kordab ikka oma ametlikke arve. Sildistades leppevastaseid järjekindlalt „murelikeks kodanikeks", püütakse kinnistada oma retoorilist üleolekut kodanikuühiskonnapoolse kriitika suhtes.

Vastaspoolel pole aga mingit põhjust usaldada Euroopa Komisjoni kaubandusvoliniku Cecilia Malmströmi suuresõnalisi deklaratsioone sellest, kuidas kaubanduslepinguga „ei nõrgestata ELi nõudeid", ja et selle „tulemusena peab saama kaitsetaset ainult tugevdada". Seda ilmestab hästi Miami läbirääkimisvooru järel värskelt lekkinud jätkusuutliku arengu peatükk, milles sisalduvate keskkonna- ja tööõiguse sätete puhul on kaubandusvolinik kinnitanud, et need „ületavad oma ranguselt kõiki seniseid USA ja ELi norme"[10]. Lekkest on aga näha, et tegu on pigem üldiste ja mittesiduvate suunistega, samas kui rahvusvaheliste ettevõtete huve tagavad sätted on väga konkreetsed ning reaalselt jõustatavad[11].

Komisjoni meediaplaan näib olevat õigustatud kriitikat tuima näoga eirata ning korrutada avalikkusele väsimatult positiivsusest pakatavaid jutupunkte läbirääkimiste enneolematust avatusest ja leppe väidetavast kasulikkusest absoluutselt kõigile kodanikele, ettevõtetele jm huvigruppidele. Sama teed on läinud meie peaminister Taavi Rõivas, kes vastusena küsimusele, kas ta on tutvunud Keskkonnaõiguse Keskuse põhjaliku TTIP ohtude analüüsiga, lehvitas riigikogus välisministeeriumi kodulehelt prinditud kahe lehekülje pikkust nimekirja TTIPga seotud müütidest, millest igaühe on kodanikuühiskond juba korduvalt ümber lükanud, ning korrutas sinna kõrvale sisutuid truisme vabakaubanduse arvatavatest hüvedest[12].

VALITSUSE VÕHIKLIK MANTRA

Viimane aeg oleks end TTIP vabakaubanduslepingut puudutava infoga kurssi viia ilmselt ka meie valitsusel, kes on väljendanud seni peamiselt seisukohta, et leping on Eestile kasulik nii strateegilise partnerluse mõttes julgeoleku tagamiseks kui ka majanduslikus plaanis, „sest vabakaubandus".

On äärmiselt küsitav, kas paika peavad kriitikavabalt korratavad väited lepingu kasulikkusest Eesti ettevõtetele, kes ekspordivad pigem meie naaberriikidesse. Kuna eksport Ühendriikidesse on kodumaiste ettevõtete jaoks teisejärgulise tähtsusega, ähvardab neid tariifide ja piirangute kaotamisest tuleneva kasu asemel hoopis konkurents USA ettevõtetega nii kodu- kui ka Euroopa siseturul. Kuna Ühendriikide standardid on paljudes valdkondades madalamad, on meie ettevõtetel konkureerimiseks halvem lähtepositsioon, lisaks kaotavad nad oma juba tehtud investeeringud kõrgemaid standardeid järgivasse tootmisprotsessi. Ühendriikide ettevõtetest on iseäranis ekspansiivsete huvidega just põllumajanduse ja toiduainetööstuse ettevõtted, mis on ka sektorid, kus tõesti on veel piiranguid, mida kaotada.

Ilmselt on infoajastule sümptomaatiline, et globaalne kodanikuühiskond on maailma tulevikku oluliselt mõjutavate lepingute läbirääkimistega rohkem kursis kui Euroopa Komisjonile läbirääkimisteks blankomandaadi andnud perifeerse apartheidiriigi valitsus, kes küll jutlustab ettevõtlust, aga ettevõtjate eest seista ei taha. TTIP läbirääkimiste puhul on kodanikuühiskond olnud alati valitsustest ja läbirääkijatest sammu võrra ees, analüüsinud lekkeid, suunanud agendat. Valitsused on siin pigem üks tüütu formaalsus, millega kodanikuühiskond muu hulgas tegelema peab.

Kui see lepe plaanitud kujul läbi läheb, ei anna globaalne kodanikuühiskond endale ilmselt kunagi andeks seda omasüülist düstoopiat, millest me oma järeltulijatega välja peame murdma hakkama. Ükskord pole meil selliseid nürimeelseid ja läbipaistmatuid valitsusi kindlasti enam vaja, aga võimalik, et see aeg on alles ees.

[1] *Francois, Joseph;* et al. *2013. Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment. – Centre for Economic Policy Research.*

[2] *Baker, Dean 2013. The US-EU trade deal: don't buy the hype. – The Guardian, 15.07.*

[3] *Raza, Werner;* et al. *2014. Assessing the Claimed Benefits of the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). – Austrian Foundation for Development Research.*

[4] *Capaldo, Jeronim 2014. The Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership: European Disintegration, Unemployment and Instability. – Tufts University.*

[5] *Felbermayr, Gabriel J.;* et al. *2013. Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Who benefits from a free trade deal? – Bertelsmann Stiftung.*

[6] *Krugman, Paul 2014. No Big Deal. – The New York Times, 27.02.*

[7] *Hope, Alan 2015. 11 of 19 Brussels communes against TTIP trade pact. – Flanders Today, 29.05.*

[8] *Smith, Kevin 2015. Local councils tearing strips off TTIP. – New Internationalist blog, 11.09.*

[9] *TTIP: a corporate lobbying paradise. – Corporate Europe Observatory, 14.06.2015.*

[10] *Malmström, Cecilia 2015. Samm vastutustundlikuma ELi kaubanduspoliitika suunas. – Eesti Päevaleht, 14.10.*

[11] *Neslen, Arthur 2015. TTIP: EU negotiators appear to break environmental pledge in leaked draft. – The Guardian, 23.10.*

[12] *XIII Riigikogu stenogramm, II istungjärk, 7. küsimus, vabakaubanduslepe, 14.10.2015.*

SÕLTUMATU TANTSU LAVA

Novembri programm

04.11 05.11	19:00	***"Obsession"*** **Erik Alalooga**
12.11	19:00	**GreenField:** **Veli Lehtovaara FIN/BE,** **Veli Ahonen FIN ja** **Eleanor Bauer FIN**
19.11	18:00	**STL 10 – DekaTants** • **Raamatu *"Eesti tantsukunst nüüd ja →"* esitlus** • **Näituse *"10 kummardust gravitatsioonile"* avamine** • **Performance *"Püha müra tihenemine"* esietendus**
25.11 26.11	19:00	**DekaTants: performance *"Püha müra tihenemine"***
28.11 29.11	11:00	**Marek Vetiku töötuba *"Art of breaking ehk breiktantsu kunst"***

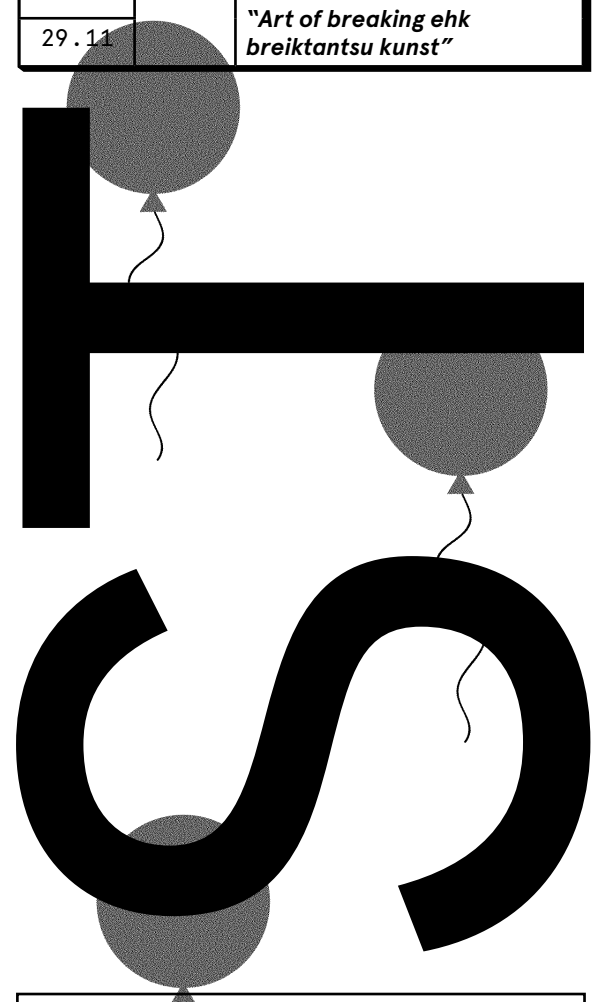

Piletid müügil Piletilevis ja pool tundi enne etenduse algust etenduskohas.

Sõltumatu Tantsu Lava asub Telliskivi 60a, C-korpus, sissekäik [illegible] maja tagant!

Liitu kodulehel S T L . E E meie infolistiga, saad värsket tantsuinfot ja sooduspileteid!

Toetajad:
Kultuurkapital, Kultuuriministeerium, Folger.

BIOMARKET

Nii terve ja rõõmus...

Nüüd uues Viimsi Keskuses!

Kaubamaja Biomarket | *Rocca Al Mare Biomarket* | *Solarise Biomarket* | *Ülemiste Biomarket* | *Viimsi Biomarket* | *Tartu Biomarket* | *Pärnu Biomarket*

www.biomarket.ee

ARVAMUS

Küsimus inimliigi ja moodsa kultuuri jätkusuutlikkusest on alles viimastel kümnenditel rahvusvahelist kajastust leidnud. Kummati võib väita, et uutes oludes jäävad kestma ennekõike lokaalsed, rohujuuretasandil organiseerunud, majanduslikult eneseküllased ja pärimuskultuurist lähtuvad mikrokogukonnad.

BIOREGIONALISM KUI PÄÄSETEE KOLLAPSIST?

Kaupo Vipp

Suurimadki optimistid on sunnitud tunnistama, et inimliik eksleb praegu nii majanduslikult, ökoloogiliselt kui ka (geo) poliitiliselt täiesti kaardistamata aladel. Meie tehnoloogilise tsivilisatsiooni areng, mis paarsada aastat võidust võiduni sammus ja rahvaste elujärge parandades globaliseerus, on nüüd tõsistesse raskustesse takerdunud. Eriti probleemne on selle majandusliku vundamendi, kapitalistliku *laissez-faire*'i süsteemi seis, kuna majanduskasv hääbub kõikjal. Näiteks Euroopa Liidus puudub see juba seitsmendat aastat. Eurostati andmeil ei suutnud ELi majanduste summaarne kogumaht ületada 2014. aasta lõpuks 2007. aasta taset.

Peavoolu ökonoomikateooriail puuduvad retseptid taolistes oludes tegutsemiseks. Lisaks sotsiaalsetele ja (geo)poliitilistele pingetele on majanduskasvu puudumine loonud kaose tööstusajastul kujunenud ja globaliseerunud finantssüsteemis. Ja isegi „majanduse vereringe" toimimisse süvenemata on selge, et seni kuni planeedi elanikkond kasvab endiselt *ca* 200 000 tarbija võrra päevas, tähendab majanduskasvu kadu, et keskmise ilmakodaniku tarbimisvõime (loe: heaolu) peab iga päevaga kahanema. Viimastel aastatel ongi sotsiaalmajandusliku heaolu kõdunemine ning vastav sise- ja geopoliitiliste pingete kasv saanud tuntavaks isegi kõige arenenumate tööstusriikide rahvastele. Nn arenguriikides halveneb eluolu muidugi palju kiiremini. ÜRO kinnitab, et „viletsuse standard"[1] on taas plahvatuslikult laienemas. Selle tulemusena kogu planeedil liikvele läinud sõja-, kliima-, majandus- ja poliitpaguluse massilisusel pole uusaegses ajaloos analooge. See oleks võrreldav ehk vaid Lääne-Rooma impeeriumi lõpuaegadest tuttava suure rahvasterändamisega.

Seda, et väljakujunenud arengute jätkudes peaks majanduskasv 2010. ja 2050. aasta vahel planeedilt kaduma ja tööstustsivilisatsioon kollapsifaasi jõudma, on prognoosinud mitmed teadustööd. Tuntuimad neist on ehk 1972. aastal ilmunud uuring „Kasvu piirid" („Limits to Growth") ja 1956. aastal avalikustatud nn naftatipu (*Peak Oil*) kontseptsioon. Lisaks selgub, et ökoloogia, bioloogia, füüsika, süsteemiteooria, matemaatika ja inimajaloo vaatevinklist on see asjade normaalne käik. Kõik teadusele tuntud komplekssüsteemid on arenenud loodusseadustest lähtuvalt alati samamoodi kui ostsilleerimine, kasvude ja languste jadas. Mitte pideva kasvu „hokikepigraafikus", nagu tööstusajastul on mulje jäänud. Lõputu kasv lõplikus keskkonnas pole lihtsalt võimalik. Kui püüame siduda väljendit „kasv" väljendiga „jätkusuutlik", on tulemuseks oksüümoron. Praegustele ökonomistidele on selle lihtsa tõe eiramine võimalik vaid reaalteaduste salgamise hinnaga.

Biofüüsikaline majanduskäsitlus ja ühiskondlike komplekssüsteemide teooria näevad tekkinud oludes ainsa väljapääsuna deglobaliseerumist – ühiskondlike otsustusmehhanismide ja majandusaktiivsuse maksimaalset lokaliseerimist koos kultuuritraditsioonide ja looduskoosluste hoidmisega võimalikult kaitstuna välismõjude eest. Separatismi ja isolatsionismi, kui soovite. Antud käsitlustes saakski vaid globaalsüsteemist isoleerumine koos lokaalse komplekssuse vabatahtliku vähendamisega säästa kohalikke paratamatust kaosest, mis kaasneb tööstustsivilisatsiooni läheneva kollapsiga.

Ajalooliselt – looduslik-loomulikult – on inimkultuurid kujunenud mingite selgete looduslike pinnavormidega piiritletud, oma eripäraste elukoosluste ja keskkonnatingimustega konkreetsetel aladel. Mustmulla- või tundra-, saare- või kõrberahva teisale asu(sta)mine kaota(nuk)s ka vastava kultuuri. Põlvest põlve edasi antud pärimuskultuur toimetulekuks omas elukeskkonnas on olnud alati eripärase looduskäitumise, toiduhanke, suhtlemise, käsitöö jms oskusteabe kogum. See info summeerub lokaalsete kohapärimuste, kommete, uskumuste, rahvakunstide jms kultuurina.

Eespool toodust lähtudes loeb bioregionalism ka kohalikku inimkultuuri kohaliku loomuliku loodusterviku lahutamatuks osaks. Osutab, et ainult taolisest lokaalsest holismist saavad lähtuda mõistlikud tegevuskavad, otsused või valikud igas poliitika-, kultuuri-, majandus- ja keskkonnaküsimuses. Et jätkusuutlik eluviis ongi võimalik ainult inimeste lähieluümbrusega harmoniseeruva maaviljeluse, toormekasutuse, toitumise ja teiste lokaalsete reeglite järgimisel. Käsitluse eetilisi juuri võib näha kulgemas läbi süvaökoloogia printsiipide (Arne Næss) ja keskkonnaeetika, vägivallatu anarhia ideede (Mahatma Gandhi) kuni budismini (Lev Tolstoi) välja.

Erinevalt nt Eestist ei lange nüüdisaja poliitilised riigipiirid pahatihti kokku bioregionaalsete koosluste piiridega. Veel enam, majanduse globaliseerumine on paisanud planeedi kultuurid hiiglaslikku mikserisse. Kümnete tuhandete aastate jooksul põlvest põlve edasi antud teadmised ja oskused on viimastel kümnenditel tohutu kiirusega kaduma hakanud. Selles protsessis võib näha nüüd ülikiiresti kosuva jätkusuutmatuse alglätteid.

Seda, et globaliseeruva majanduskasvu-tsunamiga kaasalohisemine ei pruugi Eesti majanduse, kultuuri ja keskkonna jaoks heaga lõppeda, on süsteemsemad mõtlejad ikka mõistnud. Esimest korda esitles ideed Eestist kui täiesti uuelaadsest, süvaökoloogia printsiipidest lähtuvast bioregionaalsest ökoriigist grupp meie tuntuimaid loodusteadlasi[2] 1992. aastal. Toona käis arutelu riigi taasiseseisvumisjärgsete arengusihtide seadmiseks. Praegu on üks tuntuim ökoriigi propageerija Roy Strider. Kuni globaalkaubandus senisel moel toimiks, oleks suurtööstustest ning kõrgtehnoloogilisest põllumajandusest vaba maa – sisuliselt riik-looduskaitseala – trendikas kaubamärk. Vastuoludeta kindlustuks Eesti omariikluse peaeesmärkide järgimine ning rahvusliku pärimuskultuuri käsitlemine tõepoolest ellujäämisõpetusena[3]. Edasistel arengutel oleks loodetavalt väiksem (geo)poliitilistest pingetest, globaalkollapsist jms tekkiv kahju rahvale jne.

Reaalteaduste süngeid tulevikuprognoose pole kuskil laiemalt teadvustada soovitud. Isegi Eesti suhtelise „valgustatuse" puhul oleks ilmselt üliraske madaltehnoloogilise eluviisi poole tagasi liikuda või üldse bioregionaalsuse ideid massidele „maha müüa". (Mis! Kas ka internetti poleks?) Asi ei ole meie inimeste erilises „rumaluses", „ahnuses" vms. Pigem inimloomuses üldse. Juba elussüsteemide termodünaamika põhiprintsiibid postuleerivad, et kõik elav püüdleb alati ennast läbiva energiavoo pideva kasvatamise suunas. Sellise elementaarse tungi vastu tegutsemine nõuaks intellektuaalset pingutust, mida enamikult nõuda oleks ebainimlik või lausa võimatu. Pealegi väidab teooria, et süsteemi (riigi) piires tahtlikult vähendatud komplekssusaste muudaks selle ressursid paratamatult kergeks saagiks suurema komplekssusega rivaalidele. Komplekssüsteemid on määratud nimelt alatiseks ressursside pärast konkureerima, kusjuures suurema komplekssusega süsteemil on alati eelised.

Tuleb ilmselt nõustuda sotsiaalpsühholoogide prognoosidega: kui globaalkollapsi korral üldse kuskil tsiviilkorda säilitada suudetakse, siis vaid rohujuuretasandil anarhiliselt organiseerunud, teadlikult tulevikuks valmistunud, majanduslikult eneseküllaste, pärimuskultuurist lähtuvate bioregionaalsete mikrokogukondade piires. Nagu võiks ideaalvariandis olla nt ökokogukonnad.

[1] *Ametliku „viletsuse standardi" koostisosadeks loetakse pidev alatoitumus, kasutuskõlbmatu e defitsiitne joogivesi, laste kõrge suremus, puudulikud sanitaartingimused ja elu sõjaolukorras või kesk püsivat poliitilist ebastabiilsust.*

[2] *Sellesse seltskonda kuulunud prof Kalevi Kull on avaldanud vastavad süvaökoloogia printsiibid täiendatud kujul oma kodulehel, vt* zbi.ee/~kalevi/deepecosem.htm.

[3] *Kama, Kaido 2013. Pärimuskultuur kui ellujäämisõpetus. – Akadeemia, nr 12, lk 2115.*

NOORED – PROTESTIDE JA REVOLUTSIOONIDE PEATEGELASED

Emajõe Saadik*

Praegune põgenikekriis on noore mehe nägu. Mitte seepärast, et fotodelt vaataksid vastu täisjõus noormehed, vaid põhjusel, et islamifundamentalismi levik Lähis-Idas on demograafilise plahvatuse tagajärg. Araabia kevad ning ISIS on ühe mündi kaks külge.

Alates hetkest, mil ISIS 2014. aasta juunis Mosuli vallutamisega maailma tähelepanu alla sattus, on ISIS, nüüdseks tuntud ka ainult kui Islamiriik, usutavasti paljude inimeste jaoks kurjuse ja ebainimlikkuse kehastuseks saanud. Sellele aitab kaasa muidugi ISISe enda aktiivne propaganda oma vägitegudele. Sellest ning käesoleva aasta kevadest teravnenud põgenikekriisist johtuvalt on ka meil siin Läänemere idakaldal tõstatunud teravalt diskussioon teemal, kas islamis ja moslemites on midagi spetsiifiliselt teistsugust, et fundamentalistlikud meeleolud ning Allahi ja tema prohveti nimel toime pandud vereteod nõnda esile on kerkinud. Sotsiaalliberaalsete sümpaatiatega inimesed kipuvad taoliste rassilis-kultuuriliste selgituste tõttu piinlikkust tundma ning põhjendavad Lähis-Ida ebastabiilsust lääneriikide imperialismiga – nii sajanditaguse sirgete riigipiiride tõmbamise kui ka viimaste kümnendite sõdade, interventsioonide ja droonirünnakutega. Antud essee jätab kõrvale nimetatud põhjuste analüüsimise, väites, et see kõik on vaid pinnavirvendus ning islamimaailma konfliktsust ja fundamentalistlike ideede levikut saab selgitada demograafiliste eripäradega – noorte inimeste, eeskätt noorte meeste, suure osakaaluga elanikkonnas.

Noored inimesed on oma loomult aktiivsemad, (hull)julgemad, ka juurtetumad, ja seetõttu, tsiteerides Samuel Huntingtoni, „protestide, ebastabiilsuse, reformide ja revolutsioonide peategelased"[1]. Nemad tunnevad tihti vajadust muutusteks ja neil on piisavalt energiat nende esilekutsumiseks. Lisaks on noored mehed just need, kes kasutavad, arvestades nende üldist osakaalu rahvastikus, ebaproportsionaalselt palju vägivalda, olgu see siis kaaskodanike või pelgalt autode ja vaateakende vastu. Kui noorte osakaal ühiskonnas on väike, ei ole neil enamasti piisavalt jõudu põhjalike muutuste elluviimiseks ning piirdutakse väikeste kõnekoosolekute või stiihilise vägivallaga, protestides näiteks NATO, pagulaste vms vastu.

Kuid kui noorte osakaal on suur, on asjaloodki teised. Kekseks mõisteks on siinkohal *youth bulge* või eestindatult noorte pais, mis on saanud oma nime rahvastikupüramiidis esilekerkivast paisust noorte inimeste (enamasti määratletakse neid 15–29-aastastena) kohalt. Näiteks on ajaloolane Herbert Moller toonud välja protestantliku reformatsiooni kui noorteliikumise, mille jõud tugines 15. sajandi lõpul ilmale tulnud suurematele põlvkondadele, kes ei olnud rahul olemasoleva usulis-sotsiaalse korraga. Vanemad generatsioonid selle revolutsioonilise lainega eriti kaasa ei läinud ning Martin Luther, kes ise oli oma teesidega välja tulles 34-aastane, kurtis, et evangeelne sõnum ei taha vanemate inimeste seas levida.[2]

Noorte pais on enamasti siiski uusaegne nähtus, tekkides demograafilise ülemineku käigus, mil ühiskonnad liiguvad eelmodernse rahvastikukäitumise juurest, mida iseloomustavad kõrge sündimus ja kõrge suremus, tänapäevase rahvastikukäitumise juurde, mida iseloomustavad madal sündimus ja madal suremus. See üleminek on universaalne, kuid eri ühiskonnad läbivad selle eri aegadel. Nii ei ole paljud Lähis-Ida ja Aafrika riigid ülemineku lõpp-peatusesse veel jõudnud ega jõua sinna ka lähimas tulevikus. Demograafilist üleminekut iseloomustab see, et suremus (eelkõige laste suremus) langeb enne sündimuse langust. Sellega kaasneva rahvastiku kasvuga, mida nimetatakse tihti ka demograafiliseks plahvatuseks, jõuavad täiskasvanuikka nii absoluut- kui ka suhtarvult ebaproportsionaalselt suured põlvkonnad. Noorte täiskasvanute osakaal kõikidest täiskasvanutest ulatub üle 30–40%, kohati ka üle 50%. Need suured põlvkonnad hakkavad domineerima ka ühiskondlikus elus, nemad määravad ühiskonna temperamendi.

Demograafilise ülemineku pioneerina tekkis Prantsusmaal riigi ajaloo suurim noorte pais juba 18. sajandi lõpul. Sellega on seletatud revolutsiooni ja Napoleoni sõdade jõudu nii Prantsusmaa kui ka kogu Euroopa sotsiaalse korra ja poliitiliste ideede muutmisel. Enamiku teiste Euroopa ühiskondade jaoks saabus noorte paisu tipp 20. sajandi esimestel kümnenditel, mil valitsenud olusid ei pea lugejatele pikemalt avama hakkama. Kuue- ja seitsmekümnendatel tekkis suur noorte täiskasvanute osakaal Ladina-Ameerika ja Ida-Aasia riikides ning kaasnenud konfliktid, revolutsioonid ja riigipöörded panid noorte paisu juba läbinud lääne ajakirjanikke ja politoologe ülbelt küsima, kas Ladina-Ameerika ja Aasia ühiskonnad on kuidagi ebasobilikud liberaalse demokraatia jaoks. Nüüdseks on suurimad noorte paisud tekkinud Lähis-Idas ja Aafrikas ning esile on kerkinud ka samad küsimused islamimaade ja Musta Mandri kultuuriliste iseärasuste kohta.

Muidugi ei vii noorte pais automaatselt vägivallalaineni (või selle puudumine, vastupidi, rahuni), sest on ühiskondi, mis suudavad oma suurte põlvkondade energiat viljakalt rakendada. Majandusteaduses on käibel ka termin „demograafiline dividend", mis tähistab tööealise elanikkonna märgatava tõusu mõju arenevale majandusele. Oma eelkäijatest tunduvalt suuremate põlvkondade ees on aga mitmed „pudelikaelad". Tööpuudus on noorte seas kõrgem igas ühiskonnas, aga kui tööturule astuvad ühtäkki märksa suuremad generatsioonid, on rahvamajanduse võimekus sellele ootamatule muutusele reageerimisel üsna piiratud. Palju sõltub ka majanduse üldisest konjunktuurist. Majandusajaloolane Jaak Valge toob ebasoodsate tingimuste klassikalise näitena Weimari vabariigi aegse Saksamaa: „Noorte täiskasvanute osakaal tõusis Saksamaal väga kõrgeks, sest 20–30 aastat tagasi oli olnud suur sündimus. 1900.–1914. aasta põlvkonnad, suuremad kui kunagi varem, ei olnud sõjas kannatada saanud."[3] Nad sisenesid tööturule vahemikus 1918–1932, mil Saksamaa majandus kannatas hüperinflatsiooni, reparatsioonide ja suure depressiooni all. Nii avastasid need suured põlvkonnad äkki, et üldine sotsiaalmajanduslik olukord ei võimalda neil end teostada, ja nad muutusid vastuvõtlikuks äärmuslikele lahendustele.

Noorte paisu uurijad rõhutavad, et vastupidi tavaarusaamale pole suure vägivallalaine ajendiks vaesus ja nälg, mis tulenevad kasvava rahvastiku põhjustatud survest piiratud ressurssidele. Leivamässud ei vii suurte ühiskondlike vapustusteni, sest nende käigus tekkinud vägivald on juhuslik ja kaootiline. Probleem on ühiskondliku tõusu võimaluste puudumises nende inimeste puhul, kes ei ole näljas, kes on omandanud mõnevõrra haridust, kes on piisavalt individualiseerunud, et tahta ja nõuda enamat. Gunnar Heinsohn on väitnud, et „mida edukamalt edeneb võitlus nälja ja kirjaoskamatusega, seda võitlusvalmimaks muutuvad ühiskonnaredelil edasipüüdlevad noored mehed"[4], kes soovivad staatust ja võimu. Kirjaoskus võimaldab tutvuda uute ideedega ning arendab abstraktse mõtlemise võimet, nõrgendades nii kehtiva ühiskondliku korra legitiimsust. Senine fatalism kaob ning inimestes tekib usk kiirete ning põhjalike muutuste võimalikkusesse.

Nii võib kujuneda välja utopistlik mõtlemine, mis „valib ideaalse ühiskondliku korra oma kõikide poliitiliste tegude sihiks" ja mille ligitõmme tuleb „võimetusest aru saada, et me ei saa luua taevast maa peal", tsiteerides Karl Popperit[5]. Sellise mõttelaadi all kannatavate inimeste jaoks ei ole eesmärk sotsiaalsed reformid ega aeglane progress. Nad usuvad, et neil, erilistel on võime tekitada täielik katkestus eelnevas korrumpeerunud ja väiklases korras. Selle ideaali ees seisab aga vaenlane, kes ei taha oma kurjuse või rumaluse tõttu utopistlikku visiooni jagada. Kuid kui sooviks on ideaalne ühiskondlik kord, siis pühitseb iga abinõu eesmärki. „Kui ma juba olen omaks võtnud niisuguse vaateviisi," on märkinud Isaiah Berlin, „siis on mul täielik voli eirata inimeste või ühiskondade tegelikke soove, türanniseerida, rõhuda ja piinata neid nende „tõelise" mina nimel ja hüvanguks."[6] See viib erakordse vägivallalaineni, antiutoopiani.

Need read kirjutasid Berlin, Riias sündinud ja Peterburis kasvanud ning bolševike eest põgenenud juut, ning Popper, juudi päritolu ja nooruses marksismist lummatud olnud austerlane, mõeldes kommunistidele ja fašistidele, kuid need kehtivad sama hästi ka ISISe eest võitlevate noorte meeste kohta. Paralleel kommunismi ja fašismi ning islamistliku millenarianismi vahel läheb lääne inimeste jaoks tihti kaduma, sest kui esimesi mõistetakse uusaegsete fenomenidena, siis islamiradikaale seostatakse keskajaihalusega. Islamifanatism võib olla küll kultuuriliselt konservatiivne, kuid seoses poliitilis-ühiskondliku korra muutmisega on see revolutsiooniline. Igasugused viited mineviku hiilgusele, mille eesmärk on ins-

pireerida ja motiveerida, olid olemas ka fašismis ja kommunismis. Fundamentalism on religioonipsühholoogi Tõnu Lehtsaare sõnul „eelkõige vormi, mitte sisu kategooria"[7]. Niisiis on teisejärguline tulevikuvisiooni konkreetne sisu. Noortele täiskasvanutele, oma kohta otsivatele inimestele on oluline, et pakutaks identiteeti, kuuluvustunnet ning ülevat missiooni, aidates neil seeläbi ebakindluse, lootusetuse ning mõttetu eksistentsi tunnet ületada.

Ideoloogiad ja äärmuslikud religioonid lahendavad noorte paisu põlvkondade jaoks probleemi, kuna ütlevad, et sa mitte ei tapa, vaid mõistad kohut. „Ja noored mehed tapavad vaga riigi nimel, õiglase riigi nimel, suure riigi nimel," taas kord Gunnar Heinsohni tsiteerides.[8] Koos noorte paisude kadumise ja ühiskondade „hallinemisega" kaob ka utopistliku mõtlemise ja selle tagajärgede mõju kuhugi ühiskonna paremaks kohaks, samas kui 2012. aastal arvas nii 72%. Lähis-Ida noored on demokraatia suhtes skeptilised. 39% usub, et „demokraatia ei saa iial Lähis-Idas töötada" ja 25% ei oska hinnangut anda. Olulise märgina on just noored tuneeslased, kelle kodumaal on demokraatia siiski püsima jäänud, ühed skeptilisimad. Pessimismi peamiseks põhjuseks on ilmselt see, et noorte tööpuudus nii Tuneesias kui ka araabia maailmas üldse on ainult kasvanud, olles Lähis-Ida ja Põhja-Aafrika regioonis konkurentsitult kõrgeim maailmas. Selge on ka see, et arenenud tööstusriikidel ei ole võimekust neid sadu miljoneid rahulolematuid noori edukalt endasse absorbeerida. Niisiis enne kui demograafiline üleminek ka Lähis-Idas ja Sahara-taguses Aafrikas lõpule jõuab, seisab meie ees veel meeleheite, ebastabiilsuse, utopistliku mõtlemise ja selle tagajärgede ajastu.

Araabia kevad tõi noored tuneeslased 2012. aastal Siliana tänavatele, kus rahutused kujunesid kiiresti vägivaldseks. Foto: Collin Anderson (CC)

äärealadele, nagu see on juba juhtunud Euroopas. Samuel Huntington ennustab, et (tema terminoloogiat kasutades) „moslemisõdade ajastu" lõpeb koos noorte paisude taandumisega juba 10–20 aasta pärast.[9] Aafrikal läheb aega kauem.

Tõsiasi, et edasiliikumine demograafilise ülemineku lõpu suunas aitab kaasa turvalisema ja rahulikuma maailma tekkele, ei tohiks muuta meid valvetuks eesseisvate probleemide suhtes. Demograafilise ülemineku perioodi varem sisenenud ühiskondades langes suremus aeglasemalt, kuna kõik seda soosivad ravimid ja praktikad ei olnud ülemineku alguseks veel leiutatud. Arengumaad saavad aga maitsta Euroopa kogemuste vilju ning seetõttu on ka suremus seal järsemalt langenud, kaasnev rahvastikuplahvatus on olnud suurem. Praegu Lähis-Ida ja Aafrika ühiskondades tekkinud noorte paisud on suurimad maailma ajaloos. Erinev on ka migratsiooni roll hiljem üleminekustaadiumisse sisenenud ühiskondade jaoks. Kui eurooplased suutsid koloniseerimise käigus 8–9-kordistada nende käsutuses oleva maa hulka, mis oli „vabastatud" pisikute ja tulirelvade dünaamilise duoga, siis seda võimalust hilistel „ärkajatel" enam pole. Väljarände tähtsus ühiskondlikke pingeid alandava ventiilina oli Euroopa jaoks tõesti suur. Esimesele maailmasõjale eelnenud saja aastaga lahkus Euroopast üle 60 miljoni inimese ehk rohkem kui 20% 1850. aasta populatsioonist.[10]

Ka araabia kevade pakutud lootus liberaalse demokraatia võidukäiguks, alternatiivina fundamentaalsele islamile, on suremas. Nii näitab 2015. aasta araabia noorteuuring[11], et vaid 38% vastanutest peab araabia maailma araabia kevade järel

[1] *Huntington, Samuel 2003. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, lk 117.*
[2] *Moller, Herbert 1968. Youth as a Force in the Modern World. – Comparative Studies in Society and History, (10) 03, lk 237–260 (237–240).*
[3] *Valge, Jaak. Kommunismi ja natsionaalsotsialismi ligitõmme, ettekandetekst.*
[4] *Heinsohn, Gunnar 2006. Söhne und Weltmacht: Terror im Aufstieg und Fall der Nationen. Berlin: Verlag AG, lk 17–19.*
[5] *Popper, Karl 1986. Utopia and Violence. – World Affairs, (149) 1, lk 3–9 (4, 7).*
[6] *Berlin, Isaiah 1998. Vabaduse kaks mõistet. – Valik esseid. Tallinn: Hortus Litteratum, lk 29–122 (56–57).*
[7] *Lehtsaar, Tõnu 2009. Usulisest fundamentalismist. – Usuteaduslik Ajakiri, nr 2, lk 19–31 (19).*
[8] *Intervjuu Gunnar Heinsohniga 2015. Wo es zu viele junge Männer gibt, wird getötet. – Neue Zürcher Zeitung, 12.10.*
[9] *Huntington, Samuel 2003. America in the World. – The Hedgehog Review, (5) 1, lk 7–18 (13–14).*
[10] *Chesnais, Jean-Claude 1992. The Demographic Transition: Stages, Patterns and Economic Implications. Oxford: Oxford University Press, lk 152.*
[11] *7th Annual ASDA'A Burson-Marsteller Arab Youth Survey, lk 7–9.*

` *Emajõe Saadik on Tartu Ülikooli Rahvusvaheliste Suhete Ringi (RSR) liikmete loodud pseudonüüm, mille alt kirjutatakse ühisloominguna valmivaid välispoliitilisi teemasid käsitlevaid artikleid.*

ESTCORP

tule viku seire & aren duset tevõte

Analüüsid

Stsenaariumid

Visioonitööd

Strateegiad

Loengud

Juhtimine

WWW.ESTCORP.EU

PILDIKESI PARIISIST (JA MUJALT). ROLAND BARTHES'I FRAGMENTAARIUM

Neeme Lopp

Kõik Roland Barthes'i puutuv on praegu eriti aktuaalne, sest 12. novembril tähistatakse selle mõjuka mõtleja 100. sünniaastapäeva. Käesolev Barthes'i fragmentaarium on küllap bartheslik: fragmentaarne niikuinii, aga ikkagi tervik, lõpu ja algusega, juhtides meid mingisugusel neemelopilikul subjektiiv-objektiivsel (positiiv-negatiivsel) moel läbi Barthes'i elu ja kirjutust (*écriture*) saatvate erinevate märksõnade rägastiku.

BAYONNE

Roland Barthes'i sünnilinna nimi on Bayonne. See on väike Lõuna-Prantsusmaa provints Püreneede ja Atlandi ookeani vahel. Ka Ameerika koomiksi „Ernie" tegelased tegutsevad peamiselt Bayonne'is, aga see ei ole muidugi seesama, vaid linn New Yorgi külje all. Barthes'il pole tolle Bayonne'i ega koomiksiga muidugi mitte midagi pistmist, ehkki ei saa täielikult välistada, et mingil meeltesegadushetkel oma Ameerika-reisi käigus ta sinna võis ju sattuda (tõsi, see on väga ebatõenäoline). Milleks seda siis mainida? Sest selline erinevate registrite segiajamine oleks Barthes'ile kindlasti mõnu pakkunud, teda intellektuaalselt kõditanud. Tekst on igast otsast avatud, ühelgi keelel ei ole siin teise ees täielikku kaitset. Ämblikku ei ole, kirjutusevõrk koob ennast ise.

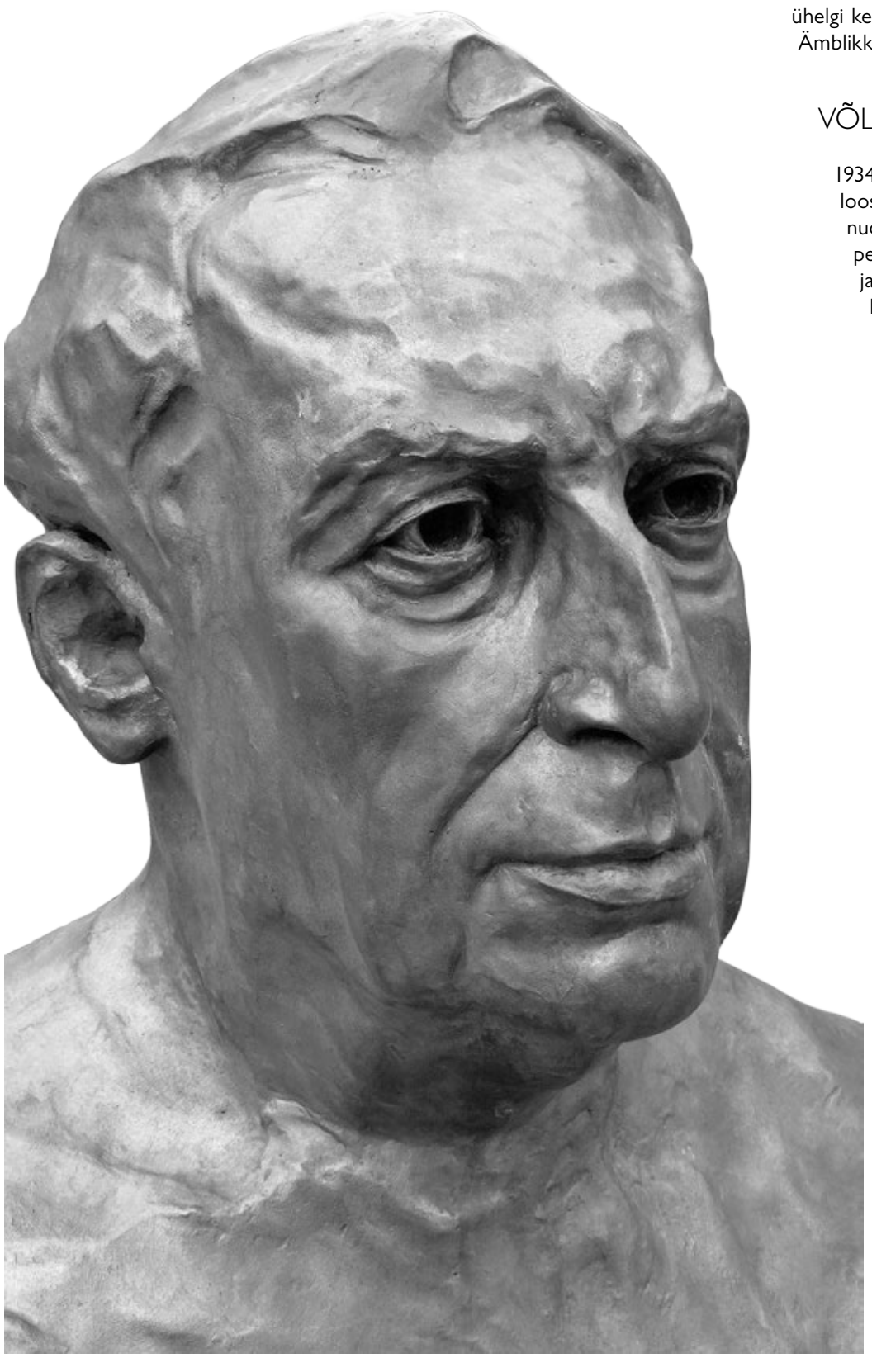

Roland Barthesi büst, autor Christine Larivière. Foto: Roland Godefroy (CC)

VÕLUMÄGI

1934. aastal diagnoositakse Barthes'il tuberkuloos ning see haigus vormib kogu tema ülejäänud elu. Esmalt tõmbab see muidugi kriipsu peale tema seni ladusalt kulgenud õpingutele ja tulevikuplaanidele. Aastad 1934–1935 ja 1942–1945 veedab ta paari lühema pausiga mägedes sanatooriumis. Soovides pidevalt õpingute juurde naasta, on ta hoopis – nagu Hans Castorp – palju pikemalt, kui algul planeeritud, mägedesse otsustamatuse seisundisse aheldatud. Kuigi need aastad olid tema jaoks väga frustreerivad, ei ole välistatud, et just sel ajal kogetud üksildus, *nothingness* ja silmitsiolek surmaga päästsid ta keskpärasest akadeemilisest karjäärist, milliseid on sellises suures riigis nagu Prantsusmaa oh kui palju.

DIREKTORI NAINE

Kord tahtis ta toakaaslane sanatooriumis magada lahtise aknaga. Barthes, kes oli teistest raviasutuse asukatest keskmiselt paar aastat vanem, olevat protesteerinud sõnadega „ma olen vana ja haige mees". Sõna levis ja Barthes sai sanatooriumis endale hädaldaja kuulsuse. Kuid üldiselt peeti tast ikkagi lugu, asjaolu, mille juures võis muidugi oma mõju olla ka kuulujutul, et tal olevat afäär asutuse direktori naise, Madame Lardanchet'ga. (Ma ei saa seda siin tõestada ega ümber lükata.)

LIPIKUD

Polnud juhus, et just sanatooriumis, pikemaajalisest keskendumisest pidevalt ilmajäetuna, tööd pidevalt alustades ja katkestades, kujundas ta välja enda kirjutusmeetodi. Barthes'i töömeetod oli järgmine. Ta täitis väikesi postkaardisuurusi lipikuid märkmetega ning organiseeris neid siis erineval moel, kuni leidis sobiva struktuuri. Nii tekib jada fragmentidest, mis lõppevad enne, kui jõuavad õieti alatagi. Need fragmendid moodustavad võrgustiku ja see võrgustik ongi teose struktuur. Barthes'i biograaf spekuleeris, et Barthes'ile meeldisid algused, tekstikirjutamise esimesed sammud, ning paljundades fragmendist fragmenti neid momente, paljundas ta seda, mis oli tekstis tema jaoks privilegeeritud. Ka Priit Pedajas väitis kunagi, et talle on just lavastuste algused väga olulised – see, kuidas kogu tajurežiim käima pannakse. Lõpud lahendavad ennast iseenesest.

KÕVERPEEGEL

Barthes'i „Mütoloogiad" (1957), esseed, mis ilmusid paari varasema aasta jooksul ükshaaval ajakirjas Les Lettres nouvelles, on laialdaselt tuntud ka kui väikekodanliku elustiili ja tarbimisharjumuste kriitika. Barthes näitab, kuidas väikekodanlikus kultuuris osalejad (seega paljuski ka tema lugejad) on pimedad seda maailma toestavate ideoloogiliste tähenduste suhtes, mida nad tajuvad täiesti loomulikena. Barthes'i analüüsid on vaimukad ja täpsed, kuid ta jätab mainimata ühe olulise nüansi, mis tema kriitikat õõnestaks. Kahtlemata on inimesed pimedad. Kuid nad peavadki seda olema, et neid veidrusi nautida. See ongi ideoloogia toimemehhanism. Ideoloogilised tähendused peavadki jääma varjatuks, et nauding oleks võimalik. Paljasta varjatud ideoloogia ja mõnu kaob kui tuules hõljuv tuhk. Sarnaselt on Barthes pime omaenda „kõrgkodanliku" elustiili detailide suhtes, mida on võimalik näidata vähemalt sama veidratena. Kõik need snooblikud praktikad ja rituaalid. Barthes ehitab tõtt paljastava kõverpeegli, kuid on piisavalt kaval, et ise sinna mitte vaadata.

SEMIOLOOGIA JA KEELETEADUS

Selle ümber, kuidas Barthes jõudis märgiteaduse juurde, on mingi segadus. Oma sõnutsi luges ta Ferdinand de Saussure'i esimest korda „Mütoloogiate" kirjutamise aegu. Tema sõprade Algirdas Greimasi ja Charles Singevini väitel tutvus ta Saussure'i ideedega aga juba aastatel 1949–1950 Aleksandria ülikoolis töötades. Igatahes hakkas ta järjest enam tajuma, et teadus märkidest ja nende toimimisest võiks olla see, mis võimaldab muidu üksnes hinnangulisse keelde takerduval väikekodanluse kriitikal areneda relvitustavaks teaduseks. See ei tähendanud aga, et märgiteadus oleks kuidagi keelest väljaspool või sellest algelisem. Barthes'i obsessioon keelest oli tugevam. Semioloogia, leidis Barthes, on üksnes

osa veel üldisemast keeleteadusest (mitte keeleteadus osa semioloogiast, nagu arvas Saussure). Erinevad keeled ümbritsevad meid igal pool ning on omavahel pidevas võitluses kuni lõpmatuseni.

NAISTEMOOD

Võib tunduda kummaline, et Barthes, keda naised seksuaalselt ei huvitanud, valib ühe oma mahukaima uurimuse, raamatu „Moe süsteem" (1967) objektiks naistemoe, täpsemalt keele, mida sellest kõneldes kasutatakse. Kuid naise keha on sellest uurimusest tegelikult täielikult puudu, riided, mille tähenduslike detailide koreograafia moodustab moelausungeid, ripuvad deseksualiseeritud nukkude seljas. Need kehad ise on ilma ajaloo ja ihata, kõnelevad ainult tähenduslike detailide erinevused. Barthes'i tegelikuks ihaks selle raamatu puhul ongi semioloogiline süsteem kui meetod ning kui ta selle raamatuga tolle iha rahuldab, ei pöördu ta hiljem enam ühegi kindla alussüsteemi poole teksti metodoloogilise alusena.

KLAVER

Küll elas Barthes ise väga organiseeritud elu. Näiteks mängis ta iga päev teatud kellaajal klaverit (see kuulus tema antvärklike rituaalide hulka). Eriti meeldis talle Schumann, just tolle muusika lihtsuse pärast, mis läks kokku Barthes'i ettekujutusega eetilisest hingesuurusest. Ta vastandas Schumanni Chopinile (Nietzsche lemmikhelilooja), kellele ta heitis ette tarbetut keerukust ja tehnikameisterlikkust. Muusika, mida Schumann suurepäraselt kehastas, pidi olema selline, mida igaühel, teisisõnu temal, oleks võimalik järele mängida. See pidi olema olemuslikult väljaspool aega ja ruumi (selle väite korjavad hiljem üles Deleuze ja Guattari oma raamatus „Tuhat platood"). Justkui „päevinäinud tiibklaver uhkelt üksinda keset kõrbe", nagu laulab Jüri Homenja.

PEPS HÄRRASMEES

1960. aastate teisel poolel kuulus Barthes kindlasti intellektuaalsesse avangardi, ta oli „noorte filosoof". Just tol ajal jutlustas ta autori surma ja keele lõpmatust. Seoses 1968. aasta Pariisi mairahutustega tekib siin aga kummaline vastuolu. Barthes ei sallinud absoluutselt sedalaadi võitlusi, mis võtsid rahutuste vormi. Ta eelistas võitlusi klassiruumi vaikuses. Ühelt poolt olid need väljaastumised tema meelest ise väikekodanliku juurega, paljastades noorte põlvkonna nartsissismi. Teisalt lööb siin temas välja peps härrasmees, kellele ei meeldi kära ja muutused. Sotsiaalse koe ajutisi kaduvaid veidrusi tuli käsitleda küll märkidena, et elegantselt näidata, mida ühiskond nende kaudu enda kohta paljastab. Kuid näitamisega asi piirduma pidigi, neid tähendusi ei tulnud vabastada, et ühiskondlik *status quo* ümber lükata. Mõtleja pidi jääma vandlitorni, mis tema kriitilist positsiooni veelgi kindlustaks, ta ei saanud oma keha, oma isiksuse tervikut mängu panna. Üliõpilased niimoodi muidugi ei mõelnud ja tegid Barthes'i üle nalja ning Barthes tundis ennast üliõpilaste poolt hüljatuna.

KARE TEKK

1968. aasta sündmuste järel hakkab jahenema ka Barthes'i suhe keelde. Ta tajub, et „keelte vaba mängu" asemel, mis ühiskondlike keelte segunemise tulemusel peaks tekkima, kuuleb ta ikka ja üha autoritaarsemat väitmiskihku ja karjameelset kordamisiha. Ning see on keele enda seadus: *keel ise on fašistlik, on tervikuna üldkehtiv sunnivorm*, nagu Barthes sõnab oma Collège de France'i inauguratsiooniloengus. Ma saan kõnelda üksnes seda, mis keeles on juba *laokil*. See automatism ja ettemääratus tundus Barthes'i tüütavat ja isegi hirmutavat. Keel, mis oli ikka tundunud kõige turvalisema pelgupaigana, oli nüüd järsku *rippu jäänd kui üle voodiääre tekk*.

ŠARLATAN

Oma elu lõpupoole hakkas Barthes kahtlema, kas ta üldse oli midagi kunagi teadnud. Ta oli küll rääkinud väga paljudel teemadel alates marksismist kuni lingvistikani, kuid tundis, et ei vallanud ühtegi neist süvitsi. Ta oli rohkem intuitsiooni-inimene, lõimis teooriaid oma kirjutusse selle järgi, kus need kõnekad tundusid, ega järginud ühtegi neist metoodiliselt. Kuigi talle meeldis väga süstematiseerimine, ei meeldinud talle ükski suur ja lõplik süsteem. Kas polnud ta siis šarlatan? Kirjanik ja sõber Alain Robbe-Grillet lohutas teda: „Muidugi oled sa šarlatan, sest iga tõeline kirjutaja on šarlatan."

PLAYBOY

Barthes'i üks hilisem raamat „Ühe armudiskursuse fragmendid" (1977) tõi talle ootamatu kuulsuse. Muuhulgas soovis temalt intervjuud ajakirja Playboy Prantsuse väljaanne, kus jutuks tulid peamiselt tema füüsiline väljanägemine, vorm ja dieet. Olles olnud nooruses äärmiselt kõhn – lausa nii kõhn, et ta lükati sõjaväekomisjonis tagasi –, räägib ta, et mäletab väga täpselt seda hetke, kui ta hakkas paisuma – haiglavoodis Šveitsis. See visuaalne kujutluspilt astub dialoogi kujutluspildiga Kafka „Metamorfoosi" algusest. Kuid erinevalt Gregor Samsast, kes ärgates rahutust unest märkas, et ta on muutunud oma voodis suureks prussakaks *omaenda üllatuseks*, lasi Barthes sellel juhtuda *teadlikult*, sealsamas voodis. Me võime seda tõepoolest visuaalselt ette kujutada, Barthes paisumas, üksi, haiglavoodis, tekk rippumas üle voodiääre...

EMA, LUUK

Barthes'il oli teatavasti oma emaga väga eriline suhe. Juba aastavanusena kaotas ta oma isa ja jäi vahelduva eduga elama koos emaga kuni tolle surmani (Barthes oli siis 61-aastane). Seejuures polnud neil kunagi ühtegi tüli, nad ei suhelnud üleüldse sellisel tasandil, kus vastuolud saanuksid tekkida. Nad suhtlesid üksnes „keele kerglase tähendusetuse" pinnal, mis kujutas enesest armastuse enda ruumi, mida pole võimalik ratsionaliseerida. „You can't use a bulldozer to study orchids," nagu ütleb Saussure The Magnetic Fieldsi laulus „The Death of Ferdinand de Saussure". „Ma pole kunagi näinud puhtamat armastust," ütles selle kohta Greimas. Ometi olid Barthes'il vajaliku distantsi saavutamiseks olemas oma nipid. Kui Barthes ja ta ema said Pariisis Rue Servandonil isikliku korteri, paigaldas Barthes korteri ja selle kohal asuva tööruumi vahele luugi – et kui tal pole tuju alla korterisse tulla, saadab ema kõik vajaliku (toit, kirjad jms) talle korviga selle augu kaudu üles. Nii olid nad omavahel eraldatud, olles ometi koos. Kui aga eraldus muutus totaalseks ja ema 1977. aastal suri, jäi Barthes'ile alles üksnes paljas elu, elu ilma kvaliteedita, mille käigus oli tal oma sõnutsi oodata vaid enda ainulist, mittedialektilist surma.

ÕED BRONTË'D

Selgus muidugi, et see mittedialektilise surma ootus võib reaalses elus osutuda esmalt üsnagi dialektiliseks. Pärast ema surma oli Barthes sotsiaalselt väga aktiivne – käis õhtusöökidel, hakkas kirjutama taas ajalehekolumni, pidas loenguid, osales raadiosaadetes. Muu hulgas mängis ta ka André Téchiné filmis „Õed Brontë'd" (1979) William Makepeace Thackeray rolli. Ta on seal justkui puunukk. Režissööri sõnul ei meeldinud Barthes'ile üldse kaadris liikuda, juhul kui see polnud äärmiselt kodeeritud ja kontrollitud. Nagu Brechti teater või jaapani kabuki. Filmimeedium ei pakugi talle huvi, ta ütleb, et see tüütab teda. Film on liiga voolav ja püsitu, selles puuduvad tema jaoks katkestused, fragmendid, hetkelised sähvatused.

SURM, VIIMANE PILT

Kuid üsna varsti pärast seda, 1980. aasta veebruaris jääb Barthes Pariisis oma toonase töökoha Collège de France'i ees pesumajaauto alla ja sureb kuu aega hiljem haiglas. Täpselt kuu aega varem on trükist tulnud tema viimane raamat „Camera lucida" (mis ilmus just eesti keeles), kus surm on kesksel kohal. Täpsemalt on see raamat inspireeritud ühest Barthes'i ema surma järel leitud fotost, Barthes laiendab aga leina paatose kogu fotograafiale. Kuid asjaolu, et Barthes ka ise peatselt sureb, põhjustab tagantjärele kummitusliku miraaži, nagu see raamat oleks juba algusest peale markeeritud kahe – Barthes'i ema ja tema enda – surma poolt, jäädes nende kahe vahelisse eristamatusse pendeldama. Nagu olnuks surm teda tolle raamatu ridade vahel juba ootamas.

Bibliograafia

Barthes, Roland 1975. Roland Barthes par Roland Barthes. Paris: Seuil.

Barthes, Roland 2000. Semioloogiline seiklus. – Vikerkaar, nr 1, lk 58–62.

Barthes, Roland 2002. Autori surm: valik kirjandusteoreetilisi tekste. Koost. Marek Tamm. Tallinn: Varrak.

Barthes, Roland 2004. Mütoloogiad. Tallinn: Varrak.

Barthes, Roland 2010. Mourning Diary. New York: Hill and Wang.

Barthes, Roland 2015. Camera lucida: märkmeid fotograafiast. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus.

Calvet, Louis-Jean 1995. Roland Barthes: A Biography. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.

*Grace, Bud 1988–... Ernie [*comic strip*]. King Features Syndicate.*

Homenja, Jüri 2000. Hommennium II. Records 2000.

Krull, Hasso 1988. Pihlakate meri. Tallinn: Eesti Raamat.

Lavastajaraamat: 12 intervjuud Eesti lavastajatega. Toim. Reet Neimar ja Mati Unt. Tallinn: Eesti Teatriliit, EMA Kõrgem Lavakunstikool, 2001.

The Magnetic Fields 1999. 69 Love Songs. Merge.

Noudelmann, François 2012. The Philosopher's Touch: Sartre, Nietzsche and Barthes at the Piano. New York: Columbia University Press.

On Signs. Ed. Marshall Blonsky. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1985.

Photography Degree Zero. Ed. Geoffrey Batchen. London, Cambridge (Mass.): The MIT Press, 2009.

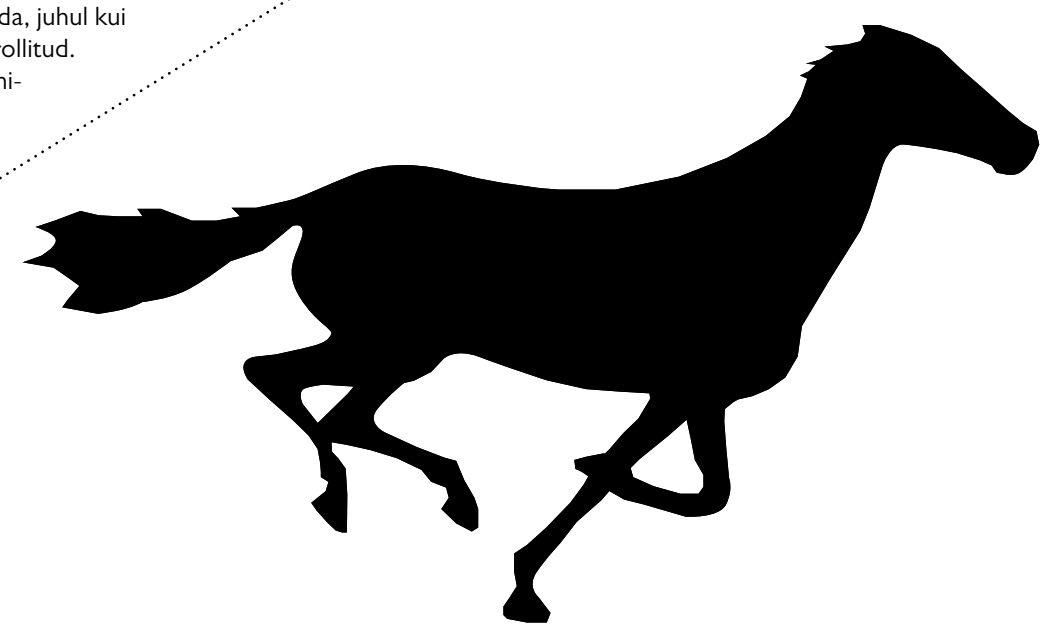

18.–22.11.2015
anima.ee

UUS EESTI BIIT

MISHA PANFILOV SOUND COMBO

Foto: Ksenia Mätuzova

Gagarini kosmoselend, Neil Armstrongi esimene jalajälg kuul, raudse eesriide taga küpsenud aegumatud *funk*'i-rütmid – nendest lähtepunktidest kogutud inspiratsioonist on traageldatud osavalt kokku bändi Estrada Orchestra ridades ning YouTube'i kanaliga Funked Up East tuntust kogunud Misha Panfilovi värskeim muusikaline kõrvalehüpe.

Kust tuli initsiatiiv panna Estrada Orchestra kõrval alus oma sooloprojektile?
See seeme oli külvatud juba ammu enne seda, kui mõte Estrada Orchestrast üldse sündiski. Sel ajal, kui ma viis aastat psühhedeelset *indie*-roki bändi Kuklachew & The Space Cats tegin, pidasin nii-öelda muusikapäevikut. See tähendas ühe aasta jooksul igal nädalal uue kompositsiooni lindistamist, hõlmates kõiki ideid, mis erinevaid instrumente ning mittemuusikalisi objekte kasutades mulle pähe tulid. Selle idee võtmefiguuriks oli Frank Zappa ja eriti tema album „Lumpy Gravy". Vinüülisõltlasena pole mind mõjutavate žanrite spektril lõppu: bossanoovast helikollaažini; enamasti afroameerika ja Moogi varajane elektrooniline muusika. Estrada Orchestrat tehes hakkasin ma rohkem stuudios töötama ning seetõttu oli mul võimalus salvestada enam-vähem kvaliteetseid helisid. Esinemised koos andekate muusikutega ning meie debüütalbumi produtseerimine andsid mulle samuti enesekindlust enda asjaga alustada.

Kuidas kirjeldaksid oma muusikat kellelegi, kes Misha Panfilov Sound Combot veel kuulnud ei ole?
Laseksin pigem lugudel enda eest rääkida. Ma arvan, et see kõlab nagu tugevate biitide ning õhuliste kosmoslike süntesaatoritega filmimuusika. Hot Peas and Butta kirjutas selle kohta midagi taolist: „Peaaegu *soundtrack*'ide territooriumile langev, kuid siiski tantsupõrandasõbralik muusika, mis oleks võinud kõlada mõnes Gerry Andersoni „Space: 1999" osas."

Lugude pealkirjades on selge viide sellele, et sind on inspireerinud kosmosetemaatika. Mis suhe sul selle valdkonnaga on?
Mind paelub 50ndate ja 60ndate kosmoseavastuste periood. Kõigepealt Sputnik ja Gagarin, seejärel Armstrong. Kosmos on midagi müstilist ja praeguse ajani küsimusi tekitavat, kuid mõistatuslikkus loob alati põnevust ja tõmbab enda poole. Ma arvan, et Herman Poole Blount (*USA muusik Sun Ra* – M.M.) mängis selles samuti oma rolli.

„Planetarium" anti välja Detroiti plaadifirma Funk Night Recordsi alt ning on leidnud oma tee ka Jaapanisse ja Austraaliasse. Kuidas teie teed FNRiga ristusid ning milline on olnud senimaani tagasiside?
Detroit on üks maailma muusikapealinnu. See on Motown, *proto-punk*'i skeene (koos MC5 ja The Stoogesiga), 80ndate *house* ja *techno*. FNR jäi mulle kõrvu oma metsiku toore kõla ja rahvusvahelisusega. See juhtus kuidagi loomulikult. Meist said FNRi omaniku Frank Rainesiga juba esimesest hetkest tõelised hingesugulased. Ma arvan, et oli õige aeg õigeteks otsusteks.

Tagasiside on olnud seni positiivne. Enne kui see siin raadioeetrisse jõudis, mängiti seda Austraalias! Eesti DJd ja raadiosaatejuhid on selle üles korjanud, nii et tundub, et inimestele meeldib.

Kust pärineb su vaimustus vana idabloki muusika vastu ning millised selle ajastu artistid on inspireerinud „Planetariumit"?
50ndatest 70ndateni tehtud muusika on aus ja elav. See puudutab ja jätab harva külmaks. Mulle meeldib vanade salvestiste lihtsus, loeb kõigest idee: kui sa tead, mida sa heliliselt tahad saavutada, kõlab see lõpuks alati hästi.
Põhimõtteliselt on nad kõik mind mingil määral inspireerinud. Kui me räägime aga konkreetselt „Planetariumist", siis kõige enam ehk Kasahstanist pärit ansambel Medeo oma filmilike meloodiatega või Lääne-Saksamaa muusik Peter Thomas kosmoslike *funk*'i-rütmidega.

Mis plaanid on sul Misha Panfilov Sound Comboga tulevikuks?
Ma ei taha palju ette ära rääkida, aga enne aasta lõppu on midagi tulemas. Jätkuvad *funk* ja *space disco* oma veidrustega ning lisaks on ühe kohaliku leibeli, mida juhib Joosep Hermaste, alt tulekul EP minu elektroonilise *library music*'uga. Joosepi vend Jörgen Hermaste tegi muide ka MPSC *master*'i.

Küsis Mariliis Mõttus

Pane kõrv peale: soundcloud.com/bluetrianglewaves

DJ-ANKEET

ALARI ORAV

Foto: Aleksander Kelpman

Tallinn Jäck City kollektiiv on viidanud ühe peo kirjelduses Alari Oravale kui Eesti tantsumuusikaskeene ühele staažikaimale plaadikeerutajale, kes 90ndate Tallinna kangialustes juba siis plaate mängis, kui nii mõnigi meist alles plaksutama õppis. Ja tõsi ta on. Juba 1995. aastal esimesed vinüülid kokku ostnud mees pole senini DJtamist unarusse jätnud. Iga päev disainimaailmas ning reklaamifirmas AKU tegutseva Orava nimi torkab peoplakatitel endiselt silma ning lisaks laenab ta oma aega iga nädal koos Erkin Antovi ja San Antonioga veetavale R2 saatele „Jazzitup".

Debüüt: August 1995, kurikuulus Puhke tänava majapidu. Olin just välismaalt mõne vinüüli ostnud ja see avas kohe tee DJ-pulti. Kahjuks jõudsid minust ette paarkümmend pumppüssidega politseinikku, kes peo väga resoluutselt ära lõpetasid. Vähemalt ei pidanud ööd soolaputkas veetma nagu hea sõber Vadya Lahari.

Muusikas oluline: Oluline on see, mida ei ole. Parim muusika suudab teha suuri asju väga väheste vahenditega.

Muusikas ebaoluline: Perfektsus, reeglid, ajaga kaasas käimine, kindla peale minek, tantsupõranda potentsiaal, kellegi arvamus.

Mida mängin: Praeguseks olen ikkagi kõigepealt kollektsionäär ja alles siis DJ. Otsin ja ostan pigem asju, mis on kännu all peidus. Plaadipoes pole vist kasti või riiulit, mida mingil juhul ei puutuks – ausalt kadestan tüüpe, kes suudavad 1–2 stiiliga piirduda. Viimasel ajal vaimustavad eriti trinidadi disko, Aafrika analoogsündid, 80ndate alguse *dub*, itaalia seitsmetollised veidrused ja *northern soul*. Plaate mängides üritan kokku panna nii palju erinevaid asju, kui kontekst ja publik võimaldavad. Riskima peab, eksimine on hea.

Eredamad mängumälestused: Loe kõigepealt Müürilehe varasemast ankeedist Drummie vastuseid. Häguselt meenub üht-teist veel. Pidu kunstiülikooli saalis, kus bassikõlarist lõid leegid välja. Uue Maailma festivali järelpidu Kukus – lõpuks tilkus kõikjalt nii palju higi, et vinüüle ei saanud enam mängida. See hetk Müürilehe festivalil, kui esimene *jungle*'i lugu peale läks.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Drummie mind oma pulma mängima ei kutsunud, siiani olen solvunud.

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Seal on ruumi 200–300 inimesele, puidust tantsupõrand, väga naturaalne, selge ja soe *sound* ning piisavalt tualettruume. See koht asub praegu veel vaid unistustes.

***Guilty pleasure*:** Olen hakanud *second hand*'ides salaja klassikalise muusika plaate uurima.

Alt üles vaatan: Hea DJ pannakse kokku kolmest komponendist, selles järjekorras: muusikavalik, tantsupõrandatunnetus, tehnilised oskused. Raul Saaremets, DJ Anonymous ja DJ Drummie on kolm meest, kellelt olen siiani kõige rohkem õppinud.

Viis klassikut:
12WIP 6505
MET009
MS-6
UN 108
W-12076

Viis hetkekummitajat:
Christy Essien Igbokwe „Ku Saura Re Ni"
Mamman Sani „Ya Bismillah"
Ara Koufax „Brenda"
Nappy Mayers „Let Yourself Go (Version)"
Orient Express „Everybody Needs It"

Tehnilist: Maailmas, kus muusika kättesaadavus on mõõdetav sekundites ja uute DJde juurdekasv eksponentsiaalne, aitab vinüül minu jaoks pilti veidi selgemana hoida. Kummalgi pool pulti pole veel kogenud, et ükski teine formaat peale mugavuse ja rahalise kokkuhoiu mingeid eeliseid pakuks. Pigem vastupidi. Ehk kui sõprade pulmad ja eriüritused kõrvale jätta, siis mängin ainult asju, mis mul vinüüli peal olemas on.

Lõppsõna: Hoidke oma kõrvu.

Kuula meie veebiväljaandest ka Alari Müürilehele tehtud miksteipi või pane kõrv peale aadressil r2.err.ee/l/jazzitup.

Kannelseelikud – Kassikuld
(2015)

Kuulas: Tristan Priimägi

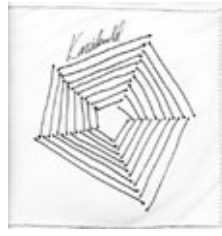

„Kannelseelikud on koonusekujulised kunstmuusika pillid, millel musitseerivad Anett Demjanov ja Marita Lumi", seisab muusikalise kollektiivi Kannelseelikud näoraamatu leheküljel. Marita Lumi nimi on mõnele ilmselt juba tuttav bändist Allinn, ja olgu öeldud, et sarnaselt Allinnaga suudab ka Kannelseelikud pakkuda heas mõttes keskmisest ettearvamatumat muusikat, mis tõuseb teatud hetkedel ikka täieliku elamuseni.

Kannelseelik on Marita enda väljamõeldis, mille puhul on põhimõtteliselt tõmmatud seeliku peale mängitavad keelpillikeeled. Kõla poolest meenutab see kõik umbes seda, kui Joanna Newsom läheks nüüd Sonic Youthi üheks lisaliikmeks. Newsomit meenutab tugevalt ka mõne loo vokaal („I Am Sitting on the Street"). Mul on selliste pooleldi kunstiprojektide moodi muusika suhtes enamasti suured reservatsioonid, sest tihti kipub muusika asi-asja-pärast-ideede ja eneseimetlemise varjus teisejärguliseks jääma. „Kassikuld" on aga muusikaliselt otsiv psühh-folgi plaat, mis oleks huvitav ka ilma seelikuteta. Nii et see siin pole laadatrikk, vaid adekvaatne vahend muusikaliseks eneseväljenduseks. Kohati vajub plaat enesekaemuslikesse mõtisklustesse, mis kõlavad, nagu mõnes Oskar Lutsu raamatus oleks mängutoos käima ununenud („Ema süda"), teistel hetkedel tõuseb see hullunud teadlasgeeniuse sihikindlusega esile manatud *tribal*-rütmideni, mida kuulates tahaks ka ise lahti ja minna lasta („Kaksikvibratsioon"). Kui Kannelseelikud ja Eeter on nüüd uued folginäited, tunnen ma end eesti kultuuri püsimajäämise küsimuses üsna turvaliselt.

Foto: Vilnius Music Week pressifoto

VIHJE

Kel novembris Leedu poole asja, võib saada rikkamaks nii mõnegi uue muusikalise elamuse võrra, sest 19.–21. novembrini toimub neljandat korda *showcase*-festival Vilnius Music Week. Vaata lähemalt: *musicweek.lt*

Misha Panfilov Sound Combo – Planetarium 7"
(Funk Night Records, 2015)

Kuulas: Joosep Olop

Käisin hiljuti sõbra sünnipäeval, kus üks neiu küsis teistelt, mis ajastus nad tahaksid elada. Natuke nagu kulunud küsimus või mõttemäng, kuid nüüdisaegses popkultuuris näib see olevat keskne teema. Käesolev vinüül „Planetarium" on hea näide sellest, mida muusikakriitik Simon Reynolds nimetab retromaaniaks. Lühidalt öeldes on retromaania püüd uuesti üle teha või leida minevikust midagi uut.

Peale selle, et Misha Panfilov on muusik, on ta ka melomaan, kes kogub Nõukogude Liidus välja antud ning nüüd juba rariteetideks saanud *funk*'i, džässi ja disko plaate. Paremaid leide riputab ta üles oma YouTube'i kanalile Funked Up East, nii et kui te tahate teada, kuidas kõlab näiteks sovetiaegne kasahstani *psych folk*, siis sealt leiab seda ja palju muudki eksootilist.

Panfilov ise gruuvib heliliselt ning albumi nimele vastavalt komeetide ja planeetide vahel. Pillub üheaegselt sädemeid ning valab lood üle mõnusalt tummise *funk*'i vooluga. Ühest küljest on „Planetarium" samasugune ajamasin nagu see YouTube'i kanal. Nüüd võime kuulda, kuidas kõlab nõukogude muusikapärand reflekteerituna tänapäeva. Mina näiteks ei suuda markeerida kohti, kus üks teisest kõlaliselt erineb. See tähendab kahte asja: esiteks, et „Planetarium" on olemuselt vägagi autentne, ning teisalt, et nõukogude *funk*, džäss ja disko on siiamaani relevantsed.

Mart Avi – Humanista
(2015)

Kuulas: Siim Eskel

Elementaarne rõõm Mart Avi uue kauamängitava üle on minus nüüdseks *ca* pool kuud asu otsinud ja „Humanista" juba aasta parimaks plaadiks kinnitanud, kuid loodetavasti jätkab teos praegu, mitme kuu ja aasta pärast endiselt enda ümberleiutamist. Tavaliselt, kui kohtuvad artisti vaade teosest ja kuulaja süütu kõrv, on tulem kas hea või halb. Mart Avi muusikaga lisanduvad tunded on ärevus, vabanemine ja eufooria. Kõik läbisegi.

„Humanista" algab tõeliselt hea postpopihõngulise looga „The Visitor", mis kaunisti kaasa tõmbab ja millele on haagitud targalt järele leevendav „Newman". Järgnevad ürgse lokomotiivi hingeldused ja liigutav tujumuutus „Kupe" lõpus. „Digital Glass Dream" ja „V&B" kinnistavad kõigile pähe Mart Avi hääle loomuliku kaja ja fantoom-*crooner*'i tämbri. „Automatonis" domineerivad abrasiivsed sõjasarved, häiritud sonimine, eri rütmidesse sukeldumine ja itaalia artisti Clap! Clap! meenutav väetantsulõik. *Step sequencer* kannab koos emakeelega sisse loo „Võõras Linnas (Hic Svnt)" ning parima pala valimisel tegi puhta töö „Sanctuary Trek" – *Grus grus*'i hüüded ja läbi loo täpipealt tabatud *vibrato* rebivad transsi.

Mart Avi maailma ääreni (ja veel edasi) lai ampluaa jätkab kasvamist ja õppimist. Pürgimist sinna, kuhu teab teed vaid tema. Hoolega valminud muusika, millel on sooja hoolitsuse jälg küljes. „Humanista" on hingelt dekaadi üks eepilisimaid teoseid.

Mercury Rev – The Light in You
(Bella Union, 2015)

Kuulas: Helle Ly Tomberg

Indie kultusbänd Mercury Rev on unest ärganud ja muusikamaastikule naasnud. Viimased seitse aastat loodusdokkidest jääkarude elusid silmitsenud vanamehed on mõistnud, et nooremaks nad enam ei muutu, eluga leppinud, keele põske surunud ja leidnud endas taas unelmad, mille poole püüelda. Ja tulnud on nad nüüd sügisesse hästi passiva uneleva popiga, millesse on tähnitud sisse ka pisut psühhedeelsust.

„The Light in You'ga" üritatakse ilmselt kokku võtta kõike, mis eelneva seitsme aasta jooksul kuulajatele ütlemata on jäetud. Nii suudavadki kauamängival olevad lood pakkuda tundeelamusi, mis viivad kuulamise kestel ühest spektri äärmusest teise. Esimesed noodid sobivad õhtutesse, kus vihma kallab kui oavarrest – „The Queen of Swans" ja „Amelie" muutuvad Jonathan Donahue' habraste vokaalide all nii luigelaululikult emotsionaalseks, et pisar tikub kurku. Poole albumi pealt toimub aga järsk pööre – puändiks saab „Are You Ready?", milles kostuv naisvokaal ootamatult eufoorilistesse kõrgustesse tõuseb. Sellele järgneb kogu maailma rõõmu kätkev „Sunflower", pärast mida kulgevad ka ülejäänud lood positiivsuse kütkeis. Viimasena kajama jääv „Rainy Day Record" on justkui eluga rahulolemise etalonlugu.

Mercury Rev on oma 26 tegutsemisaasta kohta küllaltki kõbusas seisus. Pärast kuulamist jäävad veel pikaks ajaks kõrvu Donahue' säravad vokaalid ning veelgi enam mõte, et kõik on siin elus ju hästi ja tegelikult pole midagi kaotada. Ega võita. On lihtsalt mõtete kõrvalekalded ja jalutuskäigud pargis.

Laika Virgin – –+–=+
(2015)

Kuulas: Märten Rattasepp

Pärast mõneaastast vaikuseperioodi ning viimatist vahtkonnavahetust on Laika Virgin tagasi uuenenud koosseisus (Indrek Ups, Siim Raidma, Joosep Voolmaa) ja uue kauamängivaga, et eksperimentaalsematel radadel helisid väänata.

Varasema loominguga ma kahjuks siiski üleliia tuttav pole, seega täpsemaid võrdlusi või kirjeldusi aastateülestest muutustest välja käia ei suuda. Miinus ja pluss kohtuvad raskesti sõnastatava käriseva elektroonilise alternatiiv-poproki radadel, kus leidub elektrobiiti ja -lainetust, kitarri käristamist, arütmiat, ebakõla ja *glitch*'imist (ootuspärase helistruktuuri lõhkumisi), hääle moduleerimist üht-ja-või-teistpidi ning veidraid sämpleid. Ent ka meeldivaid meloodiaid ning melanhoolsemat õhkamist. Läbi kõlab omamoodi krudisevat-ragisevat robustsust, mis vaheldub kerge gruuvimisega – nt bassikäigud on tihtipeale mõnusalt paika sätitud. Ja alati ongi hea, kui instrumentide võimalusi ära kasutatakse. Erinevaid žanriallusioone tuuakse sisse, miksitakse ja tööldakse, kuid täiesti inkongruentseid helitasandeid pole kokku pandud. Omamoodi lõbus ning kaasahaarav ollakse siin küll. Eksperimenteerimisega on muidugi see lugu, et vahel töötab ja vahel mitte. Siin on album, millest kõiksugu erinevad inimesed tõenäoliselt just endale sobivat heliloomingut leiavad, kuid ühtaegu võivad ilmneda etteheited terviku ebajärjekindla kulgemise tõttu. Aga üksluine ühtlus (ühtlane üksluisus) ongi sisutu, sestap keskmist raadiopoppi polegi mõtet kuulata.

She Bit Her Lip – Viiv
(Seksound, 2015)

Kuulas: Silvia Urgas

Seksoundi „Kohaliku ja kohatu" kogumikel on küll suurepärane nimi, kuid samahästi võiks pealkirjaks olla ka „Olukorrast riigis". Alati saab teada, et tohoh, mõni kooslus ikka tegutseb veel. Või siis on träkilistis mõni täiesti tundmatu nimi, kellest ei kuule enam kunagi.

Vähem kui aasta tagasi ilmunud „Kohaliku ja kohatu" neljas väljaanne oli paljudele ilmselt esmatutvuseks Tartu *shoegazer*'ite She Bit Her Lipiga. Nende „Eile" oli koduselt tuttav (eriti Picnicu ja Jan Helsingiga samal kettal), kõlades tüüpilise Seksoundi bändina. Samas oli tegu kogumiku ühe parima palaga. Amatöörlikkus kui esteetiline lähenemine *pop-indie*'s, märkis Seksoundi kohta hiljuti Sirbis Argo Valsi arvustanud Tristan Priimägi.

Ingliskeelse nimega eestikeelset muusikat tegev She Bit Her Lip on õppinud juba debüütplaadiks ära dünaamikaga mängimise kunsti, mis tihtipeale ongi see, mis eristab head *shoegaze*'i ja *dream pop*'i... sellisest halvemast. Kitarrimassiivid ja pidev pinge kerimine ja langetamine triivivad postroki piirimail, eriti seitsmeminutilises instrumentaalis „Tempo". Samas ei ole She Bit Her Lip mingi uimerdamine, nagu vahel eesti plaate kätte võttes karta võib. Vastupidi, „Viivu" pealt leiab lausa eufooriat, eriti palas „Laotan tiivad ja lendan", mis teeb üsna täpselt seda, mida pealkiri lubab.

Üsna imelik, et seda albumit ja bändi varem olemas polnud, oleksid nad ju kõlalt võinud välja ilmuda ükskõik millises punktis viimase kahekümne aasta jooksul. Aga hea, et nüüdki. Ja kuigi eesti *indie*-loos võiks leida mitmeid kollektiive, kelle helikeelt matkida, siis kuidagi õnnestub She Bit Her Lipil eeskujudele otsapõrkamisest ja sealjuures ise vee alla vajumisest pääseda.

TÄIESTI VÄLJAST, ELUST ENESEST

Intervjuu **Mudlumiga**. Küsis **Maia Tammjärv**

Mudlum tekkis me kirjanduspilti kuidagi äkitselt, alguses pisut servapidi ja kobamisi, mittekonventsionaalselt, ZA/UMi kaudu. Selleks et Mudlumi kui nähtuse ja Made kui inimesega pisut paremini tuttavaks saada, uurisime ja urgitsesime pisut tema vaadete kohta kirjandusele, kriitikale, elule endale.

Mudlumi puhul on raske hinnata, millal lõppes blogimine ja algas kirjandus – nagu see muidugi ülepea võimalik oleks või peakski olema, küsimus on ju meediumis. Raamatul on kaaned, blogil ja veebiajakirjal ei ole – see on vähemasti üks kindel erinevus. Ja kaante vahel on Mudlumil juba kaks raamatut – eelmisel aastal ilmus jutukogu „Tõsine inimene" ja nüüd üsna äsja jutustus „Ilus Elviira".

Soovisin Mudlumiga tegelikult juba varem seda intervjuud teha, lausa suvest saati, ega Mudlum alguses väga ei tahtnud, ütles umbes midagi sellist, et talle ei meeldi intervjuusid anda, aga ma ei jätnud jonni, ja nüüd mil ilmus uus raamat, oli ju veelgi rohkem põhjust kokku saada ja kirjandusest rääkida. Käisin Mudlumil külas, võtsin ette pika teekonna Tallinnasse ja Balti jaamast veel edasi Pääsküllа, Põhja-Eestis polnud veel kellegi sügiski. Jõime Mudlumi tillukese maja tillukeses köögis ära päris mitu tassi kohvi ja rääkisime kirjandusest, aga mitte ainult. Pärast intervjuud üles kirjutades mõtlesin küll, et no oleks võinud ju Sirbi kohta ka rohkem küsida, see tuli ju jutuks küll, aga... Teid ei olnud seal, muidu te saaks aru küll. Intervjuu kulges niimoodi väga orgaaniliselt, samas hüppasime teemalt teemale, siis jälle tagasi, siis jälle edasi – nagu päriselus.

Tõstatasid oma tänases (*12.10.* – M.T.) Facebooki postituses nime ja pseudonüümi küsimuse, et miks teiste aktiivsete pseudonüümikasutajate – näiteks Kiwa ja Contra – puhul ei fikseerita ajakirjanduses samas artiklis nii nime kui ka pseudonüümi. Miks sa tahad enda nimesid eraldi hoida?

Aga miks ma üldse kasutan pseudonüümi? Kui ma tahaksin avaldada oma nime all, ei kasutaks ma ju varjunime. Ma üritan ikka täiesti lahus hoida neid kaht isikut. Mina, tavaline inimene, ja teine, kes kirjutab raamatuid.

See on ajalooliselt niimoodi välja kujunenud, et ma oma tekste Mudlumi nime all kirjutasin ZA/UMi. Ja et nad läksid Mudlumi nime all Vikerkaarde, siis oli ju loogiline, et ma jätkasin kirjutamist nimega, millega mind teatakse.

See ei ole siis pigem privaatsusküsimus? Sa ju tõenäoliselt aimad, et inimesed teavad, kes Mudlumi pseudonüümi taga on?

Jah, aga neid inimesi on tegelikult ju vähe, kes viitsivad mõelda, kes nime taga on. Neid, kes hakkavad guugeldama ja spetsiaalselt uurima. Me ainult arvame, et oleme jube tuntud ja kõik teavad, kes me oleme (*naerab*). Kusjuures see Isotamme-arvustus[1] läks ka Mudlumi nime alt ERRi kultuuriportaali. Muidu ma avaldan arvustusi kodanikunimega. Aga seal nad olid alguses võtnud mõningaid Mudlumi tekste blogist ja siis oli ka veidi imelik hakata vahetama. Tekitab segadust jah, see kahe nime asi. Ja siis öeldi küll, et miks tema kirjutab anonüümselt ja kes ta selline üldse on. Parim pärl tuli ka ju *kultuur.err.ee*-st, see oli üks kommentaar Pärnitsa artiklile[2], et Mudlum on imitaator-stilist, kes kirjutab „sookirjandust" (*naerab*). Selline negatiivne kommentaar.

Mulle on jäänud mulje... või see on igatahes levinud müüt, et inimesi just väga huvitab, kes on pseudonüümi taga. Sa ütlesid, et neid on vähe, kes viitsivad guugeldada, aga ma arvan, et... et tegelikult ei ole.

Vaata, mingis mõttes on see erinev pseudonüümidest, mida võeti 20ndatel või 30ndatel, Vilde näiteks, kes kirjutas igal pool lehesabades tohutu palju ja jumal teab mis nimede all. Tänapäeval on inimesel kujunenud veebis tavaliselt mingisugune nimi – Facebook murdis seda traditsiooni, seal ollakse enamasti oma nime all –, aga minu sõbrad ja tuttavad kutsuvad kõik mind Mudlumiks (*Mudlum hääldab ise oma pseudonüümi niimoodi natukene pikema u-ga, ehk nii pooleteise või 1¾ u-ga, Muudlum* – M.T.). Minu jaoks on see täiesti nagu päris-nimi. Lisaks ei ole suurt tolku teadmisest, kes ma olen, sest kes ma siis ikka nii väga olen. Ei ole nii, et endine diplomaat kirjutab valenime all raamatuid.

Sa debüteerisid meie kontekstis kuidagi nii hilja, vanuse mõttes näiteks – see on meil ju üsna tavatu, pigem debüteeritakse järjest nooremalt. Kuidagi järsku oli meil ZA/UMis mingi Mudlum, siis juba Vikerkaares ja siis juba ilmus su debüütraamat. Kuidas see juhtus või... kust sa tulid?

See võib-olla on jah Eestis tavatu, aga mul oli väga suur rõõm lugeda näiteks Ulitskaja kohta, et tema esimene raamat ilmus viiekümneselt. Laiemas plaanis see ei ole tavatu. Sa teed varem mingeid muid asju. Ja ma arvan, et ma ei oleks hakanud kunagi päriselt kirjutama, kui seda blogipidamist ei oleks olnud. Samas mind häirib, kui mind nimetatakse – nagu siin Päevalehes (*mõeldud on Mari Peegli arvustust*[3] *12. oktoobri EPLis* – M.T.) – blogijaks. ZA/UM ei olnud tavaline blogi. Kas Robert Kurvitza kohta ütleks keegi „*blogija* ja kirjanik" (*naerab*)? ZA/UM oli ikkagi ajakiri. Sinna oli kogu aeg tekste vaja ja ma hakkasin n-ö lambist kirjutama ja see tuli hästi välja... Kust ma muidu oleks selle peale tulnud, et hakata kirjutama? Muidugi, kes ei oleks keskkoolipõlves kirjutanud, aga siis on sul lapsed ja mingi muu elu ja rahateenimine ja... Ilma internetita, isegi kui ma oleks kirjutanud, ei oleks ma osanud ennast kuskile kirjastusse pakkuda, ma ei oleks teadnud, kuidas see süsteem toimib – selles mõttes olen küll täiesti väljastpoolt, et üldse ei kujuta ette, kuidas neid asju aetakse.

Aga nüüd ma olen vist juba 6–7 aastat kogu aeg kirjanduselu jälginud ja ise kirjutanud – mida aeg edasi, seda rohkem. Mingis mõttes on see meediumivahetus tegelikult raske ja hirmutav. Kui veebi kirjutades on tagasiside vahetu ja kohene, siis raamatu puhul teed hulga tööd ja siis – sa ei tea *mitte midagi*, sa oled nagu kotis – absoluutselt ei tea, milline on vastuvõtt, kas kellelegi meeldib või ei meeldi, kas ostetakse. Ostmisega on üldse kolmas asi, et kui sa oled ise raamatu välja andnud, siis sa alles *tegelikult* näed, kui kehv on olukord raamatuturul. Kui *masendavalt* kehv see tegelikult on. Kui sa blogides ei mõtelnud selle peale, kas sa teed midagi, mis on mõttekas või millel on tulemust, sa teed seda kuidagi vahetult ja lihtsalt ja mingeid probleeme endale tekitamata, siis raamatuga on juba nii, et hakkad mõtlema, et mida ma teen üldse (*naerab*) ja *kellele* seda vaja on ja *kes* seda loeb ja raamatuid on juba niigi nii palju. Sihuke tohutu ebakindlus.

Kas sa pead ennast päris kirjanikuks? Just ilmus ju su teine raamat.

Ei pea vist eriti veel. Ma arvan, et ma ei oska kirjutada, ja ma arvan, et see on tegelikult ka trump, mis mul on. Ma ei tea, kuidas peab, eks ole. Ma ei tea, kuidas peab, kuidas on õige, mis on kombeks, mis ei ole kombeks, mis on lubatud, mis ei ole lubatud, ja selle tõttu tulevad need asjad ausamad ja võib-olla natukene huvitavamad, kui need oleks muidu tulnud.

Mulle tundub, et praegu on mingi niisugune tendents, et inimesed, kes on tegelenud hoopis millegi muuga, jõuavad suhteliselt hilja ja teisi teid pidi n-ö päris kirjandusellu.

Ma ei tea, kuivõrd see intervjuus kajastust peaks leidma, aga taust on selline, et osa minuvanustest inimestest kuulub edukate põlvkonda ja osa ei kuulu. Ma sain väga noorelt lapse. Siis läksin humanitaarinstituuti, mida ma ei lõpetanud. Tekkisid majanduslikult ülirasked ajad. Martin (*Luiga, Made poeg* – M.T.) ütleb minu kohta „represseeritud intellektuaal" (*muheleb*), pea on mul kogu aeg otsas olnud, aga ma ei ole saanud seda realiseerida (*tõsineb*). Ma ei ole kuidagi jõudnud õige otsa peale. Tahtsin kohe pärast kooli kunstiinstituuti minna, aga läksin alles nüüd, 40-aastaselt, tegin selle läbi. Kunstnikku minust ikka ei saanud, aga just sel ajal hakkasin ka kirjutama ja arvan, et see on omavahel seotud. Lõpetasin kuidagi ühe eluetapi ära ja alustasin teisega.

Nii et päris lambist ma ei kirjuta, loll ei ole ma kunagi olnud (*naerab*, *pistan vahele, et seda ma jumala eest ei arvanudki üldse mitte!* – M.T.), olen kogu aeg palju lugenud, mul on kaks kasutut kõrgemat haridust. Aga lihtsalt mul ei ole olnud õnne, võimalust või tahtmist ennast kuhugi suruda – mingit ambitsiooni pole olnud.

Ja nüüd on?

Kas see nüüd mingi ambitsioon on, ma ei tea. Ma arvan, et mul ei ole enam palju valikut. Minu vanuses oleks nagu veel ainult teine võimalik tee: poliitika (*naerab*), mis kukkus ju läbi – AVP[4] oli, aga see kustus Tallinnas kuu ajaga, sealt ei tulnud midagi. Ja see oleks päris julm variant. Kui sa saad varsti 50, siis on vähe lootust, et ette satub hea amet. Kirjanik ma võin olla!

Sa oled öelnud varem, et poliitikaellu sattusid ka niimoodi juhuslikult, sest keegi teine ei tahtnud seda pressiesindaja rolli. *Sattumine* näibki olevat üks oluline märksõna sinu teekondadel: sa kuidagi elad oma elu, teed omi asju ja satud igasugustesse olukordadesse. Kuidas nii?

See on vast sellepärast, et ma olen oma noorema generatsiooniga natuke rohkem seotud, kui inimestel tavaliselt kombeks on, siis nende igasugused õnnetused, põntsud või väljakutsed jõuavad ka minuni. Ja ma võtan riske küll. Mul ei ole mitte midagi kaotada! Väga paljudel inimestel on mingisugune sotsiaalne staatus ja koht päikese all. Mul ei ole mingit kohta, mul ei ole mingit positsiooni, mul ei ole ka mitte midagi kaotada. See oli nii poliitikaga, see on nii kirjandusega ja mis siin Sirbiga oli...

Nüüd olen ka rohkem ametlikesse väljaannetesse arvustusi kirjutanud ja minu käest on lausa otse küsitud, kas keegi mulle tappa ei ole tahtnud anda, kas keegi mulle tappa ei ole tahtnud anda. Ja ma olen tegelikult ainult kaks natuke kehvapoolset arvustust kirjutanud kogu selle kuhja kohta. Need kaks negatiivset arvustust on tekitanud sellise furoori, nagu ma oleks mingisugune staar-halvasti-ütlev-kriitik. Kui halvasti siis asjad tegelikult on, kui inimesed *üldse* ei julge oma arvamust väljendada? *Mida* nad kardavad? Päriselt – mitte keegi ei ole mind ähvardanud, mitte millegagi. Välja arvatud enda südametunnistus, mis mõtleb, kui palju sa võid ja kui palju sa ei või – aga üldiselt ma siiski üritan arvustada *teost*, mitte inimest, kes selle kirjutas. Tundub, et sageli on teistpidi, üritatakse rääkida rohkem inimesest kui raamatust. Kogu aeg uuritakse, kui palju ta ikka oma elust võttis ja kui palju seal isiklikku on ja üleüldiselt tuuakse autori isik hirmsasti esiplaanile, sest see nagu müüks rohkem kui asi ise, mida ta teeb. See mulle väga ei meeldi.

Teisalt jällegi, kuna ma ei ole justkui „keegi", mitte keegi ei tea minu kohta midagi, siis palun, kui te tahate teada saada, kui palju on milleski isiklikku, siis peate Mudlumi uurimise instituudi tegema, palkama hulga detektiive ja hakkama vaatama, kuidas ta elu tegelikult läks. Mul ei ole ka eriti palju tuttavaid, kelle näpud saaks sahtli vahele lüüa ja küsida: „Noh, kas oli nii või ei olnud?" (*Naerab.*)

Pärnits ütles „Ilusa Elviira" Nihilistis ilmunud arvustuses kuidagi nii, et kust mujalt seda võtta, kui mitte päriselust sosistada...

Fakt on see, et sa võtadki päriselust, sest mitte-päriselu ei ole olemas. Ja samas mitte-päris on ka päris, siis kui sa oled ta kirja pannud. Võtame näiteks memuaristika – inimene on kirjutanud teadlikult päris oma elust, eks ole. Aga ta loob nii

või teisiti mingi tendentsliku või moonutatud pildi, ta näitab mingeid asju nii, nagu ta *tahab* neid näidata. See ei ole tegelikult autentsem või usaldusväärsem kui ilukirjandusteos, kus on võib-olla isiklikke momente ära kasutatud. *Anyway*, meil ei ole tõele ligipääsu. Mind üllatas „Tõsise inimese" vastuvõtu puhul ka see, et räägiti dokumentaaljutustusest. Ja et neid tekste üritati ühe nimetaja alla toppida – need on kaunikesti erinevad jutud, osa võib-olla tõesti... Mis mind veel üllatas, oli see, et kui ma „Tõsist" kirjutasin, ei olnud ma veel näiteks Georges Pereci lugenud. Kui lugesin, siis mõtlesin, et oh jumal, siin on ju veel üks mees, kes kirjutab kuradi lihtsalt üles kõik asjad, mida ta järjest näeb. See ei ole mingi juhuse asi. Peeter Helme ütleb[5], et kui sa loetled oma kleite ja kasse, siis see ei ole kirjandus, aga Perec võis oma kirjutuslaua sulepead ja kustukummid ja kõik üles lugeda ja oli küll kirjandus.

Foto: Kröt Tarkmeel

Loomulikult on kirjandus!
Jah! Ja siis jälle need igasugused võrdlemised, näiteks, et oh, see on nagu Kivirähk või see või teine. Lihtsalt mõned asjad on sarnased! Ma olen Kivirähult vist ainult „Rehepappi" ja „Liblikat" ja „Kakat ja kevadet" lugenud, aga „Pildikesi õnnelike inimeste elust"[6] ma lugenud ei ole, täitsa tahaks lugeda. Nii mitu inimest on sarnasust täheldanud.

Ega võrdlemine ju ei tähendagi, või vähemasti ei peaks tähendama, et on otseseid mõjusid – seda nagunii ei saa tuvastada. Ja täie kindlusega ei saa mingi teksti põhjal öelda, et keegi on kedagi lugenud.
Samas loomulikult tulevad mingid seosed. Ja eriti nüüd, mil ma ise kirjutan. Mul oli raamat juba trükikojas ja siis Kunnus (*Mihkel* – M.T.) andis mulle Houellebecqi „Saare võimalikkuse", lugesin – päris jube raamat tegelikult, eks ole – ja vaatasin, et kurat, ma olen ju nagu nais-Houellebecq! Mul on samad teemad siin „Elviiras" sees. Keegi teine ei näe, aga mina näen, et ta on mõtelnud samamoodi. Sest ma olen *just* vahetult seda teinud. Raamatud on erinevad, rõhuasetused on erinevad, aga tohutu inimlik üksindus, see, mida ühiskond on inimesega teinud – see põhiteema, põhitelg on tegelikult sama. Ainult et tal on mees. Ja mul on naine. Ja muidugi eri maad ja eri kirjandused. Aga niimoodi sa võid igasuguseid asju leida igalt poolt – sa leiad selle, mis on sulle südamelähedane, mis asetub sinu mustrisse. Selle, mis on väljaspool sinu mustrit, sa lihtsalt lükkad tagasi, ei võta seda vastu, see on paratamatu. Ja niimoodi võib minna vahetevahel pahasti ka arvustamisega, kui satub selline raamat, mis *mitte kuidagi* lihtsalt ei haaku sinuga. See on raske. Võimalik, aga raske. Objektiivne olla üldse.

Mida siis teha?
Ma olen üritanud ka paar arvustust ära öelda, kui teadsin, et ma ei saa hästi öelda, aga ei õnnestunud. Niipea kui oled alustanud, tekib kohe tõrge – sa ei taha endale seda kuvandit, et oled negatiivne arvustaja. Tegelikult ka ei taha, kes see tahaks – et oled kuri inimene. Ei taha inimestele haiget teha. Aga samas ma ei saa öelda kehva raamatu kohta, et see on hea. Ma ei saa! Muidugi on see kehv *minu* arvates. Aga samas – ma ei ütle eruditsioon, aga – mu lugemus on siiski nii suur, et ma suudan head halvast eristada. Aga seda arvavad enda kohta vist kõik...

Sa ütlesid, et raamatu puhul ei ole üldse ette teada, mida inimesed arvavad ja milline on vastuvõtt. Nüüd tundub, et esimese raamatu ilmumisest on juba nii palju möödas küll, et võib mingisuguseid kokkuvõtteid retseptsiooni kohta teha. Kuidas see sulle tundus? Kas üllatas, kas avastasid midagi uut, kas nõustusid?
See sai selgeks, et ei maksa lasta ennast arvustustest üldse häirida. Need peegeldavad eelkõige kirjutajat, seda, mis temaga sealt haakub. Väga sügavalt üllatas, kui öeldi, et see on nagu minu elust. Kuidas see, mille ma sinna sisse olin pannud, kuidas see nii üldine ajastu iseloomustus oli? See tegi rõõmu. See tähendab, et ma olin nagu... nagu mingeid olulisi asju tabanud... täiesti ebateadlikult.

Samas, mõned ütlevad, et nii teadlikult konstrueeritud ja kõik laused täpselt paigas ja... Ma võin käsi südamel öelda, et ma töötan puhta lolluse pealt, puhta intuitsiooni najal. Muidugi on mulle hirmus tähtis see, kuidas lause kõlab. Mul on väga tundlik kõrv selle suhtes, mismoodi tekst kõlab ja kuidas see peab lõppema ja kõik. Aga see, et mul ei ole seal lugu kunagi sees – ma lihtsalt ei näe maailma kui lugu. Ma ei näe seda mingite sündmuste reana, mis lõppeb mingisuguse asjaga – ma näen seda kulgemises.

Paljud arvustajad ju ka osutasid sellele, sh ma ise, vähemasti üritasin, et sinu esimeses raamatus on erinevaid lugusid – on klassikalisi novelle, aga on ka selliseid, nagu mina väljendasin, blogisissekandelikke tekste. See ei kahanda kuidagi nende kirjanduslikku väärtust, aga need on lihtsalt täiesti teistsugused lood.
See oli protsess, kuidas minust kirjanik sai, aus oli algus sisse jätta. Me Kajariga (*raamatu toimetaja Kajar Pruuliga* – M.T.) arutasime ka selle üle – ZA/UMi kirjutised viisid nende teistlaadsete, kompaktsete, terviklike, juba-nagu-päris-juttude kirjutamiseni. Uue raamatu puhul ma *üldiselt* arvan ise, et see *on* nõrgem kui esimene, sest selle teema on lihtsalt pööraselt raskem. Keegi arvustajatest ei ole veel märkinud, et see on hektiline, aga see on. See on selles mõttes jälle nagu elu ise – sel ei ole kindlat narratiivi, vaid asjad lihtsalt juhtuvad. Ja kahtlemata on siin igasuguseid mõtisklusi ja justkui mingist teisest ooperist asju ja ma arvan, et paaris kohas on ka igav. Aga see on päris hea saavutus paksu raamatu kohta, et mõnes kohas läheb veidi lohisema. Üldiselt on see kirjutatud väga keerulisest, raskest teemast nii, et päris... masendusse ei ajaks (*naerab*). Ja seal on ka häid kohti, kohe päris kindlasti on. Ärge laske ennast sellest halvema jutust segadusse ajada.

[1] *Mudlum 2015. Arvustus. Eestlase pea sees.* – kultuur.err.ee, *29.09.*
[2] *Kommentaari leiab siit: Pärnits, Mihkel 2015. Arvustus. Mudlum peaks olema palju tuntum ja tunnustatum.* – kultuur.err.ee, *08.10. Algselt ilmus Pärnitsa artikkel N ihilistis, nagu ikka, Härra Pärnitsa nimekuju all – Müürilehele teadaolevalt pole tegemist siiski Mihkel, vaid Mikk Pärnitsaga.*
[3] *Peegel, Mari 2015. Ilus Elviira, igavene nukk. – Eesti Päevaleht, 12.10.*
[4] *Made aitas korraldada meeleavalduse Aitab Valelikust Poliitikast meediasuhtlust.*
[5] *Mudlum viitab siin Helme proosaülevaatele: Helme, Peeter 2015. Eesti proosa 2014. Ambitsioonikast andetusest ambitsioonitu andekuseni. – Looming, nr 3.*
[6] *Mõeldud on: Kivirähk, Andrus 2013. Maailma otsas: pildikesi heade inimeste elust. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.*

Mudlum
„Ilus Elviira"
Eesti Keele Sihtasutus, 2015
230 lk

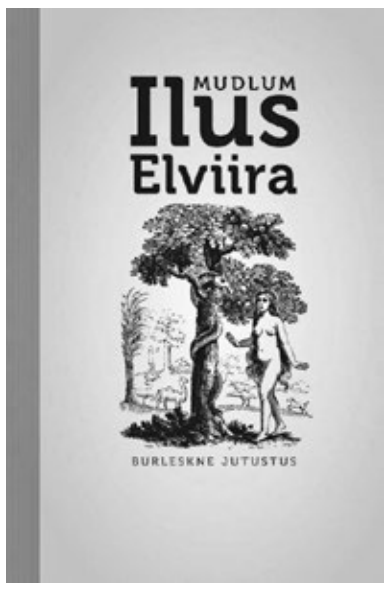

Meie ette asetatakse üks elu, Elviira Nikolajevna oma, väikeste tõusude ja väikeste mõõnadega ja lugematult paljude sellega kokkupuutuvate eludega. See on eklektiline raamat naistest ja meestest, seksist ja suhetest, lahkuminekutest ja kokkutulekutest – tegelikult ju lihtsalt inimlikust õnne ja armastuse otsingust... Mudlumi lauseseadmis- ja kirjeldamisoskus annavad sellele aga oma erilise värvingu. Autor oskab esitada seda lugu (muu hulgas) huumori ja irooniaga ka siis, kui teose põhimine teema kannab meid pessimistlikele, lootusetutelegi radadele – ka siis, kui Elviira Nikolajevna ei näi saavat kuidagi hästi hakkama selle talle antud elu elamisega.

Nagu näidatakse teravmeelselt, hinnanguliselt ja enesekriitiliselt peatükkide alapealkirjade või täiendustega, võime me siit lugeda pikki mõttekäike ihupesu hankimisest (millega Elviira Nikolajevna samuti kuigi hästi hakkama ei saa), valdavast meeste puudumisest perekondades, välismaa meestest ja nende välismaa kodudest, söögist, joogist, pidutsemisest, kartulitest ja armastusest, viimane peatükk kukutab meid koos Elviiraga juba „pea ees kõige sügavamasse masendusse".

Kuidagi vormub konkreetsetest, suuresti olmelistestki näidetest üsna täpne, usutav ja üldistusjõuline pilt ajastust ja generatsioonist, 90ndate ja nullindate alguspoole Eesti elust, mille erinevaid tahke paljud meist ära võivad tunda. Aga see pole siin võitjate põlvkond, vaid see teine, ehkki nimetatakse ka võitjaid – oma vaieldamatute veidrustega. Sest nagu päriselus, pole siingi mitte ükski tegelane normaalne.

Maia Tammjärv

PUUSEEN

Jim Ashilevi

Kaur Riismaa
„Pühamägi"
Verb, 2015
109 lk

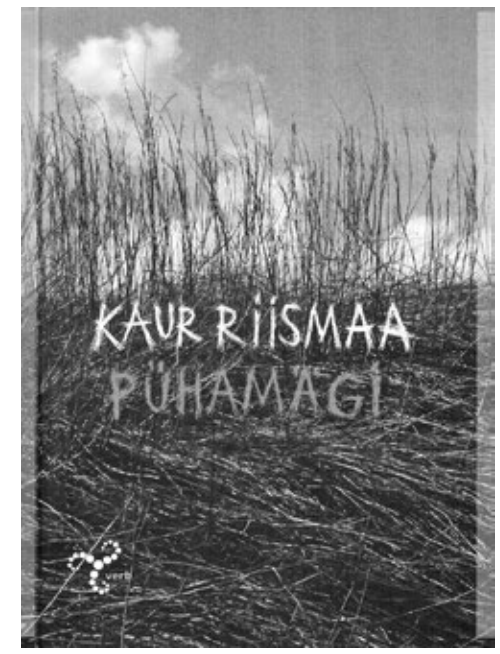

„Pühamäe" lugu jutustatakse toataimedele. Nemad kuulavad kannatlikult vaikides, oodates peatükkide vahel vaid sõõmukest vett ehk. Aga seda nad ei saa. Õnneks on lugu lühike ja taimekesed ära närtsida ei jõua. Hiljem kindlasti närtsivad, aga sellest me enam ei kuule. Raamat saab enne otsa.

Just nagu taim, oleksin minagi parema meelega vait. Olen vahel mõelnud, et teost, ütleme romaani, võib samuti kujutleda taimena, miks mitte näiteks puuna, mille süžeeliinid ajavad okste kombel harusid jne. Elav ja hingav isemoodi organism. Sellise kujutluspildi juures näivad igasugused arvustused mulle kui parasiidid, puuseened, kes end puutüve külge istutavad.

Ma arvan, et Müürilehe lugejad ei vaja õpetussõnu, kuidas Riismaa raamatut lahti muukida. Seal polegi midagi lahti muukida. Seda tuleb juua nagu vett, ühe sõõmuga, ja siis minna eluga edasi. See on poeedi kirjutatud tekst, iseäraliku keelepruugi ja tajutava rütmiga. Sõna poeet on siin mõeldud komplimendi, mitte iroonilise pistena.

„Pühamäe" *flow* ja *story* meenutavad prantsuse filme, kus figureerivad noored intellektuaalid, kelle päevad ja ööd mööduvad täissuitsetatud köökides palavaid vaidlusi maha pidades, raamatuid loopides, veini juues ja seksuaalseid avastusi otsides. Selle vahega, et „Pühamäe" tegevus leiab aset Tallinnas Kalamajas. Säärasena on seal glamuuri vähem kui prantsuse filmis, kõdu ja kopituse lõhna aga rohkem.

(Mida ma siin ikka seletan? Juba hakkabki see arvustus seene kuju võtma.)

Olgu, õpetussõnu pole vaja, dekonstrueerima ma midagi ei hakka. Mida siis teha? Vastata lihtsatele küsimustele.

Ons ka hea raamat? Jah, üsna.

Kas soovitad osta? Muidugi.

Kas soovitad lugeda? Jah.

Miks? Vaata esimest vastust.

„Pühamäe" tugevaim külg on atmosfäär, mis seal kehtestub. Lugeja saab maitsta üht maailmataju, mis mõjub oma kaootilisuses mugavust ja turvalisust armastavale inimesele hirmutavalt. Mina olen mugavust ja turvalisust armastav inimene, aga mind tõmbab kaose poole, sestap on säärast taju hea raamatu kaudu kogeda. Saab nagu varba vette pista, aga ujuma ei pea minema.

Milles „Pühamäe" maailmataju erilisus siis seisneb? Kõige lihtsam oleks öelda nii: seal tegutsevad inimesed, kes elavad kaduva maailma veerel. Lugu hargneb lahti lobudikus, millesarnaseid jääb Kalamajas iga kuuga aina vähemaks. See kant on nüüd gentrifitseeritud. Katuseta sportautod ja roosad rollerid uusehitiste ees on selge märk, et kolkaidüll on läbi saanud. Seda tuleb nüüd mujalt otsida. Kuigi mis idüll seegi oli, valgustamata augulised tänavad, haisvad trepikojad ja hirm nuga saada. Nüüd on Kalamajas selline *vibe*, et kui soovid nuga saada, siis mine mujale, mis on iseenesest ju positiivne. Aga seda akna kaudu sõbrale külla minemist, mida kohtame „Pühamäe" raamatus, vist väga enam ei toimu. Sellist „ajastu lõpu" hõngu on seal loos küll. Seda saab aimata kolme peategelase elusaatuste foonil, eraldi sellest väga juttu ei tehta – ehk tegu pole looga Kalamaja gentrifikatsioonist. Pigem lastakse lugejal jälgida peategelaste enesegentrifitseerimist, liikumist kaduva maailma servalt keskuse poole, lagunemisest eemaldumist.

Just nii nagu kauniks ja läikivaks klanitud endise aguli puhul, paistab ka „Pühamäe" jutustaja järsk transformatsioon, suunavõtt äkki leitud normaalsusesse raamatu lõpus, kuidagi eluterve, ometi kunstiliselt vale. Jan Kaus kirjutas hiljuti August Strindbergist nii: „Palavikulisus ilmneb juba Strindbergi teksti loogikas, mõtlemise rütmis, teksti tukslevas ja tunglevas intensiivsuses. Hoolimata lugeja vaatepunktist (on tõesti autoril õigus või kaldub ta siiski hullumeelsusse?) suudab teksti intensiivsus avaldada selle sisust täiesti eraldiseisvat mõju."[1] Kergelt kohandatuna sobiks see kirjeldus ka Riismaa raamatu iseloomustamiseks. „Pühamägi" pole küll „tukslev ja tunglev", selle tegelased pole programmiliselt destruktiivsed nagu Strindbergil, küll aga tiksub seal mingi hulluse rütm. Tegelaskond eksisteerib meelelaadilt ja ellusuhtumiselt normaalsuse äärealadel. „Normaalsus" on poleemiline mõiste, aga saate ju aru küll, mida ma silmas pean.

Sarnaselt jutustuse ühe peategelase Maurice'iga, kes otsib vaimset kirgastumist geograafilistelt äärealadelt, kohtadest, mis asuvad linna ja tühermaa vahel, päriselt kumbagi neist kuulumata ning olles seeläbi (tähendus)vabad alad, saab ka lugeja teksti voolu ja rütmiga kaasa minnes trippida teatavas meelelaadis, kus kaootilisus on norm ning emotsionaalne ja materiaalne tagala puudub. See oli see, mis mind lugedes huvitas ja kaasa haaras, ning selle pärast mõjus raamatu lõpp natuke nagu autori püüd *story* otsi kombekohaselt kokku sõlmida. Aga seda poleks üldse vaja olnud. Tähtis on tripp ise, mitte selle lõpp. Eks see ole ju teada, millega suur tripp, meie trippide tripp, lõpeb. Närtsimisega, nii nagu Kalamajagi oma läbi saanud tagahoovimõrvade ja värskelt värvitud seintega on tegelikult närtsinud, ehkki kinnisvaraarendajad ja koduomanikud seda hoolsalt kastavad.

Milleks romantiseerida tagahoovimõrvasid, küsite te?

(Võib-olla ei küsi ka. Ma lihtsalt eeldan.)

Aga selleks, et saaks huvitavama raamatu. „Pühamäes" juhtub nii mõndagi imelikku ja traumeerivat, aga teksti tugevus ja autori keeletaju annavad neile sündmustele kuma, mis kaitsevad lugejat mähisena tegeliku ohu eest. Sellest piisab. Mingit lisaselgust või lootuskiirt pole vaja kohuse korras viimases peatükis anda, sest elujõudu on tekstis endas piisavalt.

„Pühamägi" on kirjandus, mis tahab elada. Vormiliselt otsiv ja huvitav. Piisavalt napp, et mitte jõuda otsingutes täitsa rappa minna, samas pole põhjust sellist äpardust kartagi, sest juba esimestest lausetest peale on selge, et Riismaa on väga huvitav autor, ilmselgelt tugev kirjanik.

„Pühamägi" ei ole ega saa olema tema tippteos, küll aga kujuneb sellest aastakümnete pärast obskuurne šedööver, mida pea tekkivad fännid saavad kunagi Riismaa kogutud teostest või antikvariaatidest üllatuse ja elevusega avastada. Lutsukomm, mille kirjandustudeng ekskursioonil Riismaa majamuuseumisse kogemata leiab, pistes käe nalja pärast suure kirjaniku vana palitu taskusse. Ansambel Kaur Riismaa stuudiopõranda mistravaiba alla kadunud B-poole demo, natuke imeliku kõlaga nii heas kui ka halvas mõttes, aga kokkuvõttes äge.

[1] *Kaus, Jan 2015. Haiguste ravimatus, kontrollitud. – Sirp, 09.10.*

LR LX

LOOMINGU RAAMATUKOGU KUUEKÜMNES AASTAKÄIK

25€

VÄÄRT KIRJANDUS
VÄÄRT TÕLKES

Telli kohe!
www.tellimine.ee/lrlx
või tel 617 7717
märgusõna LRLX

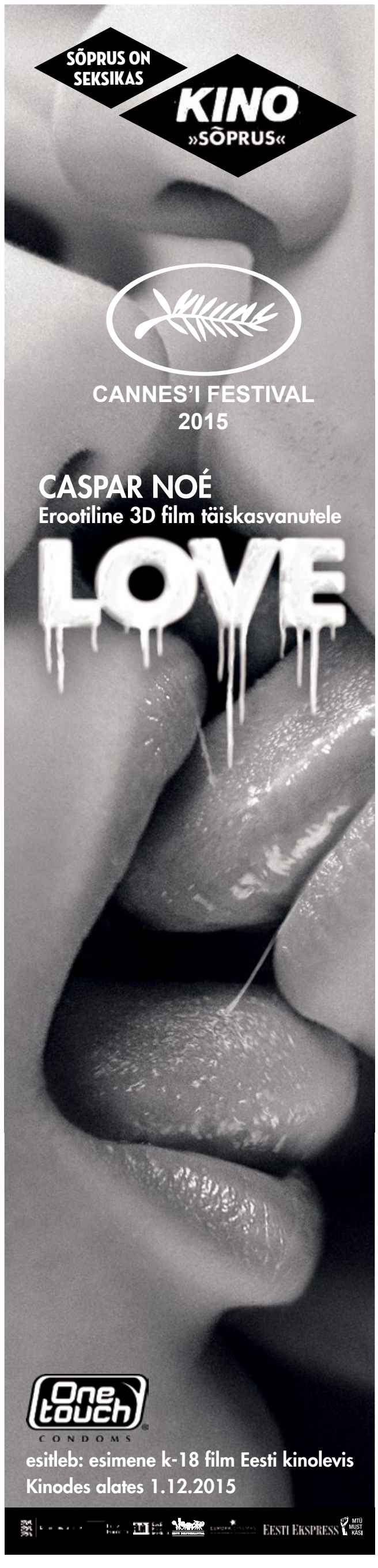

EHEDAD ELAMUSED ANIMAFILMIS TEKITAVAD ÕÕVA

Ülo Pikkov

Animafilmi traditsiooniline roll on olnud eelkõige fantaasiate, muinasjuttude ja utoopiate kujutajaks olemine, ent nüüdisajal üha populaarsemaks muutunud digitehnoloogiad võimaldavad luua animatsiooni kaudu üha realistlikumaid virtuaalmaailmu.

Juba filmikunsti esimestest katsetustest alates kujunes välja vähemalt kaks konventsionaalset ja teineteisele vastakat stiili ehk vendade Lumière'ide realistlik ja Mélièsi fantastiline stiil. Animatsiooni on liigitatud traditsiooniliselt pigem Mélièsi traditsiooni jätkajaks – autorid loovad mitterealistlikke lugusid, tegelasi ja liikumist ning realismi kujutamine on jäetud dokumentaalfilmi pärusmaaks. Fantaasia- ja utoopiamaailmade vahendamisest on saanud aja jooksul animatsioonfilmi standard: ebareaalsus, füüsikareeglite hülgamine, aja relatiivsus, antigravitatsioon, kummalised tegelaskujud, irreaalne keskkond jne. Suuresti tänu Disney tohutule populaarsusele ja Disney propageeritavale animeeritud utoopiale läbi pea terve filmisajandi on fiktiivne fantaasiamaailm saanud animatsioonfilmi lahutamatuks osaks. Aja jooksul kujunenud animatsioonfilmi olemuseks ongi utoopiliste fantaasiamaailmade loomine. Kui mängufilmis luuakse düstoopia eelkõige lavastusliku fantaasia kaudu, siis animatsioonfilmis toimub see täpselt vastupidi – düstoopia tekib realismi kujutamisest. Animatsioonfilm, mis väljub talle omasest fantaasiaparadigmast ja mis seab eesmärgiks reaalsuse kujutamise või püüdluse kujutada võimalikult dokumentaalset süžeed, loob paralleelselt ka düstoopilist maailmapilti.

Nüüdisajal üha rohkem populaarsust koguvad animeeritud dokumentaalfilmid, realistlikud arvutimängud ning mitmed reaalsust modelleerivad digitaalsed lahendused (kolmemõõtmelised kaardid, arhitektuursed ruumid, kasutajaliidesed jne) on laiendanud juba märgatavalt animatsioonfilmi traditsioonilist sisu ja tegevusvälja ning üha vähem on animatsioonfilm kui tehnika pelgalt fantaasia visualiseerija. Digitaaltehnoloogia kiire areng võimaldab luua üha täiuslikumat virtuaalreaalsust ning animatsioonfilmis kujutatud düstoopia muutub aina sarnasemaks mängufilmis loodavaga ehk lavastatud fantaasiaga. Kuid praegu on düstoopia kujutamise eelduseks animatsioonfilmis endiselt ennekõike animeeritud reaalsus.

LUSITANIA UPPUMINE

Kuigi animeeritud dokumentaalfilm ehk nn animadokk on saavutanud tänu eespool mainitud tehnoloogilistele võimalustele oma populaarsuse alles viimastel kümnenditel, ulatuvad animadoki traditsioonid kinokunsti algusaegadesse. Esimeseks animeeritud dokumentaalfilmiks peetakse Winsor McCay (1867–1934) filmi „Lusitania uppumine" (1918)[1]. Film taastab animatsiooni vahenditega reisilaev Lusitania traagilise huku Atlandi ookeanil 1915. aastal. Reisilaev Lusitania langes Saksa allveelaeva rünnaku ohvriks ja uppus 15 minuti jooksul pärast torpeedo otsetabamust. Õnnetuses hukkus 1198 inimest. Saksa allveelaeva rünnak tsiviillaevale Lusitania mängis olulist rolli Ameerika astumises esimesse maailmasõtta Saksamaa vastu, milles ka animadokk „Lusitania uppumine", mida esitati kinodes pikkade filmide ees ringvaatena, oli oluline rahva (ja USA valitsuse) meelsuse mõjutaja. Nii traagiline sündmus ise kui ka sellest loodud vägagi realistlik animatsioonfilm tekitasid omaaegsele vaatajale niivõrd düstoopilise nägemuse maailma tulevikust, et riigi astumine sõtta selle ärahoidmiseks tundus täiesti loomulikuna.

Reisilaev Lusitania tegelikkuses toimunud uppumisest puuduvad autentsed foto- või filmijäädvustused. „Lusitania uppumine" on teadaolevalt esimene animatsioonfilm, mis põhineb tõestisündinud juhtumil. McCay analüüsis ajakirjanduses ilmunud teateid ja pealtnägijate mälestusi ning rekonstrueeris erinevaid dramaatilisi rakursse kasutades traagilise sündmuse. Samas on ringiujuvate haide näitamine vahetult enne laevahukku ilmselge autori vaba interpretatsioon dramaatika lisamiseks. McCay lõi animatsioonfilmi, mis jäljendab teostuselt dokumentaalfilmide ja uudislõikude rütmi ning stiili.

KUMMALINE ON ALATI ILUS!

Düstoopia tekkimine animatsioonfilmis on seotud lisaks reaalsete sündmuste edasiandmisele ka elutute objektide elustamisega. See viimane puudutab eelkõige nukufilmitehnikat. Olgu näitena nimetatud Jan Švankmajeri või Mati Küti filmid, kus reaalsed tavaobjektid on esitatud filmis täiesti uuel metafüüsilisel alusel. Sarnane lähenemine on omane ka sürrealistidele, kes harrastasid tavaobjektide väljatoomist oma argikontekstist (dekontekstualiseerimist) ning esitamist viisil, mille puhul võiks ilmneda nende objektide enese materiaalsusest tekkivad assotsiatiivsed tähendused. Nii märgib Breton sürrealistide manifestis: „Kummaline on alati ilus. Kõik, mis on kummaline, on ilus. Tegelikult ongi ainult kummaline ilus."[2]

Joonistus esimesest animadokumentaalist „Lusitania uppumine" (1918)

Nüüdisajal vaadeldakse sürrealismi üldisema ja laiema nähtusena, mis eksisteerib väljaspool oma ajastut ja keskseid figuure ning kus teadliku sürrealismi kõrval on levinud suhteliselt laialt ka nn tahtmatu sürrealism (ingl *involuntary surrealism*). Tahtmatu sürrealismi puhul on tegemist olukorraga, kus kunstiteose autor ei ole teadlikult soovinud luua sürrealistlikku teost või harrastada sürrealismi praktikat, kuid sellele vaatamata on auditoorium loodud teose sürrealistlikuks tunnistanud. André Breton põhjendas taolisi juhtumeid sellega, et autorid polnud „kuulnud sürrealistlikku häält".

Nii sürrealistlik kogemus kui ka düstoopia eeldavad millegi kummalise ja õõvastava tajumist. Millegi tajumist ühel ajal nii tuttava kui ka võõrana. Õõv (sks *Unheimliche*) on Sigmund Freudi väljatöötatud kontseptsioon, mille järgi määratleb *Heimliche* kodu, maja, perekonna ja kõige tuttavlikuga seostuvat ning selle vastaspoolus *Unheimliche* tähistab selle tuttava tajumist võõrapärasena, mis tekitab õõva (näiteks meile tuttava maailma seostamine katastroofide, sõdade, epideemiate, maailma lõpuga jne). Õõva varjund tekib ka animatsioonfilmile, mis on seadnud eesmärgiks võimalikult maksimaalse realismi kujutamise, ning kui vaataja tajub väiksematki erinevust või ebatäiust realismi saavutamisel, tekitab see automaatselt tunde, kus miski turvaline ja tuttav on samal ajal ka võõras.

[1] *Filmi leiab YouTube'ist: „Sinking of the Lusitania 1918 Animation".*
[2] *Breton, André 1998. Sürrealismi manifest. – Akadeemia, nr 7.*

ÕHULOSSIDE ARHITEKTID

Sille Pihlak

Arusaam ruumist on viimastel aastakümnetel plahvatuslikult avardunud – tänu küberruumi tekkele on füüsikareeglid lakanud kehtimast ning arhitektid on asunud tööle, eirates nii gravitatsiooni kui ka esteetilisi kokkuleppeid, rääkimata vajadusest tegutseda mateeria kammitsevas maailmas.

Interneti laialdane levik pole jätnud puutumata arusaama arhitektuurist, mis hõlmab tänapäeval üha enam ka ruumiloomet virtuaalsetes keskkondades. Maailmas, kus aina rohkemate inimeste füüsiline ruumikogemus piirdub pidevalt ühe rütmiga – tavaliselt läbides päevas maksimaalselt paarkümmend ruutmeetrit põrandapinda, mis jääb arvutilaua ja kohvimasina või külmkapi vahele –, on virtuaalruumis veedetud aeg paljude jaoks vaat et valdavamgi. Tekkinud on n-ö virtuaalarhitektid, kes ehitavad ruumielamusi ekraanidele, olgugi et klassikalises mõttes jäävad nende kavandid betooni valamata. Teinekord antakse aga hoopis füüsilisele ruumile virtuaalsete lahendustega lisamõõde. Selleks et teada saada, kas arhitektuur on minetanud materiaalsuse ja erksamad pead kogunenud ehitusplatsilt ekraani ette, rääkisime Ameerika ühe olulisima arhitektuuriülikooli SCI-Arc juhi Hernan Diaz Alonso ja Disney loovdisaineri Dumène Comploiga, kes on valinud päris kindluste asemel õhulosside ehitamise.

Küsimuse peale, kui reaalseks saab fiktiivset arhitektuuri pidada, vastab Alonso, et tehnilises plaanis on tema projektid mitmes mõttes valmis koheseks ehitamiseks, kuid majanduslikud ega poliitilised olud ei soosi seda. Sellega viitab arhitekt oma agressiivsele arhitektuurikeelele, mis on harjumuspärastest lahendustest oluliselt jõulisem ning ilmselt paljude jaoks esialgu võõristust tekitav. Comploi töö on Alonsoga võrreldes aga täpselt vastupidine – tema ülesandeks on luua muinasjutulisena näivaid utoopiaid: „Minu peamine tegevus Walt Disney Imagineeringus seisneb füüsilistele objektidele projektsioonide loomises. Isegi kui enamik mu töödest on sündinud uurimistööpõhiselt ja disainikatsetused arendamise eesmärgil, mis ei jõuagi alati lõbustusparkidesse, on need kõik vähemalt korra meie laboris järele proovitud." Comploi toob peamise erinevusena tavaarhitektuurist välja selle, et kui näiteks elamuarhitektuur pakub esmajoones igapäevaeluks kõike vajalikku, siis tema esimene eesmärk on hoopis arhitektuursete lahenduste kaudu loo jutustamine.

Alonso on seadnud oma sihiks laiendada virtuaalarhitektuuri kasutades seda, kuidas inimesed mõistavad esteetikat, lükates ümber düstoopilisuse, mida tema loomingule omistatakse: „Arusaamad ja reeglid ilust arenevad ning muunduvad aja jooksul. Me ei saa defineerida ilu püsivate väärtuste kaudu, sest inimene ise on ebapüsiv. Ma olen nõus, et meie projektid ei näi enamiku jaoks kaunitena, aga üks osa disaineri tööst on nihutada diskursuse piire ning olla seda tehes innovaatiline."

Peamiseks eeliseks peavad mõlemad arhitektid oma töö juures loomingulist vabadust. Comploi toob välja erinevate mõõtmete ja meediumite ning ka tehnoloogiliste võimaluste laia ampluaa ja nimetab oma eeskujuks ameeriklannat Mary Blairi, kes oli aastatel 1940–1970 Walt Disney Imagineeringu peakunstnik ja mitmete animatsioonide autor ning kelle juhtimisel animeeriti muu hulgas „Alice Imedemaal", „Peeter Paan" ja „Tuhkatriinu". „Tema silmapaistva stiili tuumaks olid isikupärased värviküllased illustratsioonid, mis olid teemaparkidesse ainulaadsete mitmemõõtmeliste keskkondade ehitamise aluseks," kirjeldab Comploi. Samas ei väida arhitekt, et piirangud iseenesest halvad oleksid, ja seletab, et nendele lahenduste otsimine ongi osa loomingulisest protsessist, ja vastavalt sellele, kui hästi lõpplahendus nendega arvestada suudab, saab selle põhjal ka töö kvaliteeti hinnata. Ta toob välja, et teemapargis on vaja kunsti meelelahutuslike eesmärkidega kohandada ja arvestada sealjuures mitmete teguritega, nagu ruumilised eripärad, õige ajastamine ja logistika, aga ka finantsiline tasuvus. „Puhtalt tühjuses toimivatest ideedest unistamise asemel on reaalsuse raamides leiutamine palju lõbusam."

Küll aga ütleb Comploi seda, et arhitektuur on hakanud kindlasti muutuma virtuaalsemaks ja dünaamilisemaks: „Modernne arhitektuur seisneb peamiselt materjalide ilu ning nendest tulenevate efektide edasiandmisel hoone kujul. Meie kasutame ruumiliste elamuste loomisel aga aina rohkem virtuaalseid vahendeid, et pakkuda ruumile lisamõõdet." Comploi võrdleb tehnikat lennukalt Michelangelo Sixtuse kabeli laemaalinguga, mis on näide sellest, kuidas maali kasutati samamoodi ruumi kolmemõõtmelisuse võimendamiseks.

Ka Alonso peab tähtsaks oma üliõpilastele arhitektuuri mängulisuse õpetamist: „Oluline pole see, mida me õpetame, vaid kuidas me seda teeme. Me aitame õpilastel avardada oma kujutlusvõimet ja arusaamu." Ta põhjendab seda inimese mõttemaailma pideva muutumisega: „Mitte kunagi ajaloos pole olnud momenti, mil uued disainikeeled ei oleks muutnud eksisteerivat normaalsuse kaanonit. Me elame ajastul, mil ebatavalisus on soositud."

Olenemata sellest, kas ruum on füüsiline või digitaalne, on selle loojaks arhitekt. Ajal, mil kogetavad ruumid ei piirdu enam hoonetega, vaid hõlmavad terveid süsteeme, astuvad filmist „The Matrix" tuttav Architect ja tema loodud ulmeline maailm üha lähemale igapäevasele reaalsusele.

Hernan Diaz Alonso ettepanek Budapesti vabade kunstide muuseumi uuele hoonele. Autoriõigus: Xefirotarch

„Kariibi mere piraatide" ajutine installatsioon Walt Disney Hollywoodi stuudios. Autoriõigus: Walt Disney Imagineering

Hooaja peasponsor:
Nordea

Moekino esitleb:
viru keskus

PIMEDATE ÖÖDE FILMIFESTIVAL
PÖFF19

20.-26. NOVEMBER
PÖFFI ERIPROGRAMM
KINOS SÕPRUS

MoeKino

Värsked ja värvikad moedokumentaalid moemaailma tähtedest

Kõik filmid on ingliskeelsed või ingliskeelsete subtiitritega

poff.ee

EKSELENCE EST. 1928 EXCELLENT QUALITY GOURMET ICE CREAM

Rahva Raamat

PARIISI VESI EAU DE PARIS